

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**KAYNAK LANETİ ÇERÇEVESİNDE SİYASİ
İSTİKRAR: VENEZUELA KRİZİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

CAN ATİK

İZMİR 2022

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**KAYNAK LANETİ ÇERÇEVESİNDE SİYASİ
İSTİKRAR: VENEZUELA KRİZİ ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

CAN ATİK

DANIŞMAN: DOÇ. DR. MAKBULE DİDEM BUHARİ GÜLMEZ

İZMİR 2022

YEMİN METNİ

Tezli Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Kaynak Laneti Çerçevesinde Siyasi İstikrar: Venezuela Krizi Örneği" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

12/01/2022

CAN ATİK

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KAYNAK LANETİ ÇERÇEVESİNDE SİYASİ İSTİKRAR: VENEZUELA KRİZİ ÖRNEĞİ

CAN ATİK

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Venezuela, günümüzde dünyanın en geniş petrol rezervlerine sahip ülkesi olmasına rağmen, derin bir siyasi ve ekonomik kriz yaşamaktadır. Venezuela'nın içinde bulunduğu kriz, güncel anlamda kendini 2019 başkanlık krizi ile gösteren iki başkanlı belirsizlik halinin yanı sıra tarihsel geçmişi bulunan yapısal ekonomik ve sosyal bozulmaları ifade etmektedir. Bu çalışma Venezuela krizinin neden meydana geldiğine dair kapsamlı bir açıklama getirebilmek için yazılmıştır. Ülkenin siyasi yapısı gibi iç etmenlerin yanı sıra Amerika Birleşik Devletlerinin etkisi gibi dış etmenler de değerlendirmeye alınmıştır. Özellikle doğal kaynaklar açısından zenginliğin Venezuela'daki siyasi krizi nasıl etkilediğine odaklanılmaktadır. Kaynak laneti kavramından yola çıkarak, zengin doğal kaynaklara sahip olmanın ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlığa etkileri literatürdeki demokrasi ve çatışma tezleri kapsamında tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Venezuela, Kaynak Laneti, Kriz, Hugo Chavez, Amerika Birleşik Devletleri

ABSTRACT

Master's Thesis

**Political Stability in the Framework of Resource Curse: The Case of the
Venezuelan Crisis**

CAN ATİK

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of International Relations

Although Venezuela is the country with the largest oil reserves in the world today, it has been experiencing a deep economic and political crisis. The crisis in Venezuela implies the deep economic and social deteriorations with historical background, as well as the two-presidential uncertainty that manifests itself with the 2019 presidential crisis in the current sense. This thesis is written to provide a comprehensive explanation about why the Venezuelan crisis occurred. Apart from the domestic factors such as the country's political structure, it considers external factors such as the effect of the United States. In particular, the study focuses on how the natural resource wealth affects the political crisis in Venezuela. Based on the resource curse literature, it discusses the effects of oil wealth on Venezuela's political instability in terms of the prevailing theses of conflict and democracy in resource-rich countries.

Keywords: Venezuela, Resource Curse, Crisis, Hugo Chavez, United States of America

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI: KAYNAK LANETİ VE SİYASİ İSTİKRAR

1.TANIMLAR VE KAYNAK LANETİNİN NEDENLERİ	6
1.1.Bir Ekonomik Terim Olarak Kaynak Laneti.....	6
1.2.Kaynak Lanetinin Neden ve Sonuçları.....	10
2.KAYNAK LANETİ VE SİYASİ İSTİKRAR İLİŞKİSİ.....	14
2.1.Kaynak Lanetinin Demokrasi Tezi.....	14
2.2.Kaynak Lanetinin Çatışma Tezi	30

İKİNCİ BÖLÜM

VENEZUELA KRİZİ

1.KRİZİN GÜNCEL GÖRÜNÜMÜ	46
1.1. Tarihsel Arka Planıyla Venezuela Krizi.....	51
1.1.1.Petrolün Bulunmasının Etkileri ve Puntofijo Yılları.....	52
1.1.2.Caracazo ve Sonrası	55
1.1.3.Chavez'in Bolivaryan Devrimi	58

2.ULUSLARARASI FAKTÖRLER	68
2.1. Venezuela Dış Politikasının Dönüşümü	68
2.2. ABD'nin Etkisi	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VENEZUELA'NIN KAYNAK LANETİYLE İMTİHANI

1.PETROL DIŞINDAKİ ETMENLER	78
2.PETROLÜN ETKİLERİ.....	84
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA.....	96

ÖNSÖZ

Bu çalışma çok uzun ve zorlayıcı bir süreç sonucunda; defalarca kez pes edildikten, inanılmaz derecede yorgunluk verici çalışma saatlerinden, derin manevi çöküntülerden sonra meydana gelmiştir. Bu süreçte en büyük teşekkürü çok iyimser, Türkiye için eşsiz bir entelektüel kaynak ve benim için her zaman elinden gelenin fazlasını yapan danışmanım; Doç. Dr. Makbule Didem Buhari GÜLMEZ'e etmek isterim. Kendisi bizim için harika bir hoca ve yeri geldiğinde melek gibi bir abla olmuştur.

Bu süreçte daima yanımda olan, gölgede ve güneşte her sorunuma çözümler bulan annem ve kardeşim; Günay ATİK ve Mertcan ATİK'e sınırsız teşekkür ederim. Onlara olan borcumu asla ödeyemem.

Ayrıca yüksek lisans dönemim boyunca her düştüğümde ayağa kalkmama yardımcı olan saygıdeğer arkadaşım Erkan Salim HOŞFİKİRER'e; bana bazen bir abi bazen

yüzyılda demokrasinin tehdit altında olduğunu gösteren güncel bir örnek olması nedeniyle önem taşımaktadır (The Atlantic, 2021; The Guardian, 2021).

Bu vakayı kapsamlı bir şekilde inceleyebilmek için kaynak laneti tezine başvurulmuştur. Kaynak laneti genel itibariyle doğal kaynak bolluğu yaşayan ülkelerin kalkınma, ekonomi ve demokrasi açısından geri kalacağını savunmaktadır. Kaynak laneti literatürü, bu özelliği göz önüne alındığında hem ekonomik hem de siyasi yansımaları bulunan bir krizi açıklamak için kullanılması uygundur. Zaman açısından bakıldığında Venezuela krizine etki eden tarihsel faktörlerin, 1958 yılında kurulan Dördüncü Cumhuriyet döneminde kendini göstermeye başladığı görülmektedir. İncelemeye 1958 yılından günümüze kadar olan tarih aralığının dahil edilmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi, Venezuela Krizi'nin meydana gelmesinde kurumsal olarak -literatür taraması bölümünde ayrıntılarıyla anlatıldığı üzere- 1958 öncesi monarşik siyasal yapıdan ziyade Dördüncü (Puntofijo Paketi dönemi) ve Beşinci Cumhuriyet (Bolivaryan Anayasa dönemi) arasındaki gerilimin etkili olmasıdır. İkincisi ise kaynak laneti literatürünün Venezuela'da Dördüncü Cumhuriyet'in hakim olduğu yıllarda yaygınlaşmaya başlamasıdır.

Henüz güncel bir olgu olarak kabul edilebilecek Venezuela Krizi'nin kaynak laneti ile olan ilişkisine odaklanan çalışma sayısı çok azdır. Özellikle Türkiye'deki literatür düşünüldüğünde kaynak laneti alanında yapılan inceleme neredeyse yok gibidir. Bu çalışmayla bu alandaki eksikliğin kapatılması düşünülmektedir. Çalışmada kaynak lanetinin nedenleri araştırılırken seçilen ülkenin yalnızca iç faktörlerine odaklanılmamıştır. Kaynak laneti konusunda uluslararası faktörlerin de en az iç faktörler kadar etkili olduğu ortaya konularak literatüre ikinci bir katkı sunulmuştur.

Örnek vaka olarak Venezuela'nın seçilmesinin nedenlerinden biri, zengin doğal kaynaklara sahip olmasının yanı sıra, siyasi açıdan çalkantılı bir tarihi geçmişi bulunmasına rağmen, bazı dönemlerde istikrarlı yıllar da yaşamış olmasıdır. Bir diğer neden de, siyasi krizlerin neden meydana geldiği sorusuna güncel bir vakayla yanıt verebilmektir. Venezuela, Latin Amerika'da kaynak lanetinin siyasi kriz yaratması açısından en olası vaka olarak düşünülebilir. Hatta literatürde Rusya gibi doğal kaynaklara sahip ülkelerin "Venezuelaşması" olasılığında bahsedilmektedir (Tompson, 2006). Bu doğrultuda Venezuela'daki krize etkisi olduğu düşünülen çeşitli ekonomik ve siyasi unsurlar incelenmiştir. Bunlardan biri, kökeni 1940'lı yıllara

dayanan ve 2000'li yıllara dek devam eden Venezuela'nın petrol ekonomisidir. Petrole olan bu bağımlılık, Venezuela siyasetini 'Kazanan her şeyi alır.' senaryosu etrafında yapılandırmıştır (Buxton, 2017). Bu sistemde devlet yönetimini ele geçirmek, doğal kaynakları da ele geçirmek anlamına gelmektedir. Bunun en belirgin sonucu Venezuela siyasetinin sıfır toplamlı bir güç mücadelesi şeklini almasıdır. Bir başka deyişle petrol, ülkenin içinde bulunduğu kutuplaşmış yapısını meydana getirmiştir. Aynı zamanda demokrasiye hayati ölçüde zarar verecek siyasi dinamikleri şekillendirmiştir (Buxton, 2017).

Bunlara ek olarak, bir ülkedeki kurumların, doğal kaynakların kullanımında ve işletilmesinde büyük payı vardır. Yabancı ülkelere verilen işletme hakkı ve alınan rant gelirlerinin, uluslararası ilişkilerde olduğu kadar ülke içi siyasette de büyük ölçüde etkisi bulunmaktadır. Bu durum da ülkedeki yolsuzluk düzeyi ve iç siyasetteki çatışma unsurlarıyla, dolayısıyla siyasi krizle doğrudan ilişkilidir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, kurumların işleyişine en önemli etkisi olan ve Venezuela siyasetindeki güç mücadelesinin unsurları olan çok köklü geçmişleri olmayan siyasi partilerin rolüdür. 1958'deki Punto Fijo Paketi'nden beri iktidar mücadelesinde olan bu partiler, her zaman parti liderleri çevresinde merkezileşme eğilimi göstermişlerdir. Bunun izleri Bolivarcı Devrim'den bu yana Chavez'in etrafında oluşan merkezileşme, parti içi muhalefetin yokluğunda ve parti yönetiminde etkili olan tepeden inme kararlarda görülebilir.

Diğer bir unsur ise küresel güç ilişkilerinin bir ülkede kriz çıkmasına etkisidir. Bir devletin; dünyanın hegemon güçleriyle olan ilişkisinin, bu devletin siyasi istikrarını ne derecede etkilediği çok önemlidir (van der Putten vd., 2016). ABD, Venezuela siyasetinde, aynı zamanda Latin Amerika siyasetinde her zaman belirgin ve sürekli olarak rol alan bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Coatsworth, 2005). Chavez döneminde de Venezuela-ABD arasında petrol ve enerji ilişkileri derinleşmiştir. Ancak Chavez, iktidara geldiğinden bu yana planladığı ekonomik çeşitlendirmeyi yürürlüğe sokamamıştır. Venezuela ekonomisi, %90'lara varan oranda petrole bağımlı hale gelmiştir. ABD yaptırımları sonucunda ekonomisinde gelir elde edebileceği önemli bir sektörü bulunmayan Venezuela'da ekonomik ve siyasi yapı gün geçtikçe kötüye gitmiştir.

Çalışma tek vaka analizi şeklinde düzenlenmiştir. Bu yöntemin kullanılmasının iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi, kaynak laneti kavramı siyasi alanda kendini uzun dönemli siyasi istikrarsızlık şeklinde gösterebilir. İkincisi, Venezuela'nın bugün içinde bulunduğu durum, kökleri geçmişe dayanan yapısal bir patika bağımlılığa dayanmaktadır. Ayrıca Venezuela'nın bugün kriz durumunda olmasında geçmişte yaşanan istikrarsız dönemlerin etkisinin olup olmadığını anlamak gerekmektedir. Bu özellikleri inceleyebilmek için süreç takibi yapılmış ve Venezuela'nın tarihte yaşadığı diğer istikrarsızlık dönemleri incelenmiştir.

Yukarıda sayılan amaçları gerçekleştirmek için öncelikle tezin ilk bölümünde kaynak laneti alanındaki literatüre yer verilmiştir. Bu bölümde kaynak lanetinin tanımı ve bu tanımla ilişkili olabilecek diğer terimlerin açıklamalarına yer verilmiştir. Devamında kaynak lanetinin bir kavram olarak ortaya çıkışı ve kalkınmayla olan ilişkisi, ekonomi alanındaki yansımaları kaynak lanetinin neden ve sonuçları göz önünde bulundurularak kısaca açıklanmıştır. Bu temel oluşturulduktan sonra kaynak lanetinin siyasi süreçler üzerindeki etkilerini anlamak adına kaynak lanetinin demokrasi tezi incelenmiştir. Bu bölümde ilk olarak petrol ve demokrasinin tarihte nasıl bir ilişki içinde olduğu, kaynak laneti çalışmalarının nasıl ortaya çıktığı anlatılmıştır. Daha sonra petrolün demokrasi üzerindeki olumlu veya olumsuz bütün etkileri incelenmiştir. Yapılan çalışmalarda olumlu veya olumsuz etkilerin yanı sıra, bu etkilerin biçimi üzerindeki bulgular rantkiye etkisi, modernizasyon etkisi gibi kavramlarla açıklanmaktadır. Konu üzerine çalışmalar yapan akademisyenlerin birbirlerine olan eleştirilerine yer verilmiştir. Farklı bir bakış açısı getirilerek, literatürde kaynak laneti söz konusu olduğunda uluslararası etmenlerin de en az ülkelerin iç dinamikleri kadar etkili olduğunu savunan çalışmalar bu bölümde vurgulanmıştır.

Kaynak laneti alanındaki çalışmaların bir kısmı da kaynak lanetinin çatışma tezi üzerinde durmuştur. Doğal kaynağa sahip olmanın bir ülkede iç çatışmaya elverişli ortam hazırlaması kaynak literatürünün bir diğer savıdır. Bu tür çatışmaların meydana gelmesini kolaylaştıran doğal kaynakların, ülke içi çatışmalara hangi koşullarda zemin hazırlayabileceği bu kısımda anlatılmıştır. Bunun yanında petrolün yalnızca ülke içi değil, aynı zamanda devletlerarası çatışma ve gerilimlerin de kaynağı olabileceği gösterilerek çalışma genişletilmiştir.

İkinci bölümde Venezuela krizinin kapsamı, hangi alanlarda kendini gösterdiği, Venezuela’da yaşanan gelişmelerin bir kriz aşamasına nasıl geldiği ve uluslararası kamuoyunda yansımalarının nasıl olduğu konuları ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Bunu gösterebilmek adına tarihsel gelişim süreci içinde Venezuela’nın yaşadığı diğer istikrarsız dönemler incelenmiştir. Bu yöntemle günümüzdeki durumun geçmişten farkının anlaşılması amaçlanmıştır. Elbette ki bu dönemler incelenirken petrolün siyasete etkileri bağlamdan koparılmamıştır. Bunun yanında Venezuela’da yaşanan gelişmelerin sosyal alanı da etkilediği, dolayısıyla kaynak laneti olgusunun çok yönlü bir sorun olduğu gösterilmiştir. Bu bölümde Bolivaryan Anayasa ile birlikte başlayan dönemin günümüzdeki kriz durumunu nasıl hazırladığı, kendinden önceki dönemle olan gerilimi ve yapısal reformların ülkeyi nasıl etkilediği ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

Diğer bölüm Venezuela Krizi’nin nedenleri ile başlamaktadır. İlk kısımda petrol dışındaki nedenler yer alırken ikinci kısımda ise petrolden kaynaklanan nedenler ve Venezuela’da kaynak lanetinin yansımaları önceki bölümlerden daha ayrıntılı olarak ortaya konulmaktadır. Böylelikle petrolün krize etkileriyle diğer nedenlerin etkileri karşılaştırılmaya çalışılmıştır. İkinci kısımda kaynak lanetinin varlığına ilişkin veriler incelenirken, kaynak lanetinin etkisini azaltabilecek veya derinleştirebilecek bağlamsal koşullar araştırmaya dahil edilmiştir.

Sonuç bölümünde ise önceki bölümlerden elde edilen bulgular ortaya konulmuştur. Yapılan analiz sonucunda petrolün Venezuela Krizi’ne nasıl bir etkisinin olduğu gösterilmiştir. Ardından akademik çalışmanın literatüre ve gelecekteki çalışmalara olası katkılarından, karşılaşılan güçlükler ile sınırlılıklardan bahsedilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI: KAYNAK LANETİ VE SİYASİ İSTİKRAR

1.TANIMLAR VE KAYNAK LANETİNİN NEDENLERİ

1.1. Bir Ekonomik Terim Olarak Kaynak Laneti

“Kaynak laneti” kavramı tarihte ilk defa Richard M. Auty tarafından kullanılmıştır. Auty’nin 1993 yılında ‘Doğal Kaynak Ekonomilerinde Kalkınmayı Sürdürme: Doğal Kaynak Laneti’ kitabının yayımlanmasından sonra ‘Kaynak Laneti’ kavramı iktisat alanında araştırılan bir konu olarak ortaya çıkmıştır (Auty,1993). Daha sonra Amerikalı akademisyenler Jeffrey D. Sachs ve Andrew M. Warner’in 1995 yılındaki ‘Doğal Kaynak Bolluğu ve Ekonomik Büyüme’ isimli çalışmalarıyla konu kapsamlı bir şekilde incelenmeye başlanmıştır.

1980’li yıllara kadar kaynak zenginliğine sahip olmak geliştirmekte olan ülkeler için önemli bir unsurdu. Bu yıllardan sonra ise ekonomistler ve siyaset bilimciler tarafından bu unsurun kalkınmadaki yeri tartışılmaya başlandı (Werger, 2009). Sachs ve Warner (1997) ile Ross (2008), birçok ülkeyi kapsayan çalışmalarında doğal kaynakların ekonomik kalkınma, çatışma ve demokrasiyle olan ilişkisini incelediler. Bu araştırmalar gösterdi ki doğal kaynak bolluğu bazı koşullarda ekonomik sorunlara, demokrasinin işleyişinde sıkıntılara ve hatta iç savaşa yol açmaktaydı (Rosser 2006). Günümüzde ekonomik kalkınma, demokrasi ve barış ortamının sürdürülmesi faktörlerinin doğal kaynak bolluğuyla negatif bir korelasyon içinde olabildiği kabul edilmekte ve bu durum ‘doğal kaynak laneti’ olarak adlandırılmaktadır (Werger, 2009: 2).

Kaynak laneti literatüründe önde gelen isimlerden Karl (2005) ve Ross (2015), kaynak lanetini ‘bolluk laneti’ (paradox of plenty) kavramıyla eşdeğer olarak görmüşlerdir. Onlara göre kaynak laneti; başta petrol olmak üzere doğal gaz, altın, gümüş gibi doğal kaynakların ihracatı açısından ileri seviyede bulunan bazı ülkelerde

refah düzeyi ve ekonomik kalkınma göstergelerinin bu kaynaklara sahip olmayan ülkelerden çok daha düşük çıkmasına yol açtığını gösteren bir kavramdır. Kaynak laneti kavramı ekonomi alanında Hollanda Hastalığı ile ilişkilirken, siyasi alanda ise rantçı devlet kavramıyla bağlantılıdır (Marstreintredet ve Orre, 2016). Bu nedenle her iki kavrama da değinmek gereklidir. Yaygın tanıma göre Hollanda Hastalığı:

Ekonominin bir sektörünün (özellikle doğal kaynakların) hızlı bir şekilde gelişmesinin diğer sektörlerde düşüşe neden olduğu ekonomik bir olguyu tanımlayan bir kavramdır. Ayrıca yerel para biriminin yabancı ülke para birimleri karşısında yüksek değer kazanmasına yol açar. (CFI 2020).

Graham A. Davis'e göre Hollanda Hastalığı:

Bir ekonomide yüksek miktarda ve ani ihracat gelirleri nedeniyle yükseliş gösteren ve duraksayan sektörlerin aynı anda birlikte var olmasını ifade eden marazi bir terimdir (Davis, 1995: 4).

Bu kavrama 'Hollanda Hastalığı' denmesinin sebebi 1970'li yıllarda Groningen sahalarındaki doğalgaz üretimi sonucunda diğer sektörlerinde büyük bir küçülme yaşayan Hollanda'nın yaşadığı olumsuzluklardır (Davis, 1995). Hollanda Hastalığı basitçe hızlı ekonomik büyüme kaynaklı yapısal bir etki iken, kaynak laneti ise doğal kaynak temelli büyümeyi ekonomik kayıp olarak yorumlayan bir tezdır. Kaynak laneti tezinde doğal kaynak temelli ekonomik büyümenin olumlu etkilerinden çok, olumsuz etkileri vurgulanmaktadır (Davis, 1995: 1768).

Eğer bir ekonomide bir doğal kaynağın ihracattaki payı çok yüksekse ve ülke bu kaynağa bağımlı hale gelmişse, bu durum doğal kaynağa olan talebi ve dolayısıyla da o ülkenin para biriminin değerini artırması kaçınılmazdır. Yerel para biriminin değerinin yükselmesiyle tarım ve imalat alanındaki ürünlerin fiyatı artar ve bu ekonomi küresel piyasadaki rekabette tutunamayacak hale gelir. Hollanda Hastalığı'nın bir diğer olumsuz etkisi de doğal kaynak ihracatına bağımlı bir ülkede işsizlik oranlarının artmasıdır. Çünkü petrol gibi yenilenemeyen bir doğal kaynağın, üretim süreci işgücünden daha çok yüksek teknolojiye dayanır (Kott, 2012: 71).

Davis (1995)'e göre maden ihraç eden ekonomiler, Hollanda Hastalığı'na yakalanmaya daha müsait bir konumdadırlar. Hollanda Hastalığı kavramına göre maden ihraç eden ekonomilerin imalat ve tarım sektörlerinde ciddi daralmalar görülür ve bu durum orta vadede ulusal ekonominin 'deindustrialization' (sanayisizleşme, sanayide gerileme) ile karşı karşıya kalmasına neden olur. Bunun temel nedeni, ani zenginleşme kaynağına kavuşan bir ekonomide mevcut sektörlerin üretim alanlarından çekilip doğal kaynağa yönelmesi sonucu toplam üretimin azalmasıdır. Bu da yerel ekonomiye ani sıcak para girişi demektir. Yerel para biriminin değeri önemli ölçüde artarken, ucuzlayan ithalata karşı ihracat aynı ölçüde azalır. Bu da ihraç edilecek ürünlerin azalmasına yani üretimin düşmesine; dolayısıyla sanayisizleşme durumuna yol açar (Auty, 1993: 5).

Kaynak laneti kavramının ilişkili olduğu terimlerden biri de rantçı devlet terimidir. Rant peşinde olan ve yolsuzluğun yaygın olduğu ülkelerin kaynak lanetine yakalanmasının daha kolay olduğu fikri literatürde geniş yer tutmaktadır (Busse ve Gröning, 2013, s. 15) (LeBillon, 2001) (Karl, 2005) . 'Rantçı Devlet' kavramında adı geçen doğal kaynak rantının tanımı şöyledir:

Bir doğal kaynağın ekonomik rantı, doğal kaynakların sağladığı sermaye hizmetleri akışlarının değerine veya brüt faaliyet fazlasındaki paylarına eşittir; değeri ekstraksiyon (extraction) değeri ile verilir. Kaynak rantı tükenme ile doğal sermayeye dönüş arasında bölünebilir (OECD, 2008: 465).

Rant kavramı Kıta Avrupa'sında ulus devlet öncesi var olan feodal yapılarıdaki toprak sahipleri ve köylüler arasındaki üretim ilişkilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Köylülerin meydana getirdiği ürünün gelirinden, toplam maliyetin çıkarılması sonucu kalan miktara rant denilmektedir (Sözen, Uslu ve Öngel, 2011: 90). Rant kelimesinin bu yönüyle toprak kirası anlamına geldiği söylenebilir. Ancak günümüzde ekonomik rant tabiri kullanılmakta ve bunun da yeraltı kaynaklarından elde edildiği kabul edilmektedir. Herhangi bir üretim faaliyeti yerine bu kaynaklardan gelir elde eden kişi ve kurumlara da rantçı denilmektedir (Sözen, Uslu ve Öngel, 2011: 91). Bu açıdan bakıldığında Batıda bir üretim ilişkisi sonucu ortaya çıkan rant, devletin vergi gelirleriyle varlığını idame ettirmesini sağlarken; Doğu toplumlarında ise

patronaj ilişkilerinin devam ettirilmesine yarayan bir kavram olarak çıkmış, Batı toplumlarının aksine devlete dağıtıcı bir rol vermiştir (Sözen, Uslu ve Öngel, 2011: 91).

Rantçı devlet tanımının ortaya çıkışına ön ayak olan çalışma ise Hussein Mahdavy'ye aittir. Onun tanımına göre rantçı devlet, 'Düzenli olarak önemli miktarda yabancı rant geliri alan ülke'dir (Mahdavy, 1970: 428). Luciani'ye göre bu oran devletin toplam gelirleri içinde %40 ve daha fazlasıdır (Luciani, 1990: 72). Rantçı devletler gelirlerini iç kaynaklardan değil, sahip oldukları doğal kaynakların satışı yoluyla diğer devletlerden elde eder. Gelirin yurtdışından elde edilmesinin iki önemli sonucu vardır: Her şeyden önce dış kaynaklı rant gelirleri ülkenin ekonomik ve siyasi yapısını değiştirir. İkinci olarak, üreticiden ziyade dağıtıcı olan bu devletler varlıklarını devam ettirebilmeleri için bu gelirlerin sürekli biçimde devam etmesine büyük ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle bu gelirlerin yönetici elit kesim çevresinde toplandığı görülmektedir (Sözen, Uslu ve Öngel, 2011: 92).

Mahdavy'ye göre dış kaynaklı rant gelirleri yabancı uyruklu şahıslar, yabancı çıkar grupları veya dış hükümetler tarafından bir yarar elde etme amacıyla; kaynak bolluğu yaşayan ülkenin vatandaşlarına, çıkar gruplarına veya hükümetine siyasi amaçlarla ödenebilir (Mahdavy, 1970: 428). Mahdavy bu tanımı yaparken üzerinde çalıştığı Ortadoğu coğrafyasından etkilenmişti. Bu ülkeler ürettikleri petrol karşılığında yabancı ülkelere rant elde ediyorlardı. Diğer üretim biçimleriyle pek ilgilenmedikleri gibi, ekonomileri çoğunlukla hammadde ihracatından elde edilen gelire dayanıyordu. Bu durum da yerel ekonomilerinin oldukça zayıf olduğunu gösteriyordu (Mahdavy, 1970: 429).

Beblawi and Luciani (1987), geliştirdikleri 'rentier economy' (rantçı ekonomi) kavramıyla konuya yeni bir bakış açısı getirdiler. Beblawi (1990)'nin çalışmasına göre rant geliri yurtdışından geliyor ve doğrudan hükümete gidiyordu. Sadece üst düzey bürokratlar, üst rütbeli askeri sınıf ve siyasi elitler bu gelirlerin tasarruf hakkına sahiplerdi. Bu ayrıcalıklı kişiler, rant gelirinin alınması ve ülkeye dağıtılması veya diğer amaçlarla -örneğin ekonominin işletilmesi gibi- ilgileniyorlardı. Bir başka deyişle sermaye sadece belirli bir azınlık grubuna gitmekte ve rantçı devletin halkı, kendisine verilenle yetinmek durumundaydı (Luciani & Beblawi, 1987; Herb, 2005).

Bu bilgilerden anlaşıldığı üzere rantçı ekonomi kavramının vurguladığı husus, devletin petrol gelirlerinin kullanılması ve bu gelirlerin dağıtımındaki tek kontrol mekanizması oluşudur (Aslan, 2014: 15). Mahdavy (1970), devletin rantın dağıtıcısı olarak öne çıktığı bu durumu ‘tesadüfi devletçilik’ olarak tanımlamaktadır. Hükümetler bu gelirleri kullanarak birçok alanda kamu hizmeti sağlayabilirler (Luciani and Beblawi, 1987; Herb, 2005).

Kaynak laneti üzerinde yapılan çalışmalar, iktisatçıların ilgisini çekmiş ve konunun kapsamıyla ilgili 1970’lerin sonlarından bu yana birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmaların bir kısmı kaynak lanetinin nedenleri ve sonuçları üzerinedir.

1.2. Kaynak Lanetinin Neden ve Sonuçları

Kaynak lanetinin sebeplerine ve yarattığı sonuçlara açıklama getirmeye çalışan Karl (2005)’a göre birinci neden, petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardır. Petrol piyasası, dünya üzerinde fiyatların sıklıkla değiştiği piyasalardan biridir. Fiyatların kısa sürelerde değişkenlik göstermesi, devletlerin mali disiplinine zarar vermekte ve bütçe planlamasını oldukça zorlaştırmaktadır. Bu dalgalanmaların diğer etkileri arasında yatırımların verimsiz hale gelmesi ve gelir dağılımındaki eşitsizlik gösterilebilir (Karl, 2005: 23) İkinci neden, Hollanda Hastalığı’nın yol açtığı etkilerdir. Hollanda Hastalığı süresince tarım ve üretim sektörleri petrol endüstrisinden gelecek transferlere bağımlı hale gelir. Bir süre sonra ülke ekonomisindeki rekabetçilik yok denilebilecek seviyeye gelir (Karl, 2005: 24).

Karl (2005)’a göre kaynak lanetinin üçüncü nedeni, petrole bağımlı ülkelerde iş imkanlarının önemli ölçüde azalmasıdır. Petrol endüstrisine diğer sanayi alanlarına oranla daha kalifiye çalışanlar gereklidir. Bu çalışanlar genellikle ülke dışından temin edilir ve bu durum toplum içinde eşitsizliğe yol açmaktadır. Bunun sonucunda işsizlik oranları da beklenenin üzerine çıkmaktadır. Ekonomide çoğunlukla petrole ağırlık verildiğinden; petrol endüstrisinde nitelikli eleman fazlalığı yaşanırken; diğer sektörlerin nitelikli eleman talebi önemli oranda azalmaktadır. Buna dayanak olarak gösterilen, 2003 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ikincisi yayınlanan Arap İnsani Kalkınma Raporu’nda büyük ölçüde petrole bağımlı bulunmanın zenginliğin birkaç kişide toplanmasına, ekonomik büyümenin zarar görmesine ve bilgiye olan talebin zayıflamasına yol açtığı belirtilmektedir. (Karl, 2005: 24).

Karl'ın kaynak lanetine ilişkin tespitlerinden bir diğeri de şudur: Kaynak bakımından fakir ülkelerde, kıt kaynaklar üzerindeki yoğun popülist baskı daha fazladır. Ekonomi uzun bir süre boyunca kapsamlı korumayla aşırı genişletilmiş bürokrasileri destekleyemez. Ancak petrol zengini ülkelerde ise kaynak bolluğu kurumların işleyişine zarar verir (Karl, 2005: 25). Karl'a göre doğal kaynakların en büyük laneti çatışma ve iç savaşlara neden olmasıdır. Ona göre petrol gelirleri çatışmaları şiddetlendirmek için bir finans kaynağı olarak kullanılabilir (Karl, 2005: 26).

Rigobon ve Manzano (Dünya Bankası, 2007)'nin araştırmasına göre doğal kaynak bolluğu yaşayan ülkeler, bu kaynaklardan elde ettikleri gelirleri bir teminat olarak algılamaktadır ve ihraç ettikleri kaynakların fiyatları arttığında ülkeye giren sermaye de artmaktadır. Bu durum, ülkelerin borçlanmasını kolaylaştırmaktadır (Dünya Bankası, 2007). Kaynakların fiyatı düştüğünde ise, elde ettikleri ulusal gelirin azalması nedeniyle önceden aldıkları borcu ödeyemez duruma düşmelerine neden olmakta ve ekonomik büyümelerini olumsuz etkilemektedir (Dünya Bankası, 2007, s.44, 62).

Halvor Mehlum, Karl Moene ve Ragnar Torvik yaptıkları çalışma sonucunda, kaynak lanetinin ortaya çıkmasında siyasi kurumların etkisinin bulunduğu sonucuna varmışlardır (Mehlum ve diğerleri, 2006). Kaynak bolluğunun kurumlar üzerinde her zaman bir etkisi olmasa bile, kurumların doğal kaynakların ekonomik gelişmeyi hangi yönde etkileyeceğini belirlediğini savunmuşlardır (Mehlum ve diğerleri, 2006). Hukukun üstünlüğü kavramı ekseninde, birçok ülkenin ekonomik performansını analiz ederek Hollanda Hastalığı'nı incelemek için yaptıkları karşılaştırmalı analizde; bir ülkede işlevsiz kurumlar ve kaynak bolluğu bir araya geldiğinde kaynak lanetinin kaçınılmaz olduğu sonucuna varmışlardır (Mehlum ve diğerleri, 2006).

Acemoğlu (2002) da, Groningen Corruption Index (Groningen Yolsuzluk İndeksi)'e göre en iyi kurumlara sahip olan Botswana'yı örnek göstererek bu fikre olumlu bir katkı sunmuştur. Buna bir diğer örnek olarak kaynak lanetine yakalanmayan Norveç gösterilebilir. 1900'lerin başında Avrupa'nın en fakir ülkelerinden biri sayılabilecek Norveç, doğal kaynaklarını verimli bir şekilde kullanarak bugünkü durumuna gelmiştir. Ayrıca Norveç, dünyada yolsuzluğun en az yaşandığı ülkelerden biri olarak kabul edilmektedir (Mehlum ve diğerleri, 2006: 3).

Buna paralel olarak Lane ve Tornell (1996), petrol zengini Venezuela, Nijerya ve Meksika'nın kötü ekonomik performansının nedenlerini işlevsiz kurumların petrol gelirleri üzerinden yolsuzluğa davetiye çıkarmasına bağlar. Benzer şekilde Busse ve Gröning (2011), kaynak bolluğunun bir ülkedeki yönetim göstergeleri üzerine etkisini araştırmıştır. Araştırmalarında kullandıkları ölçütler, International Country Risk Guide (Uluslararası Ülke Risk Rehberi, ICRG) tarafından sağlanan verilerle oluşturulmuştur. ICRG verileri ışığında yolsuzluk, bürokrasi kalitesi, kanun ve düzen (law and order) kriterleri üzerinden yaptıkları çalışmada; doğal kaynak yönetimine ilişkin bazı süreçlerin bir ülkede yolsuzluğun artmasına kesin ölçüde etkisi bulunduğunu saptamışlardır. Böylelikle, kaynak lanetinin hem sebep hem de sonuçları üzerinde siyasi süreç ve kurumların önemi ön plana çıkmaktadır.

1993'te yayınladığı çalışmasında Auty, kaynak laneti tezini 1960'lardaki ekonomik sallantıların olumsuz etkilediği maden ekonomileriyle ele almıştır (Auty, 1993). Genel kaniya göre, önceki araştırmalar kaynak tahsisinin ulusal ekonomide olumlu bir etki yaratacağını öngörmekteydi. Kaynak zenginliği bulunan ülkeler, daha çok nitelikli işgücü edinecek ve bu işgücü ileride oluşabilecek herhangi bir kaynak eksikliğini kapatıcı rol üstlenecekti (Ginsburg, 1957). Ancak Auty'ye göre bu durum, düşük ve orta seviyede bütçesi bulunan ülkeler için geçerli olmayabilir. Sadece 1960'lı yıllardan sonraki mineral ekonomilerinin değil, aynı zamanda sanayileşme çabasındaki gelişmekte olan ekonomilerde de bu çelişkinin görülmesi, kaynak laneti teorisinin temelini oluşturmaktadır (Auty, 1993: 1). Çünkü doğal kaynaklardan belirli bir vergiyle elde edilen rantın ekonomiyi istikrarsızlaştırdığı görülmektedir. Önemli miktarda mineral (maden) kaynağı gelirin tedbirsiz bir şekilde absorbe edilmesi, ülkelerin tarım ve imalat sektörlerine de zarar verir.

Auty, çalışmasında maden ekonomilerinin gelişmekte olan ülkelere neden daha kötü performans sergilediğini, bölge ülkelerini kapsayan (Cezayir, Şili, Peru, Ekvador, Endonezya, Nijerya, Trinidad ve Tobago, Jamaica, Bolivya) karşılaştırmalı bir analizle açıklamaya çalışmıştır. Böyle yaparak, sadece belirli ülkelere özgü ekonomik özelliklerin ön plana çıkmasını önleyerek genel ve kesin bir sonuç elde etmeyi amaçlamıştır (Auty, 1993: 6).

Sachs ve Warner, 1997'deki çalışmalarında Auty'yi destekler yönde veriler elde etmişlerdir. Kaynak bolluğunun ekonomik büyümeye olumsuz etkisine işaret ederken

geliştirdikleri modelde; petrol kaynaklı olmayan sektörlerin sübvansiyonlarla desteklenmesinin yanlış olacağını savunmuşlardır (Sach ve Warner, 1997: 22). Dunning (2005) de sübvansiyon desteği örneğinde olduğu gibi siyasi süreçlerin kaynak kullanımında etkili olduğunu düşünmektedir, ancak kaynak lanetinin belli koşullar dahilinde meydana gelebileceğini belirtmektedir.

Kaynak laneti üzerine çalışmalar yapanlardan biri de DiJohn'dur. DiJohn (2011), sanayileşme gereksinimine değinerek yaptığı analizinde; tarih boyunca kaynak bolluğunun ekonomik büyümeyi devam ettirmede en önemli etkenlerden biri olduğunu belirtmiştir. Bu durumun, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren değiştiğine, kaynak bolluğu kavramının az gelişmiş ülkelerle ilişkilendirilmeye başlandığına dikkat çekmektedir. (DiJohn, 2011: 167) Bu olguyu açıklamak için kullandığı yapısalcı bakış açısına göre; birincil ürünler, ticaret ve fiyat dalgalanmalarını düşürebilme açısından etkisini kaybetmektedir. Bağımlılık teorisinin bakış açısına göre ise petrol çıkarma sürecine yabancı şirketler hakim olduğu için, bir ülkede doğal kaynakların varlığı o ülkenin büyüme hızını düşürmektedir (DiJohn, 2011: 168). Ayrıca petrol ekonomilerinin maden ekonomilerinden farklı olarak standart işçi sınıfı maaşlarından daha fazla gelir imkanı olması sebebiyle işgücünün bir sektöre yoğunlaşmasının etkisinden bahseder (DiJohn, 2011).

Rosser (2006) ise, literatürdeki çalışmalara eleştirel bir gözle yaklaşmıştır. Doğal kaynakların ülkeler için gerçekten zararlı olup olmadığı sorusunu soran Rosser, kaynak lanetine tam olarak hangi faktörlerin neden olduğu ve bu konuda ülkelerin hangi önlemleri alırsa kaynak lanetinden kaçınabileceği üzerinde yoğunlaşmıştır. Rosser, kendisinden önceki araştırmalarda doğal kaynakların ülkeler için zararlı bir unsur olduğu görüşünün kesin bir olgu olmadığını belirtmektedir (Rosser, 2006: 13). Çünkü Hollanda Hastalığı'na yakalanmayan, aksine kaynaklarını verimli şekilde kullanan ülkeler de mevcuttur. Ona göre kaynak lanetine sadece ekonomik kalkınma yönüyle bakan birçok çalışma bulunurken, dış faktörlerin veya sosyal ve politik anlamda güç odaklarının etkisini sorgulayan yeterli araştırma bulunmamaktadır (ibid). Kaynak lanetinin neden ekonomik kalkınmayı olumsuz etkilediğini araştırmak yerine, konuyu anlayabilmek için hangi politik ve sosyal faktörlerin bir ülkeyi kaynaklarını kalkınma için etkin kullanmaya yönlendirdiğini; hangilerinin ise çatışmaya, diktatörlüğe ve krizlere yol açtığı incelenmelidir (Rosser 2006: 27). Yapılan

çalışmalarda kullanılan, ihraç edilen petrolün GDP'ye veya toplam ihracata oranı gibi ölçütlerle elde edilen veriler yeterli ve kesin değildir. Başka bir değişken kullanıldığında, incelenen ülke için kaynak bolluğunun kaynak lanetine yol açtığı sonucuna varılamamaktadır (Rosser, 2006: 10).

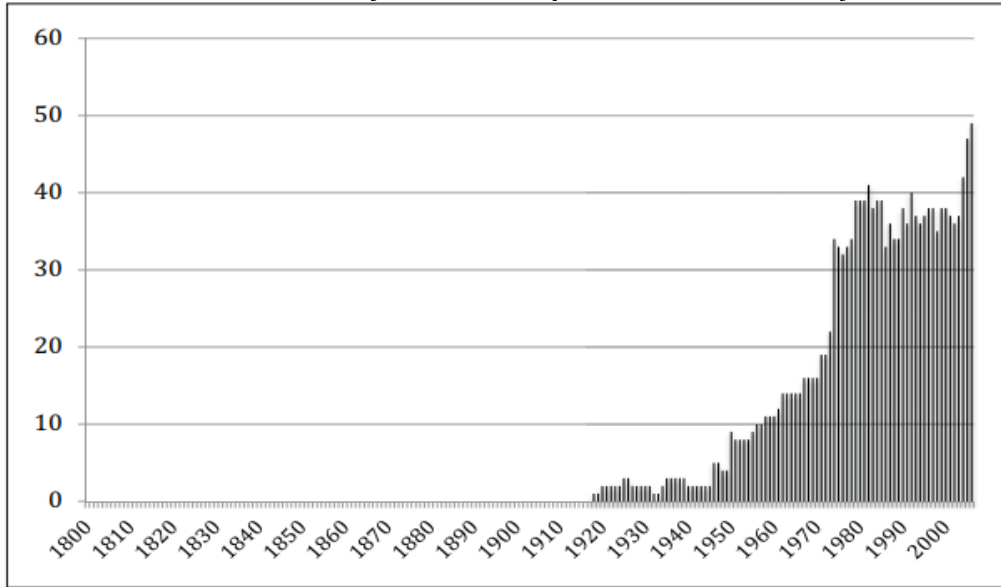
Bu çalışmalardan farklı olarak Lederman ve Mahoney, doğal kaynak bolluğu ve ekonomik kalkınma arasında negatif bir korelasyon olmadığını vurgulayarak kaynak laneti kavramının geçerli olmadığını savunmuşlardır (Dünya Bankası, 2007: 3).

2. KAYNAK LANETİ VE SİYASİ İSTİKRAR İLİŞKİSİ

1. Kaynak Lanetinin Demokrasi Tezi

Literatürdeki tanımlar ve yapılan çalışmalar, kaynak laneti ve daha spesifik anlamda petrol zenginliğinin siyasi süreçlerle yakından ilgili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle de petrol zenginliği ile demokratik ve otoriter rejimler arasındaki ilişki en çok çalışılan konular arasındadır. Bu ilişkiyi daha iyi anlamak adına, petrol ve demokrasinin tarih içinde geçirdiği sürece değinmek gereklidir.

Grafik I: 1800-2006 yılları arasında petrol üreten ülkelerin sayısı

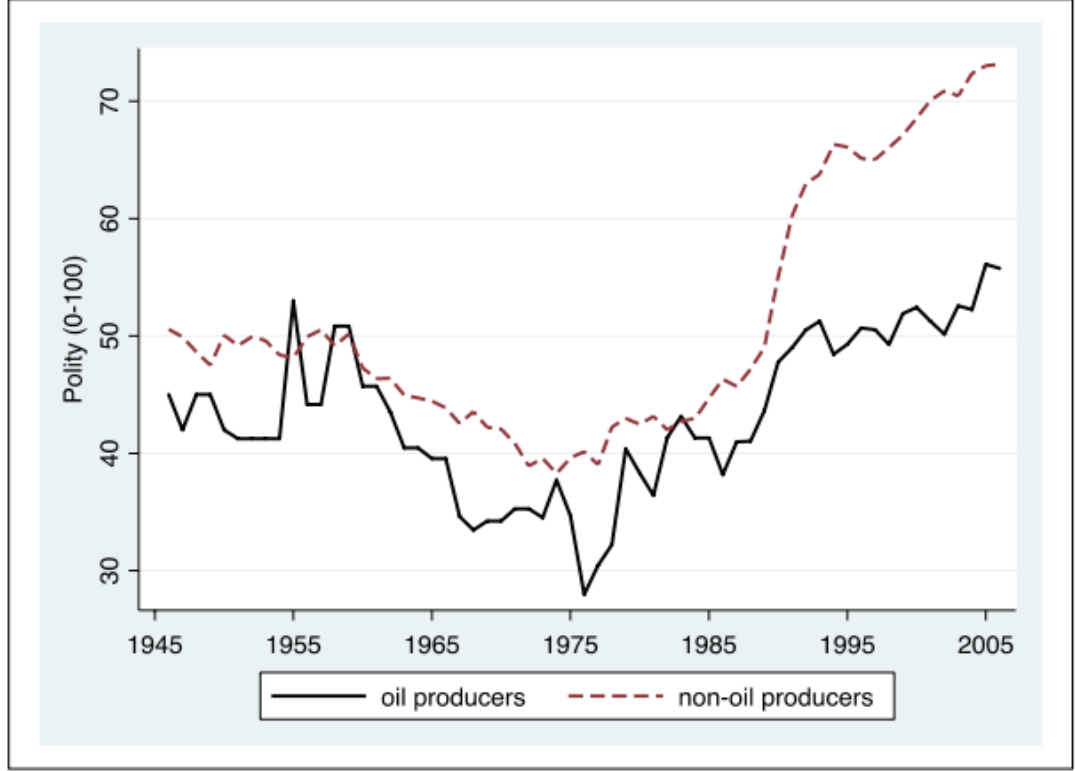

Kaynak: Andersen ve Ross,2014

Grafik I'de görüldüğü üzere, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar petrol üreten bir ülke olmamıştır. 1940'lı yıllara kadar sadece belli başlı ülkeler (Amerika Birleşik

Devletleri, Meksika ve Venezuela) petrol üretebilmiştir. Petrol üreten ülkelerin sayısında 1970’li yıllarda olağanüstü bir artış görülmüştür. Bu tarihler aynı zamanda rantçı devlet tanımının (Mahdavy, 1970) geliştirildiği tarihlere rastlamaktadır (Andersen ve Ross, 2014: 997).

Grafik II: Günümüzde petrol üreten ve üretmeyen ülkelerin 1945-2006 yılları arasındaki demokratiklik seviyeleri

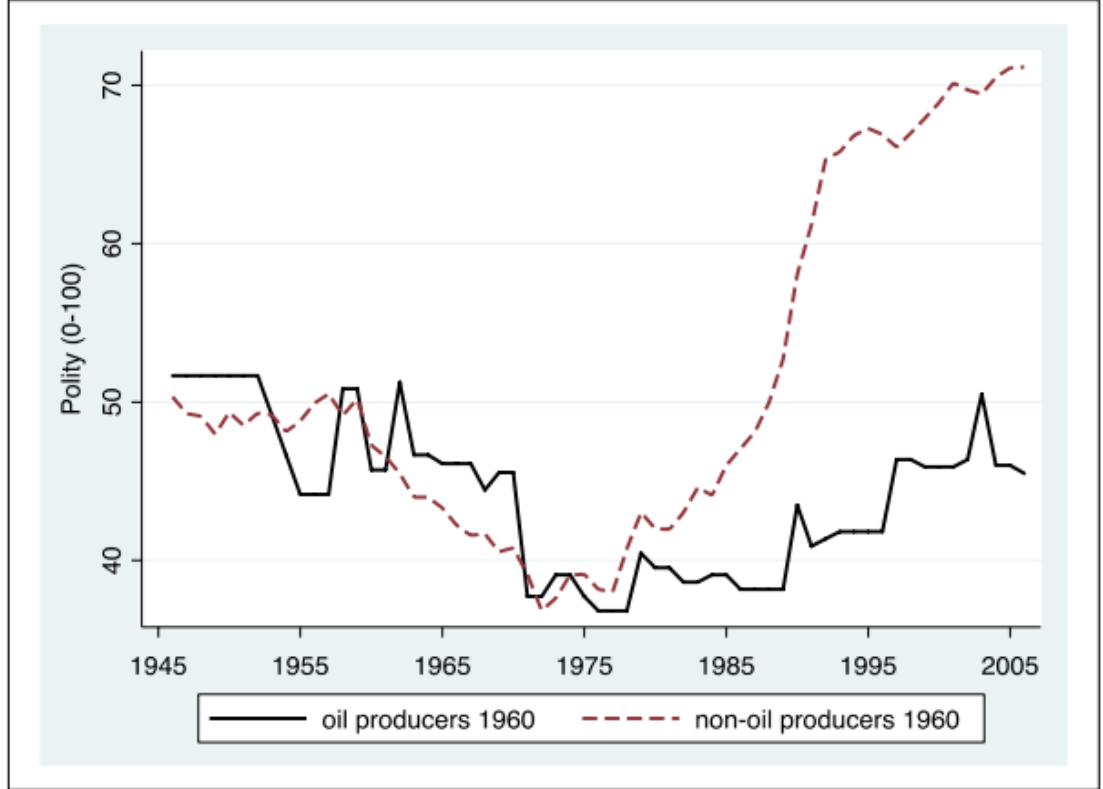
Kaynak: Andersen ve Ross, 2014

Grafik II’de petrol zengini ülkelerin diğer ülkelerle karşılaştırıldığı verilere bakarak, petrol ile ülkelerin siyasi rejimleri arasındaki ilişkinin değişmeye başladığını söyleyebiliriz. Uzunca bir süre petrol üreticisi olmayan ülkelerin altında seyreden petrol zengini ülkelerin demokratiklik seviyeleri, 1980’li yıllardan önce değişim göstermektedir. Her iki gruptaki ülkeler de 1976 yılından itibaren daha demokratik olma eğilimi göstermiş, ancak petrol üretmeyen ülkeler petrol zengini ülkelere göre çok daha hızlı bir şekilde demokratik yönetime geçiş süreci yaşamıştır (Andersen ve Ross, 2014:998).

Ancak bu grafiğe bakarak bahsedilen zaman aralığında bağımsızlığını kazanan birçok ülke olabileceğini ve bu durumun da her iki gruptaki ülke sayısını değiştirebileceği; aynı şekilde petrolü yeni keşfeden ülkelerin veya rezervleri tükenen

ülkelerin gözlenen oranları etkileyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu farkın oluşturacağı yanılsamaları ortadan kaldırmak amacıyla, yalnızca 1960 yılındaki petrol üreticisi 11 ülkenin demokratiklik seviyeleri Grafik III'te gösterilmiştir (Bu ülkeler, 1970'li yıllardan önce de petrol üreten ülkelerdir).

Grafik III: 1960 yılında petrol üreten ve petrol üretmeyen ülkelerin zaman içindeki demokratiklik seviyeleri, 1945-2006

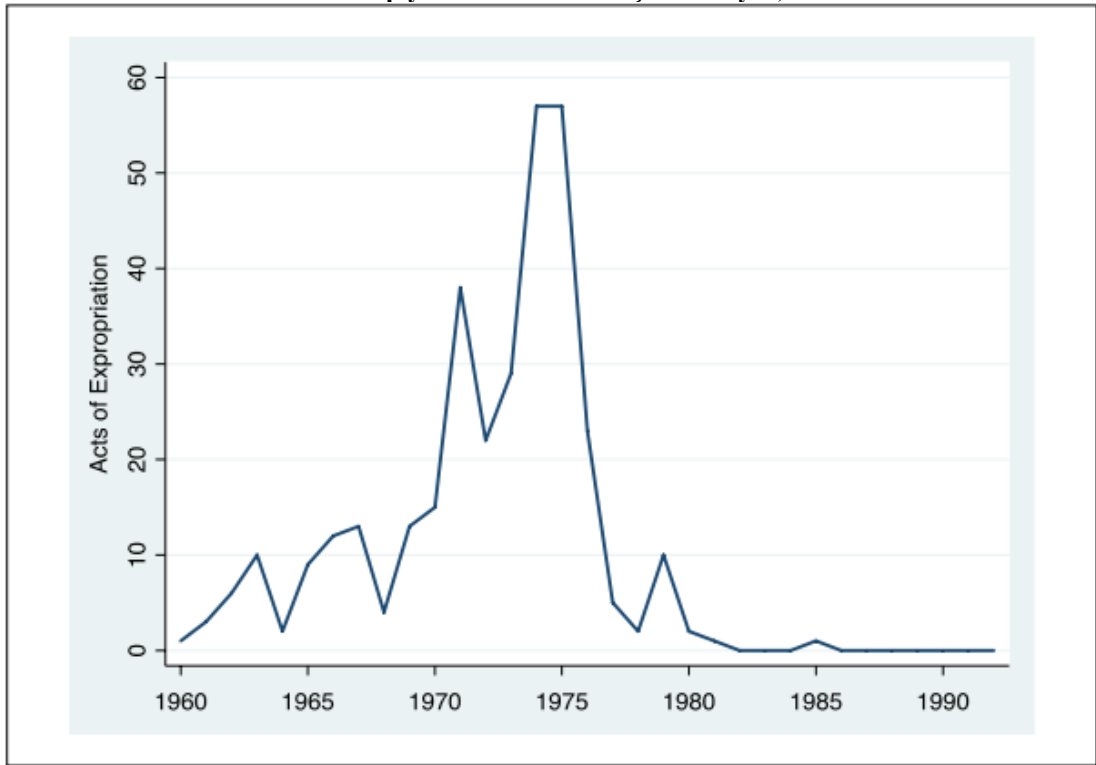
Kaynak: Andersen ve Ross, 2014

Grafik III'te yönetim puanları gösterilen 11 ülkenin (Bahreyn, Kanada, Gabon, İran, Irak, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Trinidad, Amerika Birleşik Devletleri ve Venezuela) 1960 yılında petrol üreticisi olmayan diğer ülkelerle karşılaştırıldığı verilerine baktığımızda, durum değişmemektedir. İki ülke grubu arasındaki ayrım daha belirgin hale gelmiş, petrol üreticisi olmayan ülkelerin demokratik rejimlere geçişinin 1970'li yıllardan itibaren daha keskin bir biçimde gerçekleştiği görülmektedir (Andersen ve Ross, 2014: 999). Bu değişimin nedeni uluslararası petrol piyasasındaki tarihi değişime bakılarak anlaşılabilir. 1970'li yıllara kadar petrol piyasası, petrol endüstrisine hakim olan birkaç firmanın elindeydi. Yerel anlamda ülkelerin petrol çıkarımı ve ithalatını gerçekleştiren alt şirketleri kontrol ederken; uluslararası alanda

da dünya petrolünün taşınması ve pazarlanmasından yüksek oranda rant elde ettiler (Andersen ve Ross, 2014: 1001). Ancak 1960'lı ve 1970'li yıllardan itibaren petrole olan talep inanılmaz ölçülerde arttı. Buna bağlı olarak petrol arzı ve yeni petrol sahalarının keşfi de aynı ölçüde artış gösterdi. Aynı zamanda fiyatların sabit kalmasını sağlayan Bretton Woods sistemi çalışmaz duruma geldi ve küresel enerji piyasası 1973-1974 ve 1978-1979 yıllarında yaşanan fiyat şokları nedeniyle krize girdi. Bu gelişmeler, uluslararası petrol firmalarıyla petrol üreten ülkeler arasındaki ilişkileri değiştirdi. Petrol üreten ülkeler, yaşanan gelişmeler üzerine ülkelerinde petrol üreten yabancı şirketlerin varlıklarını ellerine geçirme eğilimine girmişlerdir. Gelişmekte olan ülkelerin neredeyse tamamı yabancı petrol şirketlerinin kaynaklarını kamulaştırmıştır (Andersen ve Ross, 2014: 1001).

Grafik IV: Petrol piyasasındaki kamulaştırma sayısı, 1960-1993

Kaynak: Andersen ve Ross, 2014

Grafik IV'ten anlaşılacağı gibi dünya çapında 1970'li yıllarda kamulaştırma faaliyetleri zirve yapmıştır. Ross (2012)'a göre kamulaştırma süreci sonucunda petrol zengini ülkeler, uluslararası firmalardan vergi almak yerine petrol kaynaklarını kamulaştırdıklarında, astronomik miktarlarda gelirler elde etmeye başladılar. Bu durum aynı zamanda petrol zengini devletlerin ekonomileri ve halkları üzerindeki

kontrollerini artırmış, bu devletlerin petrole daha bağımlı hale gelmelerine yol açmış ve dünya genelinde patronaj rejimlerinin artmasına sebebiyet vermiştir. Bu tarihlerden sonra ‘petrolün demokrasiyi sekteye uğrattığı’ savı literatürde ağırlık kazanmaya başlamıştır (Ross, 2001).

Şüphesiz Ross’un çalışmasının en kritik noktası bu savın yalnızca Ortadoğu coğrafyasındaki petrol zengini ülkeler için geçerli olup olmadığıdır. Coğrafi etkinin yanında petrol zenginliğinin demokrasi üzerindeki etkilerini anlayabilmek için, araştırma konusu ülkenin petrol geliri ve demokrasi puanındaki değişimler de incelenmelidir (Aslaksen, 2010: 421). Bu nedenden dolayı kaynak laneti alanındaki birçok çalışma, hipotezlerini belli bir süre aralığındaki değişimleri gösteren veriler eşliğinde yaptıkları karşılaştırmayla açıklamaya çalışmıştır (Hendrix, 2018, Acemoglu, 2008, Fails, 2019, Haber ve Menaldo, 2011, Aslaksen, 2010, Werger, 2009).

Demokrasi aynı zamanda kaynak zenginliği ve iç savaş ilişkisinde bir ara değişken olarak görülebilir. Bu yüzden kaynak zenginliğinin demokrasiyle ilişkisini incelemek; kaynak zenginliği ile siyasi kurumlar, kaynak zenginliği ile iç savaş arasındaki ilişkiyi anlamak için de gereklidir. Çünkü demokrasinin niteliği ve bileşenleri, barış ortamının korumasında ayrı bir önem taşımaktadır. Sadece daha istikrarlı olduğu için otokratik barış sürecinde varlığını sürdüren bir toplum; demokratik ve barış içinde yaşayan bir toplumdaki daha farklı, siyasi açıdan daha gerilimli bir süreç yaşayacaktır. Bu yüzden petrolün demokrasi üzerinde olumsuz bir etkisi varsa, barış süreci üzerinde de olacaktır (Aslaksen, 2010: 422).

Bu noktada Tesei ve Caselli (2015)’nin çalışmasına değinmek yararlı olacaktır. Tesei ve Caselli, kaynak rantının bir siyasi rejim belirleme üzerindeki işlevine yönelik geliştirdikleri modelle kaynak laneti literatürüne katkıda bulunmuşlardır. Çalışmalarının sonucunda kaynak zengini olmayan ülkelerin normal şartlar altında, kaynak zengini ülkelere göre demokratik rejimlere sahip oldukları sonucuna varmışlardır (Tesei ve Caselli, 2015: 32). Dunning (2005) ise; kaynak zengini olan ülkelerin kaynak zengini olmayan ülkelere göre siyasi rejimin devamlılığı açısından daha istikrarlı olduğu görüşündedir ve kaynak laneti savına ‘kaynak bağımlılığı’ kavramı üzerinden bakmaktadır. Dunning’e göre kaynak bağımlılığı, yönetici elitlerin bir tercihidir. Bu yüzden mali kriz ya da ekonomik daralma gibi faktörler rejim

değişikliğine veya siyasi istikrarsızlığa yol açmaz; çünkü kaynak bağımlılığını teşvik etmenin kendisi muhaliflerin yönetici elitlere meydan okuma imkanını zorlaştıran bir unsurdur (Dunning, 2005: 475). Görüldüğü gibi bir ülkede kaynak zenginliğinin idare edilme biçimi, o ülkenin kaliteli bir demokrasiye veya siyasi istikrara sahip olma arasındaki tercihini belirleyen unsurlardan biridir.

Petrolün demokrasiyi neden sekteye uğrattığı konusunda en çok anılan nedenlerden biri 'rentier effect (rantiye etkisi)'dir (Ross 2001). Rantiye etkisi kavramının ortaya çıkışında, hesap verebilirliği yüksek bir yönetim anlayışı talebinde bulunması istenmeyen toplumlara karşı elde ettiği petrol gelirini kullanan devletlerin politikaları önemli rol oynamıştır. Rantiye etkisi üzerine yapılan ülkeler arası niceliksel çalışmalar 'talep yanlısı' veya 'arz yanlısı' olmak üzere ikiye ayırabiliriz (Fails, 2019).

Ross (2001) örnek vaka çalışmalarından hareketle rantıye etkisinin üç unsuruna dikkat çekmektedir. Bunlardan birincisi vergilendirme etkisidir. Vergilendirme kavramının tarihsel süreç içinde önem kazanmasında İngiltere ve Fransa'da vergileri artırmaya çalışan egemenlere karşı halktan gelen daha fazla temsil edilme talebi etkili olmuştur. Bu talepler demokratik kurumların ortaya çıkışına da ön ayak olmuşlardır (Ross, 2001: 332). Vergi gelirlerinin tamamına yakını petrolden elde eden devletler, kendi halklarını daha az -bazı durumlarda hiç- vergiye tabi tutarlar. Çünkü rantçı devletin bir dağıtım mekanizması olduğu bir sistemde hükümetlere, halkın temel ihtiyaçlarını ücretsiz şekilde sağlama imkanı doğar. Bu durumda rantçı devlet, bu hizmetler karşılığında vergi talep etmeyebilir ve halkının olağanüstü desteğini kendi tarafına çekebilir (Kuru, 2002). Bunun karşılığında halk daha az temsiliyet talep edecek ve devletin hesap verebilirliği daha az gündemde tutulan bir konu olacaktır (Bates ve Lien, 1985). Bu şekilde, talep yanlı açıklamalar petrolün demokrasiyi sekteye uğrattığını ortaya koymaktadır. Özellikle Ortadoğu ülkeleri üzerinde yapılan çalışmalar petrolün keşfinin, Ortadoğu ülkelerinde hükümetlerin klasik tüccar sınıfına karşı şeffaflığını önemli oranda azalttığını göstermektedir.

İkinci unsur ise harcama etkisidir (Ross, 2001: 333). Harcama etkisi aynı zamanda rantıye etkisine getirilen arz yanlı açıklamaların temelini oluşturur. Buna göre petrol zenginliği, patronaj ilişkileri için yapılan harcamaları artırarak demokrasi

kalitesi için yapılan baskıları azaltır. Örneğin Suudi Arabistan hükümetinin kendi halkı üzerinde rantçı harcamayı uygulamaktadır. (Ross, 2001: 334). Bunun dışında, harcama etkisi sayesinde iktidardaki hükümetlerin muhalif odakları para yoluyla susturmak için geniş imkanlara sahip olduğu görülmüştür (ibid).

Bir diğer unsur ise sosyal oluşum etkisidir. Ross'a göre petrol gelirleri bir hükümete yeterli finansal gücü sağladığında, hükümet bu gücü devletten bağımsız şekilde ve siyasi haklar talep edebilecek sosyal grupların ortaya çıkmasını engellemek için kullanabilecektir (Ross, 2001, Kuru, 2002). Yine Ortadoğu'daki petrol zengini ülkelerin bu bileşeni kullanarak demokratik dönüşüm süreçlerini engellediği görülmüştür. Sosyal açıdan, petrol zengini ülkelerde kadınların ikincil plana itildiği de söylenebilir (Ross, 2008). Petrol endüstrisi, kadınların daha az katılımında bulunduğu bir iş koludur. Kadınlar tarım dışı bir sektörde çalışamamalarının sonucunda, ekonomik özgürlüklerini kazanamayacaklardır. Toplumsal hayatta daha az yer edinen kadınların birbirleriyle iletişimi de sınırlanacak ve böylece siyasi haklar elde edebilmek için mobilize olma fırsatı bulamayacaklardır (Ross, 2008: 107). Ross 2008 yılındaki çalışmasında bu durumu şu şekilde özetlemiştir: Farklı ekonomik büyüme çeşitleri bir toplumda farklı cinsiyet rollerini doğurmaktadır. Büyüme, kadınların işgücüne katılmasını teşvik ediyorsa eşitlikçi bir yapı ortaya çıkar. Ancak büyüme, petrol ve maden kaynaklıysa kadınları işgücünün dışına itecek ve bu da bir toplumda cinsiyet eşitsizliğini meydana getirecektir (Ross, 2008: 107).

Petrol zengini ülkelerin kadın haklarını sınırlandırmalarında din, kültürel miras gibi olguların da etkili olduğunu savunan başka çalışmalar da bulunmaktadır (Fish, 2002, Norris 2011). Her şeyden önce iktidarda kalma süresini artırmak isteyen otokratların bazı etnik ve dini grupları baskılayarak isyanları önlemek suretiyle rejimin devamlılığını sağlama eğiliminde olması, rantçı devletin özelliklerinden biridir. Seçim yoluyla yönetime geçmiş otokratlar, kadınları rejimin devamlılığına tehdit olarak görmektedirler.

Ancak bu açıklama bir toplumda oluşan cinsiyet eşitsizliğine, özellikle de petrol gelirleriyle yönetilen bir ülkedeki cinsiyet eşitsizliğine yeterli bir açıklama getirememektedir (Liou ve Musgrave, 2016: 441). Çünkü farklı ülkelerde petrol üretiminin kadınların güçlenmesine katkısının bulunduğu dair veriler elde edilmiştir

(Liou ve Musgrave, 2016: 441). Ayrıca kadınların da işgücünde bulunması, bir ülkenin milli gelirinin artması suretiyle o ülkeye ekonomik açıdan olumlu etkisi olan bir durumdur. Buna rağmen kadınların neden petrol zengini ülkelerde baskılandığı sorusuna bir cevap niteliğindeki çalışma Liou ve Musgrave (2016)'den gelmiştir. Liou ve Musgrave (2016)'e göre bir toplumda cinsiyet eşitsizliğini mümkün kılan, mali değeri yüksek, etkisi gözle görülebilir ve bir o kadar da bastırıcı politikalar üretmek; petrol rantını kendi lehine kullanmak isteyen otokratların temel özelliklerindedir. Otokrat kesim, bu politikaları koalisyon üyelerinin elinde bulunan siyasi rejimin gücünü pekiştirmek için kullanmak isteyecektir. Çünkü kazanan koalisyon üyelerini kendi tarafına çekmek için, muhalefetin de daha bastırıcı politikalar üretmesi gerekecektir ki bu koşulda muhalefet de zor durumda kalmış olacaktır. Bu süreç de en çok otokratların işine gelecektir (Liou ve Musgrave, 2016: 442). Ross (2008)'un da değindiği gibi, petrol gelirlerinin dağıtımını için yapılacak istihdamın siyasi pazarlığında; rejime bağlılığın simgesi olarak kadınların sosyal hayatını kısıtlayan politikaların kullanıldığı görülmüştür (Liou ve Musgrave, 2016: 454). Böylece kendilerini büyük miktarlarda petrol gelirleriyle besleyen ve sınırsız sayılabilecek bütçelere sahip ülkelerin daha otoriter; sıradan vergi gelirleriyle idare edilen ülkelerin ise daha demokratik olduklarını söyleyebiliriz (Ross, 2001: 335).

Petrol gelirleri iktidarda olan liderlere muhalif unsurları baskılamak, patronaj ilişkileriyle kendi iktidarının süresini uzatmak için fırsat vermektedir (Kott, 2012: 72). Dolayısıyla petrol gelirlerinin otoriter rejim oluşumuna yol açtığı savı rantçı devlet üzerine yapılan çalışmalarda dile getirilmiştir. Örneğin Ross (2001) örnek vaka çalışmalarından yararlanarak, petrol zenginliği ve otoriterliğin baskı etkisi (repression effect) ile bağlantılı olduğunu savunmaktadır. Kaynak zenginliğine sahip hükümetlerin iç güvenlik için yapılan harcamalarla halk üzerindeki baskıyı artırarak halkın demokrasiye yönelimlerini engellediği görülmektedir (Ross, 2001: 335). Skocpol (1982) bu olguya 1979 İslam Devrimi öncesi İran devletini örnek vermektedir.

Petrol zenginliğinin askeri harcamalara aktarılması, İran'ı bir 'mutlak rantiyeli devleti'ne çevirmiştir. Petrol zenginliği sayesinde İran şahı Pehlevi 1970'li yıllarda kendisine karşı yürütülen kitlesel halk hareketlerine rağmen etkileyici bir biçimde ülkenin başında kalabilmiştir (Skocpol, 1982). Ancak petrol kıtlığının yaşandığı

dönemlerde patronaj ilişkilerini devam ettirmek imkansız hale gelmekte ve ülkenin zayıf kurumları da diğer kaynaklardan gelir elde ederek ekonomiyi ayakta tutma konusunda etkisiz kalmaktadır. Petrolün yoğun bir şekilde çıkarıldığı dönemde ise petrol gelirlerini iç piyasada tutarsızca harcayan politikacılar, enflasyonun artmasına ve beraberinde siyasi istikrarsızlığa sebebiyet vermektedirler (Smith, 2004: 233). Sonuç olarak, halkın taleplerine uygun şekilde politikalar üretmeden varlığını sürdürmeye çalışan otoriter rejimlerde, devlet-halk arasında zayıf bağların olduğu söylenebilir.

Ross (2001)'a göre iki nedenden ötürü petrol zenginliği bir ülkede iç güvenliğe yönelik askeri harcamaların artmasına yol açmaktadır. Birincisi, saf kişisel çıkar için olabilir. Bir toplumsal mobilizasyon riskine karşı, otoriter hükümet eğer imkanı varsa ordusunu genişletmek isteyecektir. İkincisi, petrol kaynakları dünya genelinde belli coğrafyalar üzerinde toplanmıştır. Bu coğrafyaların üzerinde etnik veya dini azınlık grupların yaşaması; ülke içi, bölgesel veya uluslararası sorunların kaynağı olabilmektedir. Kaynak zenginliğinin bir çatışmaya neden olduğu durumda, hükümet çatışmanın kazananı olmak için elinden geleni yapacaktır. Bu yüzden petrol zengini ülkeler, potansiyel tehditlere karşı güçlü bir orduya sahip olmayı hedeflerler (Ross, 2001: 336).

Bellin (2002), baskı etkisi konusuna süper güçler için petrolün stratejik değerini dahil ederek farklı bir argüman oluşturmuştur. Halkının çoğunluğu Müslüman olan ve petrol kaynağı bulunan ülkeler üzerinde süper güçlerin birtakım stratejik çıkarlarının bulunması bu ülkeleri; dış güç odaklarına karşı daha zayıf hale getirmekte, bu ülkelerin ülke içinde bir baskı rejimi kurmak suretiyle halkları üzerindeki kontrollerini artırmalarına engel olmaktadır. Ancak Smith (2004) ise bir rantçı devlette rejimin devamlılığını açıklarken, özellikle petrol sıkıntısı yaşanan dönemler sözkonusu olduğunda patronaj ilişkileri ve yıldırma politikalarından başka argümanın bulunmaması nedeniyle; baskı etkisini (repression effect) yetersiz bulmaktadır. Smith'e göre baskı argümanı, petrol zengini rejimlerin 1970'li yıllarda kısa zamanda zenginleşmelerine olanak sağlayan olağandışı petrol kazançlarını (windfalls) neden iktisadi gelişme için kullanmadıklarını ve bu kazançları nasıl yitirdiklerini açıklayamamaktadır. Petrol zengini ülke hükümetleri bu alandaki başarısızlıklarından dolayı birçok kez halk protestolarına maruz kalmıştır (Smith, 2004: 242).

Petrolün demokrasiyi sekteye uğratmasına sebep olarak Ross'un son açıklaması ise modernizasyon teorisi üzerindedir (Ross, 2001). Modernizasyon teorisi, demokrasiyi ekonominin tetiklediği sosyal ve kültürel değişimlerin bir sonucu olarak görmektedir (Ross, 2001). Bir ülkenin daha demokratik sayılabilmesini sağlayacak bazı sosyal değişimler bulunur. Bunlardan ilki, eğitim seviyesinin bir toplumun kendini daha iyi ifade edebilmesi ve haklarını talep etmesini sağlayacak düzeyde yükselmesi, diğeri ise mesleki uzmanlaşmadır. Ross'a göre ekonomik büyüme, ekonomik ve sosyal açıdan gelişmeye faydası bulunmadığı sürece bir demokrasiyi de beraberinde getiremeyecektir. Modernizasyon etkisi devlet üzerinden açıklanamaz; sosyal bir mekanizma olması sebebiyle rantıye etkisi ve baskı etkisinden farklıdır (Ross, 2001: 337).

Literatürde kaynak gelirlerinin demokrasi ve kurumların işlerliğiyle ilişkisine odaklanan çalışmalar da bulunmaktadır. Acemoglu ve Robinson (2006), bir ülkede siyasi elitlerin ellerinde tuttıkları mevkileri kaybetmemek ve kendileri lehine sağlamlaştırmak adına teknolojik ve kurumsal gelişmeleri engellediklerini gösteren bir çalışma yayınlamışlardır. Siyasi elitler bu eylemlerini özellikle çok yüksek miktarda kaynak rantı kazandıklarında gerçekleştirmektedirler. Mulligan ve Tsui (2006)'nin teorilerine göre farklı türdeki doğal kaynakların siyasi alanda birbirinden farklı etkileri bulunmaktadır. Mulligan ve Tsui geliştirdikleri modelle, mevcut siyasi elitlerin muhaliflerle olan iktidarı ele geçirme yarışını monopol ve rekabetçi pazar yapıları arasındaki farka benzetmektedir. Eğer ulusal gelir, özel sektör olmadan artış gösterirse daha az rekabetçi olacaktır (Mulligan ve Tsui, 2006).

Doğal kaynak ve otoriter rejimler arası ilişkiye farklı yaklaşan araştırmacılar da bulunmaktadır. Herb (2005), doğal kaynağa bağımlı ülkelerin tarihsel süreç içinde geçirdikleri dönüşümleri karşıolgusal bir analizle incelemiştir. Bu kaynaklara sahip olmasalardı, günümüzdeki GDP değerlerinin ve demokrasi düzeylerinin ne durumda olacağını tahmin eden bir çalışma ortaya koymuştur. Kaynak bağımlı ülkelerin petrolü keşfetmemeleri halinde fakir kalacaklarını ve yine daha düşük seviyedeki GDP değerlerinin bu ülkelerin daha az demokratik olmalarına yol açacağını saptamıştır. Bu haliyle Herb, yüksek doğal kaynak gelirlerinin siyasi süreçler üzerinde bir etkisi bulunmadığını, kaynak zengini ülkelerin siyasi yapılarında değişim olmayacağını savunmaktadır.

Dunning (2008) de halihazırda bir toplumun gelir dağılımındaki eşitsizlik çok derinse bu toplumda doğal kaynakların demokratikleşme sürecine olumlu katkısının olacağını öne sürmüştür. Çünkü siyasi elitlerin, toplumun gelir seviyesi düşük kesimlerinin oylarının gelirin yeniden dağıtımını konusu üzerinden değişeceği ve kendilerini yerinden edebileceği gibi bir korkuları vardır. Tam aksine gelir dağılımı daha eşit bir düzeydeyse, gelirin yeniden dağıtımını için bir zorlamayla karşılaşmayan otoriter liderler doğal kaynaklardan gelen geliri doğrudan muhalefet üyelerini caydırmak, başka bir deyişle rüşvet ve baskı altında tutmak için kullanabilirler. Özetle Dunning'in; doğal kaynakların demokrasi üzerindeki olumsuz etkisinin ancak belli koşulların gerçekleşmesi durumunda var olabileceğini savunduğunu söyleyebiliriz.

Benzer şekilde Brooks ve Kurtz (2016)'e göre petrol zenginliği ve demokrasi bir ülkede olumsuz bir etki yaratmadan bir arada bulunabilirler. 1960 ila 2009 yıllarını kapsayan veriler neticesinde bir ülkenin doğal kaynak refahı ile ulus aşırı karşılıklı bağımlılık kapsamındaki ilişkilerine bakarak petrolün lanet değil demokrasi için bir lütuf olabileceğini ortaya koymuşlardır. Çünkü kalkınmakta olan ülkelerdeki petrol zenginliği ve demokrasinin yapısı, Sanayi Devrimi'nden bu yana geçirilen endüstrileşme sürecine içkindir (Brooks ve Kurtz, 2016: 306).

Andersen ve Aslaksen (2012) ise konuyu siyasi rejimin devamlılığı (political survival) üzerinden incelemişlerdir. Buna göre doğal kaynaklar siyasi rejimin devamlılığını etkilemektedir. Ancak bu etki çoğunlukla demokratik olmayan yönetimlerde görülmekte ve kaynağın tipi siyasi rejimin ne şekilde etkileneceğini belirlemektedir. Petrol, demokratik olmayan yönetimlerde iktidar sürelerinin uzamasını sağlarken, demokratik rejimlerde böyle bir etki yaratmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmanın petrolü bir değişkenden ziyade bir etken olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

Doğal kaynak ve otoriter rejimler arası ilişkiye odaklanan çalışmalara en kapsamlı eleştirilerden biri Haber ve Menaldo (2011)'dan gelmiştir. Onlara göre temel sorun, kaynak lanetinin dinamik bir süreç olmasıdır. Diğer yandan, kaynak lanetinin demokrasi üzerindeki etkisini açıklayabilmek için karşıolguşal bir inceleme gereklidir. Ayrıca doğal kaynağın keşfinin, üretiminin ve ihracının birbirinden farklı aşamalar olarak bir ülkenin siyasi rejim biçimine farklı etkileri olacaktır. Haber ve Menaldo'ya göre, kaynak laneti literatüründe kullanılan deneysel ölçekler hem zaman serileri

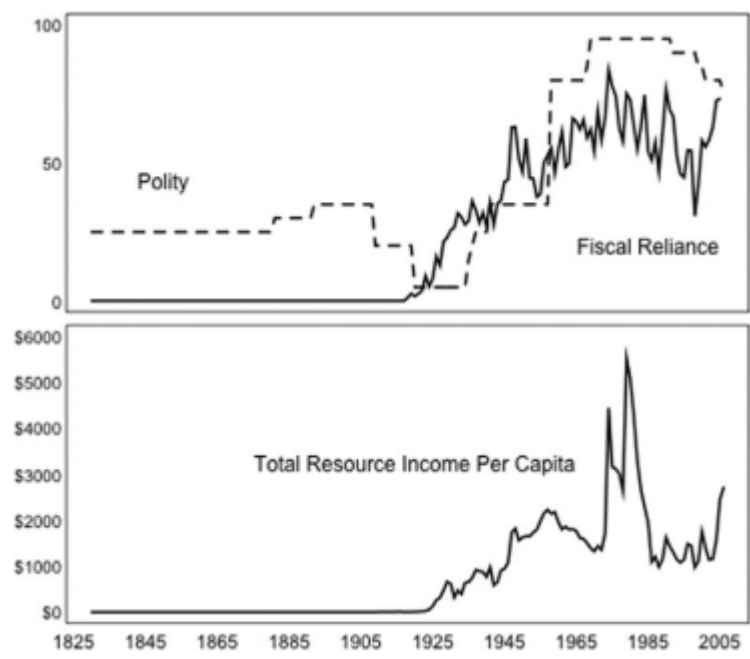

merkezli bir analiz yapmada hem de siyasi gelişmelerin izlediği karşıolguşal süreçleri inceleme konusunda yetersiz kalmaktadır. Bunlara ek olarak kaynak lanetini inceleyen diğer araştırmacılar, kaynak bağımlı ülkeleri kaynak fakiri ülkelerle karşılaştırmakla yetinmişlerdir (Haber ve Menaldo, 2011: 2).

Çalışmalarında, birçok etkenin bir araya gelerek kaynak bağımlılığı ve otoriteryenliğe yol açabileceğine dikkat çekmişlerdir. Kendilerine mevcut durumda ‘zayıf devlet’ olarak tanımlanabilecek bir ülke bırakılan liderler, mali zorunluluklardan dolayı kaynakların yüksek kur oranıyla çıkarılmasını (bkz Hollanda Hastalığı) tercih edebilirler. Bunu yapmalarının nedeni de kaynaklarının geleceğini düşünmekten ziyade, kendi mevkilerini kaybetmemek için günü kurtarmaktır. Dünya petrol rezervlerinin zayıf devlet olarak tanımlanabilecek ülkelerde yoğunlaştığı da göz önüne alındığında, zayıf devlet kapasitesi bir ülkede petrolün veya değerli madenlerin keşfini önceleyen bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır (Haber ve Menaldo, 2011: 2). Bu açıdan bakıldığında bir ülkenin zayıf devlet kapasitesine sahip olması, o ülkenin otoriteryenliğinin ve kaynak bağımlılığının derecesini belirlemektedir.

Karşılaştırmalı çalışmalar; kaynak laneti kavramının geçirdiği süreci ülkelerin kendi içinde sanayileşme süreci, refah devletinin ortaya çıkışı, verginin merkezileşmesi, demokrasiye geçiş ve iç savaş üzerinden açıklamaya çalışmaktadır (Haber ve Menaldo, 2011: 25). Bu durumda, kısa bir zaman dilimiyle yapılan karşılaştırmalı çalışmalar ülkeleri homojen birim olarak algılamaktadır. Haber ve Menaldo, bunun yerine ülkeden ülkeye zaman serileri yaklaşımı ve dinamik bir panel çerçevesinde ülkelere sabitlenmiş etki analizi üzerinden bir çalışma yürüterek; kaynak bağımlılığının ülkelerin siyasi rejim biçimlerine etkilerini uzun vadede gösteren bir çalışma yürütmüşlerdir (Haber ve Menaldo, 2011). Grafik V’te, bu yöntemle incelenen 168 ülkeden biri olan Venezuela’nın 1800-2006 yılları arasındaki verileri görülmektedir.

Grafik V:Venezuela’nın Kaynak Bağımlılığı ve Rejim Biçimi İlişkisi

Kaynak: Haber ve Menaldo, 2011

Kaynak bağımlılığı ve rejim biçimleri ilişkisini uzun bir dönem üzerinden incelemenin faydası, incelemeye alınan diğer unsurların doğuracağı yüzeysel sonuçlar karşısında esneklik sağlayabilmesidir (Haber ve Menaldo, 2011: 3). Doğal kaynakların otokrasiye neden olup olmadığını, oluyorsa hangi koşullar altında neden olduğunu anlamak için ülkeleri gelir seviyeleri, eşitsizlik, kaynak bağımlılığı gibi değişkenler üzerinden gruplandıran Haber ve Menaldo; bir doğal kaynağa olan bağımlılığın artmasının otoriterizm ile ilişkili olmadığını sonucuna varmışlardır. Hatta birçok özelliği dikkate alındığında, kaynak bağımlılığı bir ülkenin sahip olabileceği lütuflardan biri olarak görülebilmektedir (Haber ve Menaldo, 2011).

Ancak Haber ve Menaldo'nun analizine Andersen ve Ross (2014)'tan bir eleştiri gelmiştir. Kaynak laneti kavramının ortaya çıkışı, 1970'lerin sonlarına doğru petrol endüstrisinde yaşanan gelişmelerle ilişkilidir. Haber ve Menaldo'nun analizinin aksine 1918 yılına kadar kayda değer bir petrol üretimi olmamıştır. 1960'lı yılların sonuna kadar bile Batılı olmayan petrol zengini ülkelerdeki petrol üretiminden elde edilen gelirler, Yedi Kızkardeşler¹ olarak da adlandırılan uluslararası şirketlere gitmekteydi.

¹Bu yedi petrol şirketi Standard Oil of New Jersey (günümüzde Exxon), Standard Oil of California (günümüzde Chevron), Anglo- IranianOilCompany (günümüzde BP), Mobil, Texaco, Gulf ve RoyalDutch Shell'dir.

Fakat 1970’li yıllarda petrol endüstrisine ‘büyük petrol değişimi’ denilen millileştirme dalgası hakim olmuştu. Bu tarihlerden itibaren hükümetler kaynak rantı üzerinde kontrol sahibi olmaya başladılar (Andersen ve Ross, 2014: 994). Büyük petrol değişimi’nden sonra 1980’li yılların ortalarında rantçı devlet ve 1990’lı yılların ilk yarısında kaynak laneti teorileri literatürde şekillenmeye başlamıştır. Bu durum dikkate alındığında Haber ve Menaldo’nun analizi, petrolün anti demokratik etkilerinin çok güçlü olduğu yıllar yerine uzak bir geçmişi incelemeye dahil etmektedir (Andersen ve Ross: 2014: 945).

Ross (2008) 170 ülkeyi analiz ederek, daha önce yaptığı çalışmasından (Ross, 2001) farklı sonuçlar elde etmiştir. Kamuoyu araştırmaları, petrol fiyatları ve liderlerin iktidarda kalış sürelerine dair veriler ışığında petrol zenginliğinin otoriter rejimlerden demokrasiye geçişi engellediği sonucuna varmıştır (Ross,2008: 22). Ona göre, petrol zenginliğinin genel olarak demokratik yönetimlerin hükmünü devam ettirmesinde bir etkisi yokken, petrol bolluğu gelişmemiş ekonomilerde demokrasinin çöküşüne az da olsa zemin hazırlamaktadır (Ross 2008: 22). Ross’a benzer şekilde Robinson, Torvik ve Verdier; 2006 yılında yayınladıkları makalede liderlerin kaynak zenginliğini neden ve nasıl otoriterleşmek için kullandıklarına patronaj ilişkileri üzerinden cevap aramışlardır. Siyasi kurumların, liderlerin petrol gelirlerini otoriterleşmek için kullanmasıldığı sonucuna varmışlardır (Robinson vd., 2006: 466).

Petrolün demokrasiye sekteye uğratmasının nedenleri konusunda farklı bir yaklaşım sergileyen Fails (2019), inceleme odağına düşük petrol fiyatlarını koymuştur. 1990- 2014 yılları arasını kapsayan aralıkta petrol üretim ve tüketimi için hükümetlerin uyguladığı teşvikleri incelemiştir. Örneğin Venezuela’da, 2014 yılında dünya genelindeki fiyatından çok daha ucuza petrol tüketilmiştir (litresi başına 0.02 dolardan az) ve bunda da petrolün kolay bir şekilde çıkarılması etkilidir (Fails, 2019: 355). Hükümetler aynı zamanda petrol üretici firmalara da merkezi bütçeden önemli paylar ayırabilmektedirler. Hükümetlerin bu uygulamalarla halkın desteğini ve güvenoyunu kazanmaya çalıştıkları görülmüştür. Çalışma sonucu göstermektedir ki, bir ülkede petrole ne ölçüde düşük bir bedel ödeniyorsa demokrasiye geçiş olasılığı da o derecede düşmektedir (Fails, 2019: 361).

Fails’e benzer şekilde Smith (2004), gelişmekte olan 107 ülkenin 1960-1999 tarih aralığındaki kesitsel veriler ve zaman serilerini birleştirerek bir analiz ortaya

çıkarmıştır. Fails'ten farklı olarak; petrol zenginliğinin rejim istikrarını zayıflattığı ya da sağlamlaştırdığı fikirleri üzerinde çalışmıştır. Petrol ihraç eden ülkeleri diğer ihracatçı ülkelerle karşılaştırarak; petrolün rejim istikrarına olumsuz bir etkisinin olmadığını ve petrol zenginliğiyle birlikte rejimlerin daha istikrarlı hale geldiklerini belirtmiştir. Rejim istikrarına örnek olarak, Suharto'nun Endonezya'daki 32 ve Saddam Hüseyin'in Irak'taki 35 yıllık iktidarları örnek verilebilir (Smith, 2004). Smith'in bu örneklerine bakarak, bir ülkedeki rejim istikrarını o rejimin uzun ömürlü olmasına dayandırdığını söyleyebiliriz. Bu rejimlerden birçoğu, meşrutiyetini 'satın almak'tan çok sosyal koalisyonlara dayandırmıştı. Suriye, Irak, Mısır ve Endonezya'daki rejimlerin dayanıklılığının altında yatan neden güçlü koalisyonlara sahip olmalarıydı (Smith, 2004). 1972'den 2002'ye kadar otuz yılı kapsayan zaman diliminde 156 ülke üzerinde çalışmalar yürüterek bir analiz ortaya koyan Aslaksen (2010) ise, tarihsel süreç içinde ülkeler arasında karşılaştırmalı bir analiz yaparak demokrasi ve petrol arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ülkelerin karakteristik özelliklerine bağlı olarak sabit etkilerin dahil edilmesine karşın, petrol ve demokrasi arasında negatif bir korelasyonun bulunduğu sonucuna varmıştır (Aslaksen, 2010).

Kaynak lanetinin demokrasi tezi üzerine buraya kadar anlatılan çalışmaları, çoğunluklar ülkelerin iç dinamiklerine odaklanmıştır. Ancak petrol, uluslararası alanda stratejik bir doğal kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu özelliğine rağmen; jeopolitik dinamiklerin kaynak laneti alanındaki çalışmalarda yeterince yer almadığını savunanlar olmuştur (Hendrix, 2018). Çünkü geçmişteki çalışmalar fiyat kontrolleri ve petrol şokları gibi konular üzerinde araştırmalarını yürütse de uluslararası sistemde süper güçler, 'petrol laneti'nin etkisinin şiddetlenmesinde veya azalmasında etkin rol oynayabilirler (Hendrix, 2018). Örneğin petrol, özellikle Soğuk Savaş döneminde süper güçlerin stratejik planlarını kayda değer ölçüde şekillendirmiştir (Hendrix, 2018). Bu dönemde süper güçler, petrol zengini otoriter rejimlere ve kaynak fakiri ülkelere ekonomik yardımlarda bulunmuşlardı (Hendrix, 2018). Demokrasinin gelişimine verdiği önemle tanınan ABD, yaygın kanının aksine Soğuk Savaş döneminde kendi ekonomik çıkarlarını zedelemeyen otoriter rejimlere destek vermiş ve gerektiğinde bu rejimlerle yakın durmayı ihmal etmemiştir. Bu durumun nedenlerinden biri ABD ve Avrupa'daki ülkelerin büyük petrol şirketleri tarafından sıklıkla baskı altında kalmasıdır. Çünkü 1950'li ve 1970'li yıllarda keşfedilen büyük

miktardaki petrol rezervlerinin kamulaştırma faaliyetleri çerçevesinde komünist rejimlerin eline geçme tehlikesi, uluslararası sistemdeki süper güçleri sıfır toplamı bir oyunun içine sokmuştur (Hendrix, 2018: 6).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren diğer ülkelere yapılan yardımların kesilmesiyle birlikte, petrol-demokrasi ilişkisinde yapısal bir kırılma yaşanmıştır (Hendrix, 2018: 2). Soğuk Savaş sonrası dönemde petrol zengini rejimler demokratikleşme açısından bir gelişme göstermezken, yardımların kesilmesi kaynak fakiri ülkelerde demokratikleşme sürecini hızlandırmıştır (Hendrix, 2018: 2). Petrol lanetini Soğuk Savaş sonrası döneme ait bir olgu olarak gören Hendrix, bu dönemde petrolün demokrasi üzerindeki negatif etkilerinin daha önce belirtilenden %80 oranında daha fazla olduğunu vurgulamıştır. Çalışmasında Soğuk Savaş döneminde petrolün demokrasiyle bağının kurulamadığına veya demokrasiye çok düşük oranda pozitif bir etkisinin olduğuna dikkat çekmiştir. Aynı zamanda Soğuk Savaş döneminin bitişi kaynak lanetinin ve daha spesifik olarak 'petrol laneti'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Hendrix, 2018: 3). Sonuç olarak sadece uluslararası piyasa koşullarının değil, aynı zamanda jeopolitik şartların da petrol-demokrasi ilişkisinin şekillenmesinde güçlü bir etkisinin olduğu sonucuna varmıştır.

Doğal kaynakların yönetimiyle ilgili literatürün ülkelerin içsel dinamiklerine uluslararası faktörlerden daha fazla odaklanmasını eleştiren bir diğer çalışma da Rudra ve Jensen (2011)'den gelmiştir. Kendilerinden önce yapılmış olan kaynak laneti çalışmalarında küreselleşme ve doğal kaynaklar arasındaki ilişkinin yeterince incelenmediğini savunan Rudra ve Jensen'e göre, küresel anlamda doğal kaynaklar üzerindeki baskının arttığı görülmektedir (Rudra ve Jensen, 2011). Bu baskının bir kısmını Çin ve Hindistan gibi yeni aktörlerin sahneye çıkması, bir diğer kısmını da dünya üzerindeki yenilenemeyen enerji kaynağı rezervlerinin 20 ila 30 yıl içinde bitecek olması meydana getirmektedir (Rudra ve Jensen, 2011). Aynı zamanda doğal kaynakların küreselleşme ile olan ilişkisinin siyasi yönü de bulunmaktadır. Gün geçtikçe daha çok ihtiyaç duyulan ve imrenilen doğal kaynaklara sahip olmak kaynak bolluğuna sahip ülkelere için bir güç unsurudur. Tam tersine, kaynak bakımından bağımlı ülkeler ise küresel anlamda ekonomik güçlerini artırmada ve siyasi istikrarlarını dengede tutmakta zorlanacaklardır (Rudra ve Jensen, 2011: 640). Bu

nedenlerden dolayı küreselleşme ve doğal kaynaklar arasındaki ilişki önem arz etmektedir.

Rudra ve Jensen (2011)'e göre küreselleşmenin doğal kaynaklar üzerinde genelgeçer ve tek bir etkisi bulunmamakla birlikte, bu etkinin derecesini ülkenin kurumları belirlemektedir. Bu etki dolayısıyla kaynak zengini ülkeler kaynak yönetimini kurumları aracılığıyla geliştirebilmekte veya kötü hale getirebilmektedirler (ibid). Bu manada küreselleşme; kaynak zengini ülkelerin kaynak yönetimlerini daha iyi hale getirmeleri, kaynak fakiri ülkeler için de ellerinde var olan kaynakları verimli kullanmaları için motivasyon oluşturmaktadır (Rudra ve Jensen, 2011: 645).

Rudra ve Jensen'in araştırma sorularından biri de şudur: Ekonomik anlamda dışa açık olmak kaynak lanetinin etkilerini hafifletebilir mi? Ticaret gelirleri, uluslararası göç ve sermaye akışı unsurları siyasi anlamda kaynak lanetinin etkilerini şiddetlendirmektedir (Rudra ve Jensen, 2011: 649). Doğal kaynaklar, ülkelere büyük miktarda gelir sağlamasının yanında yabancı yatırımcıları da cezbetmektedirler. Doğal kaynak bolluğuna sahip ülkenin elitleri, yabancı yatırımcıları ülkelerine çekmek adına hukukun üstünlüğünü hiçe sayacak uygulamalara gidebilmektedirler (Rudra ve Jensen, 2011: 649). Küreselleşmenin bir diğer unsuru uluslararası emek göçünün demokratikleşme süreçleri üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır (Rudra ve Jensen, 2011: 650). Sermaye akışlarının ise rantıye etkisini beraberinde getirmesine rağmen, belli koşullar altında ekonomik anlamda kaynak lanetinin etkilerini hafiflettiği görülmüştür (ibid).

2. Kaynak Lanetinin Çatışma Tezi

Kaynak laneti literatürünün rantçı devlet etkisi, baskı etkisi gibi siyasi krizlerin nedenleri olarak sunulabilecek argümanlarının yanında petrol zenginliği ile ülke içi çatışma arasındaki ilişki de akademisyenlerin üzerinde araştırma yaptığı alanlardan biridir. Petrol zenginliği ülke içi çatışmalara iki şekilde sebep olmaktadır: Potansiyel isyancı gruplar için oldukça iştah kabartıcı bir finansal kaynak olarak ön plana çıkmakta veya başta gelir dağılımında olmak üzere ülke içinde oluşan eşitsizliğin bir yansıması olarak toplumun belli kesimlerinde huzursuzluk yaratmaktadır (Smith, 2004: 234). Collier ve Hoeffler (2004), bu durumu 'açgözlülük' (greed) ve 'yakınma'(grievance) kavramları üzerinden değerlendirmektedir.

‘Açgözlülük’, silahlı çatışmalarda yer alan isyancıların, ekonomik durumlarını iyileştirme veya daha iyi sosyal şartlara sahip olma arzusuyla güdülediklerini ima eder. Bu savaşçılar, isyana katılmakla katılmamak arasındaki kararlarını bir fayda-maliyet analizinden sonra verirler (Collier ve Hoeffler, 2004). Ekonomik açıdan bakıldığında, iç savaşa kıtlıktan daha çok zengin doğal kaynaklara sahip olma isteğindeki açgözlü isyancı grupların yol açtığını savunan çalışmalar mevcuttur (Smith, 2004: 234). ‘Yakınma’ ise insanların isyan çıkarmalarında ekonomik nedenlerden ziyade etnik kimlik, sosyal statü veya din gibi nedenlerin bulunduğunu öne süren bir kavramdır (Collier ve Hoeffler, 2004). Bir ülkede iç savaş veya isyan çıkmasında sadece birinin etkisi olabileceği gibi, ikisinin birlikte etkili olması da muhtemeldir. Her iki durumda da isyan eden grupların bir tür yoksunluk yüzünden ülkelerinde iç savaşa neden olabilecek eylemlerde bulunduğu söylenebilir. Bu yoksunluk, ekonomik nedenlerden (kaynakların eşitsiz dağıtımı) veya bu grupların etnik ve dini kimlikleri dolayısıyla meydana gelen eşitsizlikten kaynaklanabilir.

Collier ve Hoeffler’in doğal kaynaklar ile çatışma ilişkisi üzerinde yaptıkları çalışmalar sonucunda elde ettikleri diğer bulgular kısaca şöyledir: Doğal kaynaklar çatışmaları finanse edebilirler. Bunu engellemek, daha ayrıntılı olarak söylemek gerekirse dünya genelinde hükümetlerin ve isyancı grupların özellikler elmasları çatışmaların mali kaynağı olarak kullanmasını önlemek gereklidir. Bu amaçla Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından Kimberley Process adı verilen bir süreç başlatılmıştır (Collier ve Hoeffler, 2005: 631). Doğal kaynaklar, ayrılıkçı hareketleri tetikleyebilir. Ayrılıkçı gruplar doğal kaynaklar üzerinde hak iddia etmelerinin yanında, merkezi hükümetlerin bu kaynaklardan elde edilen gelirleri verimsiz ve yanlış bir biçimde kullandıklarını savunmaktadırlar (Collier ve Hoeffler, 2005: 631). Buna karşı merkezi hükümetler bu grupları açgözlü göstermek suretiyle çatışma ihtimaline karşı önlem alabilirler (Collier ve Hoeffler, 2005: 631). Bunu başarmak için çoğu merkezi hükümet, kaynaklardan elde edilen gelirleri sosyal harcamalara aktarmak yoluyla halkın üzerindeki popülaritesini artırmaya çalışmaktadır (Collier ve Hoeffler, 2005: 631).

Collier ve Hoeffler’in bir diğer bulgusu ise doğal kaynakların patronaj siyasetini teşvik edebileceği yönündedir. Daha ayrıntılı söylemek gerekirse ekonomik olarak doğal kaynaklar, ticaret haddi şoklarına neden olarak ülkelere önemli zararlar verirler.

Siyaset dünyası bu şokların zararlarını atlatacak önlem almada oldukça yavaştlar. Bunun sonucunda siyasetin seyri patronaj siyasetine doğru kaymaktadır (Collier ve Hoeffler, 2005: 632).

Doğal kaynak ve iç savaş ilişkisini inceleyen çalışmalardan biri de Humpreys'ten gelmiştir. Humpreys, açgözlülük ve yakınma kavramlarını Collier ve Hoeffler'in çalışmasından esinlenerek kendisi de kullanmıştır. Ancak Humpreys'e göre Collier ve Hoeffler (2004)'in; kaynak zenginliği ve çatışma ilişkisini siyasi ve kültürel argümanları hesaba katmayarak sadece açgözlülük ve yakınma ekseninde açıklamaları yetersizdir (Humpreys, 2005). İsyancı açgözlülük, Humpreys'in çalışmasında kaynak zenginliği-çatışma ilişkisini açıklayabilmek için geliştirdiği altı mekanizmadan sadece biridir (Humpreys, 2005: 511). Bu mekanizmanın kendi içinde üç farklı olasılığı bulunmaktadır. İlk olasılığa göre bir ülkedeki yerli gruplar, devletten bağımsız olarak kaynaklardan yararlanabilmek adına yasadışı sayılabilecek faaliyetlere başvurumaktadırlar. Bunun sonucunda merkezi hükümet yerel anlamda etkisiz hale gelebilir. Çünkü doğal kaynaklar, devleti bütünüyle ele geçirmenin ödül değerini ve bunun gerçekleşme imkanını artıran bir unsurdur, ki bu da ikinci olasılıktır. Dolayısıyla doğal kaynaklara sahip olmak bir devleti ne ölçüde zayıflattığı, yerli grupların yerel veya federal anlamda ne ölçüde etkin olacağıyla doğrudan ilişkilidir. Bir diğer olasılığa göre eğer doğal kaynaklar belirli bir bölgede bulunuyorsa, bu bölgede yaşayan yerli gruplar merkezi devletten ayrılmanın daha kazançlı olduğu kanısına varabilirler. Bu mekanizmaya bakıldığında anlaşılmaktadır ki; isyancı bir grubun, faaliyetlerini devam ettirebilmesi için bir doğal kaynağı doğrudan kontrol etmeye ihtiyacı yoktur. Kaynak çıkarımından elde edilen rant onlar için yeterli olacaktır (Humpreys, 2005: 511).

Humpreys'in ikinci mekanizması yakınma (grievance) üzerinedir. Kimi durumlarda doğal kaynak bağımlılığı, açgözlülüğün ziyade yoksunluğu tetikleyebilir (Humpreys, 2005: 511). Kaynaklara önemli ölçüde bağımlı bulunan ülkeler, kalkınma sürecinde ülke içinde eşitsizlik sorunuyla yüzleşebilirler. Aynı zamanda bu ülkeler, ekonomik yapıları gereği ticaret hadlerindeki şoklara karşı daha kırılgan olabilirler. Toplum içinde bu şoklardan etkilenen gruplar içinde birtakım huzursuzluklar meydana gelebilir. Ayrıca kaynak çıkarımının kendisi bile başlı başına gerginliğe neden olabilmektedir. Buna Papua Yeni Gine'de kaynak çıkarımı maksadıyla yaşadıkları

yerden göç etmeye zorlanan halkın durumu örnek gösterilebilir. Yakınmaya neden olabilecek başka bir unsur ise ülke içi bölgesel eşitsizliktir. Örneğin Nijerya'da kuzey bölgesindeki uranyum kaynaklarından elde edilen rant geliriyle güney bölgesinin zenginleşmesi ve buna karşılık bu zenginlikten kuzey bölgesinin yoksun bırakılması ülke içinde gerilime ve çatışmaya neden olmuştur (Humpreys, 2005: 512). Collier ve Hoeffler'e göre (2005) bu tarz isyanlar güçlü bir hükümet tarafından bastırılmaz. Ancak isyanın genel seyri değişir. Doğal kaynaklar üzerinden başlatılan idealist bir isyan, yerini zamanla fırsatçı zihniyetteki başka bir grubun başlattığı isyana bırakır (Collier ve Hoeffler, 2005: 626).

Peki hükümetler neden ekonomik eşitsizlikleri sınırlayarak huzursuzlukları en aza indirgemezler? Örneğin petrol üretimi bir ülkede gelir dağılımı üzerinde adaletsizliğe ve toplum içinde gerilime neden oluyorsa, hükümet neden sömürüyü sınırlandırmak için çaba göstermez? Bu soruları soran Paine (2019), yakınma unsurunu gelirin yeniden dağıtımını üzerinden incelemiştir. Hükümetlerin sömürüyü neden olan standart rantçı ekonomiye bağımlı kalmadan ekonomik çeşitlilik (diversification) düzenini inşa etmeleri, vergilendirmeler üzerinde değişikliğe gitmeleriyle mümkün olabilir. Ancak vergilendirmeler üzerindeki değişikliklere gitmek kaynak zengini bir ülkede çoğunlukla iç savaşa neden olmaktadır (Paine, 2019: 245). Daha ayrıntılı olarak bakıldığında; muhaliflerin bir isyan başlatmak için yeterince güçlü olmadıkları zamanlarda ve ekonomik anlamda çözüm seçeneklerinin (ülke genelinde işgücünü grev yoluyla geri çekmesi gibi) kısıtlı olması durumunda hükümetler daha yüksek vergiler getirme eğilimine girerler. Böylelikle muhaliflerin işgücünü geri çekme tehdidi hükümete gidecek vergi gelirlerini en az oranda etkileyecektir (Paine, 2019: 245).

Üçüncü mekanizma zayıf devlet mekanizmasıdır (Humpreys, 2005: 512). Humpreys, Haber ve Menaldo'dan farklı olarak zayıf devlet mekanizmasının iç çatışma çıkmasında etkili olabileceğini dile getirir. Bu duruma şöyle bir açıklama getirmiştir: Rantçı devletler yapıları itibariyle diğer devletlerden idari anlamda daha zayıf olabilmektedirler. Bir doğal kaynaktan elde edilen rant gelinine bağımlı bir ülke, halkını daha az vergilendirmeye tabi tutma eğilimindedir. Dolayısıyla güçlü bir bürokrasiye sahip olamayan devletin halkı üzerindeki kontrolü zayıf olduğu gibi; halkın da haklarını arayabilmesini sağlayan mekanizmalar da yok denecek kadar azdır.

Bu nedenle doğal kaynaklara bağımlı devletlerde toplum-devlet ilişkisi oldukça zayıftır. Bu ilişkinin zayıf olması, iç savaş çıkma olasılığını kolaylaştırmaktadır. Olası bir iç savaş durumunda ise devletin isyanı bastırma kapasitesi, bir zayıf devlet olmasından dolayı oldukça düşüktür. Bu açıdan bakıldığında, zayıf bir devlette çıkabilecek isyanın süresinin diğer devletlerde çıkabilecek isyanlara oranla daha uzun olacağını söyleyebiliriz.

Dördüncü olarak uygulanabilirlik mekanizması karşımıza çıkmaktadır. Doğal kaynaklar imkan verdiği ölçüde, isyancı gruplar bu kaynakları finans kaynağı olarak kullanabilmektedir. Bir başka deyişle doğal kaynaklardan elde edilen gelirler, isyancı gruplar tarafından iç savaşın çıkmasında ve devam ettirilmesinde kolaylaştırıcı bir unsur olarak görülmektedir. Humpreys; Collier ve Hoeffler'den farklı olarak isyancı grupların doğal kaynaklar üzerinde bir çatışma çıkarmak için bir motivasyondan ziyade bir 'fırsat'a sahip olduklarını vurgular. Bu gruplar ellerine geçen bu fırsatı değerlendirmek isteyeceklerdir (Humpreys, 2005: 512).

Bir diğer mekanizma ise 'açgözlü dış güçler'dir. Bir ülkedeki isyancı grupların yanı sıra, yabancı ülkeler veya şirketlerin de doğal kaynaklar üzerinde çıkarları bulunabilir. Bundan dolayı kaynak zenginliğine sahip bir ülkedeki çatışmanın destekleyicisi ve hatta bizzat tarafı olabilirler. Örneğin Fransız petrol şirketi Elf, Kongo Cumhuriyeti'ndeki çatışmaların şiddetini artırması yönünde eylemlerde bulunmuştur (Humpreys, 2005: 511).

Altıncı ve son mekanizma ise zayıf bağlar mekanizmasıdır. Buna göre, doğal kaynaklar bir ülkedeki insanların ekonomik faaliyetlerini ve buna karşılık olarak toplum içindeki birbirleriyle etkileşimlerini etkilemektedir. Kaynak bağımlı ülkelerde imalatın zayıf olması, bu ülkenin kendi içinde ticari ilişkilerinin de zayıf olduğu anlamına gelmektedir. Zayıf iç ticaret ilişkileri olan bir ülkede bölgeler arası bağımlılığın ve sosyal bütünlüğün çok düşük seviyede olması, çatışma riskini kolaylaştıran bir unsurdur. Çünkü güçlü ticari ilişkileri bulunan devletlerin, birbirleriyle çatışmaya girme eğilimlerinin düşük olduğu görülmüştür. Özellikle liberal yaklaşımı benimseyen çalışmalarda, bir ticari ilişki her iki taraf için de karlı bir ilişki ise; bu ilişkiyi bitirmek 'ticari cinayet' olarak kabul edilir. Ancak bu mekanizmanın sadece uluslararası alanda çalışılmış ve ulus düzeyinde test edilmemiş

olmasından dolayı, doğal kaynak-çatışma ilişkisine diğer mekanizmalar kadar kapsamlı bir açıklama sunamadığını kabul edebiliriz (Humpreys, 2005: 513).

Ross (2003) ise farklı doğal kaynak çeşitlerinin çatışma üzerinde farklı etkileri olup olmadığını incelemiştir. Dünya genelinde 1990-2000 yılları arasında doğal kaynak temelli gerçekleşen 15 örnek iç savaş vakası üzerinden yürüttüğü çalışmasında dört argümanı bulunmaktadır. Birincisi, doğal kaynakların ayrılıkçı ve ayrılıkçı olmayan çatışmalar üzerinde farklı etkileri vardır. İkincisi; etkinin biçimi doğal kaynağın yağmalanabilir olup olmamasına bağlıdır. Yağmalanabilir kaynak, 'Tek başına bireyler veya kalifiye olmayan küçük işçi grupları tarafından kolaylıkla sömürülebilen bir kaynak' anlamına gelmektedir (Ross, 2003: 10). Üçüncüsü, yağmalanabilir kaynaklar (elmas ve uyuşturucu gibi) ayrılıkçı olmayan çatışma hareketlerini başlatmada etkilidir. Son argümanı ise petrol ve doğal gaz gibi yağmalanamayan kaynakların ayrılıkçı hareketleri başlatmada etkili olduğu üzerinedir (Ross, 2003: 2).

Ross'a göre bir doğal kaynak yağmalanabilir olduğu ölçüde fakir kesimlere ve yerel halklara fayda sağlar. Ancak bir doğal kaynak yağmalanamayacak nitelikte ise; hükümete, beyaz yakalılara veya çoğunlukla çevre ülkelerdeki kalifiye elemanları kendine çeken uluslararası doğal kaynak şirketlerine fayda sağlayacaktır. Bunun sonucunda halk arasında gelirin yeniden dağıtımını konusunda huzursuzluk meydana gelecektir. Bu durumun ayrılıkçı hareketlerin başlamasında büyük etkisi vardır (Ross, 2003: 12). Bir isyan veya iç savaş sürecinde doğal kaynakların pozisyonu üzerine de hipotezler geliştiren Ross, doğal kaynakların yağmalanabilir olması durumunda isyancı gruplara daha fazla avantaj sağlayacağını savunmaktadır (Ross, 2003: 13). Ters durumda karlı çıkacak olan ise genellikle merkezi hükümetler olmaktadır. Çünkü hükümetler bu tip kaynakların üretiminde ihtiyaç duydukları kalifiye elemanları ülkelere çekebilmek için gerekli güvenliği sağlama eğilimindedirler. Yağmalanamayan kaynaklar üzerinde hükümetlerin kontrolünün daha fazla olması, isyan hareketlerinin daha kısa sürmelerini sağlar. Çünkü isyancı gruplar genellikle çatışmaların zayıf olan tarafı oldukları için, bir finans kaynağına sahip olamamaları çatışmanın kısa sürede sonlanmasına neden olacaktır (Ross, 2003: 16). Sonuç olarak yağmalanabilen kaynakların, yağmalanamayan kaynaklara göre isyancı grupların daha çok işine yaradığını söyleyebiliriz.

Bu özelliklerinin dışında bir doğal kaynağın belirli bir taşıma hattıyla transfer edilmesi gerektiği durumlarda üretim sürecinin kolaylıkla baltalanabildiği görülmüştür. Ayrıca çıkarım, taşıma ve işleme faaliyetleri düşünüldüğünde, bütün bu aşamaların zaman alması, bir iç savaş durumunda savaşın uzaması için isyancı gruplara gerekli olan süreyi verecektir. Bu özellikleri en belirgin şekilde taşıyan doğal kaynak ise petroldür. Buna ek olarak, kimi iç savaş vakalarında (Kolombiya ve Sudan) isyancı grupların hükümetlerin gelirlerini kesmek için petrol boru hatlarını bombaladığı da görülmüştür (Ross, 2003: 19).

Petrolün üretim süreci başlamadan önce, petrol rezervlerinin keşfi bile çatışmaların nedeni olabilmektedir. Bell ve Wolford (2015), bir ülkede petrolün keşfinin o ülkenin gelecekteki stratejik planlarını etkilediğini gösteren bir çalışma yayınlamışlardır. Hükümetler, gelecekte kazanacaklarını düşündükleri petrol gelirlerini düşünerek olası bir iç savaş için daha çok askeri harcama yapabilmektedirler. Açıklanan petrol rezervleri nedeniyle hükümetin gelecekteki gücünün artacağı öngörülür. İsyancı gruplar açısından ise hükümetin bir iç savaşı kazanma ihtimalinin artmış olması kendileri için olumsuz bir durumdur. Çünkü mevcut durumda hükümetle pazarlığa oturup bir şeyler elde etme şansı, hükümetin öngörülen petrol gelirlerindeki yükselmeden sonraki kazanacağı güç karşısında oldukça düşmektedir. Bu yüzden petrol keşifleri isyancıların daha da zayıf duruma düşmeden önce yıkıcı ve yüksek maliyetli çatışmalara girişmelerine neden olur (Bell ve Wolford, 2015: 517). Ancak petrol keşifleri görece fakir olan ülkelerde çatışmaya neden olmaktadır. Bunun nedeni de bir petrol keşfinin fakir ülkelerde zengin ülkelere oranla toplum içinde daha büyük bir ekonomik ve siyasi güç farkını beraberinde getirmesidir (Bell ve Wolford, 2015: 517).

Bu noktada doğal kaynaklar ve çatışma ilişkisinde kaynak mülkiyetinin kimde olduğunun etkisini anlamakta yarar vardır. Wegenast (2016), farklı ülkelerdeki sosyal refah-harcama modellerini karşılaştırarak yaptığı çalışmada kaynak mülkiyetinin, devletlerin veya özel şirketlerin elinde bulunmasına göre ülke içi çatışmaya farklı etkisinin olabileceğini ortaya koymuştur. Devletler, özel şirketlerden vergilendirme yoluyla görece düşük yüzdeli gelirler kazanırken; kamu mülkiyetinde bulunan şirketlerden çok daha fazla gelir elde etmektedirler. Bunun sonucunda herhangi bir iç savaş durumunda hükümetler avantajlı konuma gelmektedirler (Wegenast, 2016: 36).

Kesintisiz bir şekilde gelir sağlamanın yanında çoğu ulusal petrol şirketi (UPŞ) kayırmacılık (clientelism), yolsuzluk ve çıkar ilişkilerinin yürütülmesine olanak vermektedir (Wegenast, 2016: 37). Örneğin Latin Amerika'daki petrol üretimi incelendiğinde, Meksika hükümeti bir UPŞ olan PEMEX'i kullanarak kendi destekçilerine yasal olmayan yardımlar sağlamış ve bu şirketin işe alım süreçlerinde kendi destekçilerine öncelik vermiştir (Wegenast, 2016: 37). Nijerya'nın UPŞ Nigerian National Petroleum Corporation ve Endonezya'nın UPŞ Pertamina'nın da muhaliflerin rüşvet yoluyla susturulmasında kullanıldığını gösteren çalışmalar mevcuttur (Wegenast, 2016: 37). Bunların sonucunda, haksızlığa uğradığını farkedenden grupların çatışma çıkarma olasılıkları artmaktadır.

Arce ve diğerleri (2018), çatışma literatüründeki doğal kaynak-silahlı çatışma ilişkisine vurgu yapan çalışmaların, doğal kaynakların kitle hareketlerine etkisini açıklamada eksik kaldıklarını savunmaktadır. Bu çalışmaların esas olarak petrole odaklanmaları sebebiyle, diğer maden kaynaklarının protestolar gibi seçim süreçleri dışındaki siyasi eylem biçimlerini nasıl etkilediği üzerinde ayrıntılı bilgi sağlayamadığı da eleştiri konusu olmuştur (Arce ve Miller, 2016). Rantçı devlet teorisinin; petrol zengini ülke yurttaşlarının siyasi süreçlerde etkin olarak rol alma ve hak talebinde bulunma eğilimlerini azalttığı yönündeki vurgusunun aksine Arce ve Miller, bir ülkedeki maden zenginliğinin o ülkede protesto eylemleri ve kitle hareketlerini teşvik ettiği sonucuna varmışlardır (Arce ve Miller, 2016: 84). Benzer şekilde Arce ve diğerleri (2018), siyasi rejim biçimi farketmeksizin petrol zenginliğinin bir ülkede kitleleri demobilize ettiği; maden endüstrisine ve demokrasi rejimine sahip ülkelerde ise mobilizasyona yol açtığını saptamışlardır. Çalışmalarında elde ettikleri sonuca göre siyasi anlamda otokratik olmayan ve maden ekonomisine sahip ülkelerde; doğal kaynakların keşfi, çıkarımı ve işlenmesi sürecinde topraklarını kaybederek göçe zorlanan kitleler, çevreye olumsuz etkileri bulunan maden çıkarım faaliyetlerine karşı çıkan gruplar ve kaynak rantının toplum içinde bölüşülmesi üzerinden çıkan anlaşmazlıkları eleştiren yurttaşlar kitle mobilizasyonunun öznesi olabilirler (Arce ve Miller, 2016: 87).

Doğal kaynakların çatışma dışında kitleleri mobilize eden eylemlere olan etkisini araştıran çalışmalara göre kitle mobilizasyonları temelde bir hak veya kamu hizmeti talebiyle ortaya çıkar (Arce ve diğerleri, 2018: 952). Toprak mülkiyeti,

kültürel devamlılık veya su hakkı gibi taleplerle ortaya çıkan hareketler hak temelli mobilizasyona örnektir. Bu kitleler genellikle maden endüstrilerinin çevresel risk ve zararlara neden olduğunu savunurlar. Kimi zaman maden çıkarım faaliyetleri sonucunda sosyoekonomik olarak toplumdaki ve karar alma sürecinden dışlanan yerel toplulukların kaybettikleri statüleri için harekete geçtiği görülmüştür (Arce ve Miller, 2016: 88). Hak talebi temelli mobilizasyondan farklı olarak kamu hizmeti talebi temelli mobilizasyonun amacı, maden endüstrisinden elde edilen rantın hangi kamu hizmeti alanlarına aktarılacağı ve bu rantın yeniden dağıtımını üzerinedir. Bu kitle hareketlerinin amacı maden faaliyetini tamamen sonlandırmak değil, toplumda finansal iyileştirme ve ekonomide daha çok iş imkanının yaratılmasıdır. Buna paralel olarak bazı hükümetler, doğal kaynaklardan elde edilen gelirleri altyapı projelerine harcamayı tercih edebilirler. Ancak gelirin yeniden dağıtımını çerçevesinde halkın üzerinde oluşan eşitsizlik algısı, çoğu zaman protesto eylemlerine sebep olmuştur (Arce ve Miller, 2016: 89).

Bu tarz protesto eylemlerini bastırma girişiminde bulunan hükümetler için genellikle fayda-zarar mekanizması devreye girmektedir. Bastırma faaliyetleri sonucunda hükümetler, insan hakları ihlallerinin getireceği kötü şöhret ve uluslararası alanda kınanma yaptırımları gibi bir dizi sonuca katlanmak zorundadırlar (Girod ve diğerleri, 2016: 3). Diğer yandan bastırma faaliyetleri, hükümetin sahip olduğu askeri gücü kendi halkının üzerine sürmesi anlamına gelmektedir ki bu durum halk üzerinde olumsuz bir izlenim bırakacaktır. Ancak bastırma faaliyetlerinin; diktatör hükümetlerin iktidarlarını sağlamlaştırmasında ve rejimin devamlılığını sağlamasındaki payı büyüktür (Girod ve diğerleri, 2016: 3).

Bu açıdan bakıldığında petrol zengini otokratik yönetimler, kitleleri demobilize etmede ve güç kullanarak protesto eylemlerini bastırmada petrol zengini olmayan ülkelere göre daha isteklidirler (Girod vd., 2016: 3). Bu politikalarını gerçekleştirmede başarılı olmalarının iki nedeni bulunur: Petrol zengini otokrasiler sahip oldukları güvenlik güçlerini eylemleri bastırmak için diğer ülkelere göre daha sert biçimde kullanmaya meyillidirler. Çünkü bu ülkelerdeki otokratlar, askeri güçlerini patrimoniyal bir çizgide organize etmeye özen göstermektedirler. Bu sayede güvenlik güçlerinin tereddütsüz bir şekilde protestocu gruplar üzerinde zorlayıcı güce başvurmalarını sağlayabilirler. Buna örnek olarak ordularına ve diğer güvenlik

güçlerine önemli ölçüde fon sağlayan petrol zengini Arap ülkeleri gösterilebilir. İkinci neden ise petrol zengini otokratlar, protesto eylemleri sürecinde yabancı ülkelere destek bulabilmektedirler (Girod vd., 2016: 3). Koltuğu sallanan otokratik iktidarlar, güçlü yabancı aktörlerle olan kuvvetli bağları sayesinde eylemleri bastırmak için ihtiyaç duyduğu gücü kazanabilmektedir. Yabancı devletler ise ellerindeki gücü, baskıcı yerel hükümetin sahip olduğu petrol üzerindeki ekonomik çıkarlarını korumak için kullanmak amacındadırlar (Girod vd., 2016: 3). Bu nedenle rejimin varlığını sürdürebilmesi ve petrol zengini ülkelere kendilerine petrol akışının devamlılığı adına baskıcı hükümetlere destek vermektedirler. Buna ABD'nin Arap Baharı sürecindeki tavrı örnek verilebilir. Normal şartlar altında süper güçler otokratik rejimler üzerinde insan hakları faaliyetlerinin güçlendirilmesi adına baskıda bulunurlarken, 2011 yılında petrol zengini Bahreyn'deki protestolarda sadece reform çağrısında bulunmuşlar, hükümete olan desteklerini de devam ettirmişlerdir. ABD aynı zamanda, petrol zengini ve insan hakları yönünden kötü bir durumda olan Suudi Arabistan'la da petrol üzerindeki çıkarları sebebiyle iyi ilişkiler geliştirmeye devam etmiş, silah satışında bulunmuştur. ABD ve Suudi Arabistan arasındaki güçlü diplomatik ve ekonomik ilişkiler 2011 yılında Suudi Arabistan'da insan hakları aktivistleri öldürüldüğünde de devam etmiştir (Girod vd., 2016: 4).

Girod ve diğerleri (2016)'nin, petrol zengini ülkelerdeki otokrat liderlerin protestoları daha kolay bastırdıklarına ilişkin sunduğu iki neden birbirleriyle ilişkilidir. Öncelikle, yabancı devlet desteği bir ülkede otokratın zorlayıcı gücü daha üst düzeyde kullanmasına ve protestocu grupların dağılmasına neden olabilir. 2011 yılında Bahreyn'deki kitle hareketleri örneğine tekrar dönecek olursak, Bahreyn'deki petrol zenginliğine sahip bulunan yönetim Suudi Arabistan ve ABD'nin desteğini alarak eylemleri bastırabilmiştir. Bu ülkelerin yabancı devlet desteği almalarının nedeni ise süper güçlerden somut bir baskı görmeden protesto eylemlerini sonlandırmak istemeleridir (Girod vd., 2016: 4).

Bastırma faaliyetleri ve protesto eylemlerinin en önemli iki unsuru ise şüphesiz devlet ve yurttaşlardır (Girod vd., 2016: 4). Bir kitle hareketinin devam etmesinde en önemli etkenlerden biri, protesto eylemlerine karşı devletin vereceği karşılıktır. Eğer bu karşılık sert ve zorlayıcı olursa, yurttaşlar eylemlerde yer alma davranışından vazgeçeceklerdir. Bu durum henüz protesto eylemlerine katılmamış ancak katılma

eğiliminde olan yurttaşların politik davranışlarını da etkileyecektir (Girod vd., 2016: 4).

Kaynak laneti ve petrolün çatışma üzerindeki etkilerini anlamak adına yalnızca kaynak bolluğuna sahip ülkelerin iç dinamiklerine bakmak yeterli değildir. Jeff Colgan'a göre kaynak laneti ve daha dar anlamda petrol üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla petrol ihracatçısı ülkelerin iç güvenlik dinamiklerine odaklanmış, bu dinamiklerin uluslararası alandaki getirilerini araştırmayı ihmal etmişlerdir (Colgan, 2020: 3). Bu yüzden petrolün uluslararası sistemdeki yeri ve devletlerin birbirleriyle petrol üzerinden etkileşimleri de incelemeye dahil edilmelidir. Bu incelemeden önce petrolün uluslararası ilişkiler alanında neden bu kadar değerli bir olgu olarak karşımıza çıktığına kısaca değinmek gerekir.

Günümüzde birçok enerji kaynağı (Güneş, kömür, doğalgaz, rüzgar vb.) çoğunlukla elektrik üretmek için kullanılmaktadır (Colgan, 2020). Bu enerji kaynaklarının en önemli özelliklerinden biri, birbirleriyle ikame edilebilmeleridir (ibid). Herhangi biri uluslararası piyasada az bulunur hale geldiğinde, bir diğeri kullanılabilir. Ancak aynı durum petrol için söz konusu değildir (Colgan, 2020). 1980'li yıllara kadar elektrik üretiminde de kullanılan petrol, bu tarihten itibaren büyük çoğunlukla ulaşım için kullanılmaya başlanmıştır (ibid). Bunun nedenlerinden biri de şüphesiz ulaşım imkanlarının dünya çapında gelişmesidir. Uluslararası ulaşım için öneminin yanı sıra, devletlerin askeri kapasitelerine de katkıda bulunması nedeniyle petrol günümüzde çok önemli bir enerji kaynağıdır (ibid).

Bu nedenlerden dolayı petrol uluslararası siyasette de özel bir konumdadır (Colgan, 2020: 2). Çünkü petrol, uluslararası ticarete en değerli emtia ve uluslararası taşımacılığı mümkün kılan hammadde olarak başta ekonomi olmak üzere dünya genelinde neredeyse her şeyi etkilemektedir (Colgan 2020). Keohane ve Nye'in karşılıklı bağımlılık üzerine yaptıkları çalışmaya göre petrolün bu niteliğine karşı tüm devletler oldukça hassastırlar (Keohane ve Nye, 1977).

Devletlerin petrole olan bu hassasiyetleri, devletlerarası çatışma ve anlaşmazlıklara yol açabilmektedir (Colgan, 2013a). Net petrol ihracatçısı² ülkeler rantiyeye etkisinden dolayı zayıf ekonomik performans, yolsuzluk ve sosyal yoksunluk

---

² Net ihracatçı ülke, " Belirli bir süre içinde ihraç edilen malların değeri ithal edilen malların değerinden daha yüksek olan bir ülkedir." (Investopedia, 2019).

gösterse de (Ross, 2012); yükselen petrol fiyatları bu ülkelere kısa bir dönem için de olsa zenginlik getirecektir (Colgan, 2020: 2). Bu zenginliğin net petrol ihracatçısı ülkelerin ülke içi siyasetini ve dolayısıyla dış politikalarını nasıl etkilediği de ayrı bir önem taşımaktadır (Colgan, 2020: 2).

Dikkat edilmesi gereken nokta net petrol ithalatçısı ülkelerin uluslararası alandaki konumlarıdır (Colgan, 2020). Bu ülkeler söz konusu petrol olduğunda birtakım endişeler taşımaktadırlar. Örneğin bir petrol ülkesindeki krizde meydana gelebilecek petrol kıtlığı, bu ülkeleri ekonomik ve askeri alanlarda olumsuz etkileyecektir (Kelanic, 2016). Buna ek olarak herhangi bir petrol üreticisi ülkenin küresel petrol piyasasında hegemon olarak tekel oluşturmasını da istemezler (ibid). Böyle bir durum meydana geldiğinde tekel konumundaki olan ülkelere müdahale etmeye meyilli olurlar (Colgan 2020: 3). Buna örnek olarak ABD'nin Kuveyt'i işgal eden Irak'a Birinci Körfez Savaşı'ndaki askeri müdahalesini örnek gösterebiliriz. Bu savaşta ABD'nin amaçlarından biri de Kuveyt'in petrol kuyularının Irak'ın eline geçmesini önleyerek uluslararası petrol piyasasının tekelleşmesini önlemektir.

Colgan (2020)'a göre devletlerarası çatışma ve anlaşmazlıkların çözümünde devletlerin çok taraflı işbirliği içinde olması çok önemlidir. Ancak petrol bunun önünde bir engel oluşturabilmektedir (Colgan 2020). Ross ve Voeten (2015)'e göre petro-devletler (petro-states), çok taraflı işbirliğinin en önemli unsurlarından biri olan uluslararası örgütlere diğer devletlere oranla daha az katılım göstermektedirler. Petro devletlerin bu çekimserliği aynı zamanda uluslararası yargı ve tahkim kurumlarına üye olma konusunda da görülmektedir (Ross ve Voeten, 2015). Bunun altında yatan neden ise, devletlerin uluslararası kuruluşlara üye olurken yaptıkları kar-zarar değerlendirmesidir (Ross ve Voeten, 2015). Petrol ihraç eden ülkeler yalnızca daha fazla avantaj elde edebilecekleri, minimal yükümlülükler getiren ve egemenlik haklarından en az taviz verecekleri organizasyonlara katılmaktadırlar (Ross ve Voeten, 2015). Ross ve Voeten (2015)'in çalışmasında petrol ihraç eden ülkelerin diğer ülkelere farklı olarak yabancı yatırımları kendilerine çekme ve uluslararası piyasalara kolayca erişme konularında herhangi bir zorluk çekmeyişi, uluslararası kuruluşlara daha az katılım göstermelerine kanıt olarak sunulmaktadır.

Petrol ihracatçısı ülkelere baktığımızda, dış politikalarını çok taraflı işbirliğinden ziyade petro-agression (petro saldırganlık) zemininde yürüttüklerini

söyleyebiliriz. Başka bir deyişle petro saldırganlık, kaynak lanetinin dışsallaştırılmış bir görünümüdür (Karl, 1997; Ross, 2012).

Öyleyse petro saldırganlığın nedeni nedir? Kim ve Woods (2016)'a göre petro saldırganlığa imkan veren veya kısıtlayan en önemli faktörlerden biri büyük güçlerle yapılan ittifaktır. Petrol zengini ülkeyle doğal kaynak üzerinden sürekli bir ilişki kuran büyük güçler, bu ilişkilerin ekonomik ve stratejik nedenlerden dolayı bozulmasını istememektedirler (Kim ve Woods 2016). Bu nedenden dolayı petro devletlerin dış politikada gösterdikleri agresif tavırlar göz ardı edilebilmektedir. Örnek olarak Çin'in Sudan petroleri üzerindeki çıkarlarını korumak adına ABD'nin Sudan üzerinde yaptırım uygulamasına Birleşmiş Milletler (BM) nezdinde engel olması verilebilir (Strüver ve Wegenast, 2018: 90). Aynı nedenden dolayı Çin, ABD'nin İran'ın nükleer çalışmalarını kısıtlamaya yönelik çalışmalarını da baltalamaktadır (Strüver ve Wegenast, 2018: 90).

Colgan (2011)'a göre ise petro saldırganlığa yol açan neden, bir ülkenin petrol zenginliği ve devrimci bir hükümete aynı anda sahip olmasıdır. Colgan'ın araştırmasına göre petrol zenginliğine ve devrimci bir lidere sahip ülkeler, bu iki unsura sahip bulunmayan ülkelere göre en az 3 kat daha fazla çatışma çıkarma eğilimine sahiptirler (Colgan, 2014). Bu eğilimi açıklayabilmek için petro devletlerin dış politikada ortak olan bazı özelliklerine değinmek gereklidir:

- Checkbook Diplomacy (Dış politika hedeflerine ulaşabilme amacıyla yabancı kaynaklı yardımların ve ticari ilişkilerin kullanılması)
- Gelişmekte olan ülkelere yüklü miktarda ekonomik yardım gönderme
- Askeri harcamaların artırılması
- Yabancı ülkelerdeki ayaklanmaların desteklenmesi (Colgan, 2014: 200).

Bu özellikler tüm petro devletlerde her zaman ve aynı ölçüde görülememektedir (Colgan, 2014). Ancak tüm bu özellikler, özellikle petrol fiyatları arttığında petro devletlerde belirgin hale gelmektedirler (Colgan, 2014). Örneğin 1998-2008 yılları arasında artan petrol fiyatları ile birlikte Chavez'in askeri alandaki harcamaları da artış

göstermiştir (Colgan, 2014). Aynı zamanda Chavez hükümeti, FARC (Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri) örgütüne destek vermekle suçlanmıştır (Colgan, 2014).

Petrolün dış politikaya etkisi bir ülkenin iç siyasetindeki dinamiklerle, özellikle de liderlerin tercihleri üzerinden açıklanabilmektedir (Colgan, 2014: 202). Devrimci hükümetlerin saldırgan politikalara yönelmesinin nedeni; devrimci siyasetin, diğer ülkelerdeki siyasete nazaran sistematik olarak statükoyu değiştirmeye ve risk almaya meyilli liderleri iktidara getirmesidir (Colgan, 2014: 202). Çünkü bu özelliklere sahip olmayan bir liderin, bir devrime önderlik edemeyeceği varsayılmaktadır (Colgan, 2014: 202).

Petro devletlerin yukarıda açıklanan özellikleri ve liderlik uygulamaları onları uluslararası yaptırımların hedefine koymaktadır (Colgan, 2011: 1673). Ancak petrol her ne kadar agresif dış politika uygulamalarına yol açsa da, bazı pratikler uygulamada durumun farklı olabileceğini göstermektedir. Çünkü bazı çıkar ilişkilerinin korunması devletler için büyük önem taşımaktadır. Örneğin sert tehditlerine rağmen Chavez, ülkesinin ekonomisindeki hayati değeri nedeniyle ABD'ne yönelik petrol ihracatını durdurmamıştır (Colgan, 2014: 202). Aynı zamanda petro devletler, olası bir çatışma veya uluslararası anlaşmazlık durumunda yurtdışında sahip oldukları hesapların dondurulması riskini göze almak istemezler (Colgan, 2014: 202). 1980 yılındaki Tahran Rehine Krizi sırasında ABD'nin, İran'ın yurtdışı hesaplarındaki varlıklarını dondurması buna bir örnektir. Uzun vadede bakıldığı zaman petro devletleri agresif dış politika uygulamalarından alıkoyabilecek bir diğer durum ise petrol ithal eden ülkelerin fiyat dalgalanmaları nedeniyle alternatif enerji kaynaklarına (kömür, nükleer enerji vs.) yatırım yapmaları ve petrol ithalatını azaltmaları olabilir (Colgan, 2014: 202).

Strüver ve Wegenast (2018) da doğal kaynak ile devletlerarası çatışmalar arasındaki ilişkiye uluslararası boyutta odaklanan az sayıda karşılaştırmalı çalışmalar olduğuna dikkat çekmişlerdir. 1946-2001 yılları arasındaki 55 yıllık süreçte dünya genelinde meydana gelen devletlerarası çatışmalarda petrolün rolünü araştırmışlardır. Strüver ve Wegenast (2018)'in analizleri, petro devletlerin agresif politikalarına dünya genelindeki birçok ülkenin net petrol ithal eden ülke konumunda olmalarından dolayı göz yumduğunu göstermektedir. Bu durum petro devletlerin büyük güçlerle işbirliği içinde bulunmanın verdiği güvenle daha saldırgan dış politikalar izlemesine,

komşularıyla ilgili meselelerde çatışmaya daha meyilli olmalarına sebebiyet vermektedir (Kim ve Woods, 2016: 232). Özellikle bir ülkede isyan veya iç savaş başladıktan sonra komşu ülkelere sızan militanlar yüzünden devletlerarası anlaşmazlıklar ve çatışmalar yaşanabilmektedir (Strüver ve Wegenast, 2018: 91). Kim ve Woods'un çalışması da iç politikadaki dinamiklerin dış politikaya yansımaları faktörünü yeterli bulmayıp uluslararası sistemin bir petro devletin çatışma başlatmaya meyilli olmasına etkisini ortaya koyması açısından değer taşımaktadır.

Strüver ve Wegenast (2018), Kim ve Woods'tan farklı olarak; petrol üretimi, petrol rezervlerine sahip olma, petrol bağımlılığı veya petrol ihracatı gibi süreçlerden herhangi birini yaşayan ülkelerin başka ülkeler tarafından askeri hareketlerin hedefi olma olasılığının yüksek olduğunu ortaya koymuşlardır. Bir ülkenin yüksek miktarda petrol rezervlerine sahip bulunmasının uluslararası anlaşmazlıkların çıkmasına etkisinin olduğu bulgusu ise Kim ve Woods'la olan çalışmalarının ortak noktasıdır. Ayrıca Strüver ve Wegenast (2018); doğal kaynakların, mevcut uzlaşmacı diplomatik teamülleri göz ardı ederek daha agresif ve baskıcı bir dış politika izlemeye *fırsat tanıdığı* belirtmektedirler (Strüver ve Wegenast 2018). Çünkü petrol zengini ülkelerin liderleri, çoğunlukla dış politika üretirken ülke içinde kamuoyunun desteğini alma zorunluluğunu hissetmemekte ve politikalarına karşı güçlü bir muhalefetle karşılaşmamaktadırlar. Sahip oldukları petrol zenginliği, onlara muhalefeti rüşvetle susturmalarına imkan vermektedir (bkz., rantıye etkisi, s. 16). Böylelikle dış politikada daha serbest, hesap verilebilirlik ilkesine uygun davranma zorunluluğu hissetmeden davranabilmektedirler (Colgan, 2014: 201). Bunlara ek olarak, doğal kaynak bolluğu yaşayan bir ülke sahip olduğu bu ekonomik ve ekonomik güçten kaynaklanan askeri gücünü komşu ülkelere karşı caydırıcı unsur olarak ön plana çıkarabilmektedir (Strüver ve Wegenast, 2018: 87).

Yukarıda paylaşılan bilgiler ışığında söyleyebilirim ki; petrol zenginliğine sahip ülkeler diğer ülkelerden karakteristik özellikleriyle, örneğin rantçı pratikleriyle ayrılmaktadır. Ancak bu özelliklerin bahsi geçen petrol zengini ülkeler için bir kader niteliği taşımadığı aşikardır. Buna örnek olarak Norveç ve Botswana gibi ülkelerin istisna olarak kalabilmelerini gösterebiliriz. İşte bu yüzden petrol zenginliğinin siyasi istikrarsızlık ile olan ilişkisini açıklamada tek bir aktör yetersiz kalmaktadır.

Literatürde bu eksikliği gidermek adına yapılan ampirik çalışmalarda, birçok farklı değişkenin çalışmalara dahil edilmesi oldukça yararlı bir girişimdir.

Ancak incelemelere kaynak bolluğuna sahip olmayan ülkelerin dahil edilmesi kaynak lanetinin etkilerini belirleme açısından farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Ayrıca incelemelerde söz konusu tarih aralıklarının da kaynak lanetinden ziyade çatışma veya demokrasi çalışmaları odağına kayabildiği kanaatindeyim. Bunlara ek olarak; genel olarak baktığımızda siyasi açıdan iç çatışma, otoriterlik olgusu üzerinden çalışmalar olduğunu görmekteyiz. Ekonomik açıdan da gerileme (regresyon) ve Hollanda Hastalığı ekseninde çalışmalar ortaya çıkarılmış. Ancak mevcut literatüre bakıldığında Venezuela’da olduğu gibi kriz ve kitle seferberliği gibi konulara etkisi bakımından yeterli çalışma olmadığı görülebilir. Bu tezin yazılma amacı da bu açığın kapatılmasına katkıda bulunmaktır. Ayrıca petrol gibi uluslararası alanda hayati öneme sahip bir enerji kaynağı üzerinde çalışılırken, ülkelerin iç dinamiklerine ek olarak dış dinamiklere de ağırlık verilmesinin faydalı olacağı açıktır.

Bir sonraki bölümde, Venezuela krizi ve Venezuela’nın kaynak lanetine özgü özellikleri meydana çıkarılacak, bu özelliklerin yanı sıra krize açıklama getirecek diğer değişkenler de ele alınacaktır. Kapsamlı bir çalışma olması hedefiyle bu özellikler ve değişkenler birlikte işlenecektir.

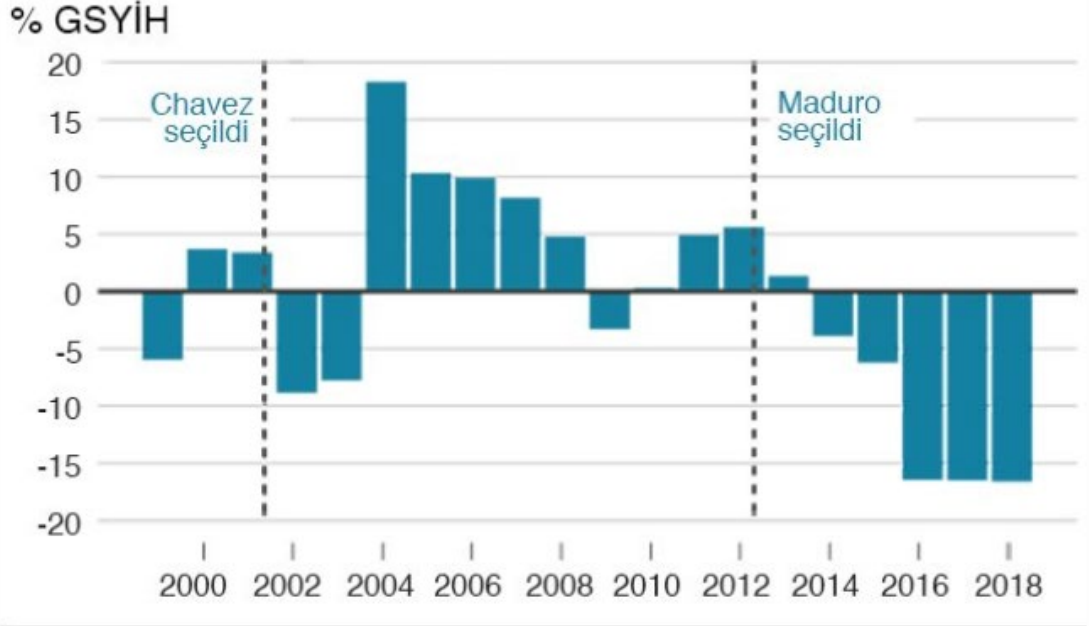
İKİNCİ BÖLÜM

VENEZUELA KRİZİ

1. Krizin Güncel Görünümü

Venezuela, günümüzde derin bir ekonomik, sosyal ve siyasi krizin içindedir. Ülkede bir savaş durumu olmamasına rağmen, binlerce insan sağlık sisteminin çöküşü ve şiddet suçları nedeniyle hayatını kaybetmektedir (The International Crisis Group, 2016). Ekonomi serbest düşüşe geçmiş ve hiperenflasyon 2019 yılının başında rekor kırarak %2688670'i bulmuş (Buxton, 2020: 1372), yılı da %9585 enflasyon oranıyla tamamlamıştır (Euronews, 2020). Ülkede milyonlarca kişiyi ve başkent Caracas dahil ülke çapında birçok şehri karanlık içinde bırakan elektrik kesintileri yeni normal haline gelmiştir (The Guardian, 2019). Grafik VI'da da görülebileceği üzere Venezuela, dünya üzerindeki en geniş petrol rezervlerine sahip olmasına karşın, gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) açısından da tarihinin en kötü dönemlerinden birini geçirmektedir.

Grafik VI: Chavez ve Maduro Dönemlerinde Venezuela'nın GSYH Verileri

Kaynak: BBC News Türkçe

GSYH'nın dibe vurmasında muhalefet hükümeti suçlarken, Maduro hükümeti ise ekonominin kötü gidişatına tepki olarak ABD'ni hedef göstermiş ve ABD'ne ekonomik savaş ilan etmiştir (Dachevsky ve Kornblihtt, 2017: 79). Ülke ekonomisinin can damarı petrol üretimi, uluslararası alandaki yaptırımların da etkisiyle 1998 yılında günde 3,3 milyon varil seviyesinden günde 1 milyon varil seviyesinin altına düşmüştür (Buxton, 2020: 1372). 2014 yılında petrol fiyatlarının düşmesiyle ülkenin GSYH'sı %6 azalmış ve kriz seviyesinden çıkamamıştır (ibid). Ülkede yaşanan ekonomik kriz, yiyecek kıtlığı yaşanacak kadar derinleşmiştir. Yiyecek fiyatları Venezuelalıların gücünün yetemeyeceği seviyelere ulaşmıştır (BBC, 2019). 2017 yılında yapılan yıllık yaşam koşulları anketinde Venezuela'da her 10 kişiden 8'inin evinde yeterli yiyecek olmadığı için daha az yemek yediği tespit edilmiştir (ibid). Aynı araştırmaya göre Venezuela halkının %64'ü 2017 yılında yiyecek yetersizliği yüzünden ortalama 11.4 kg zayıflamıştır. Sonuç olarak ülke halkı çöplerden yemek çıkaracak kadar fakirleşmiştir (The Guardian, 2019).

Venezuela'da sağlık sistemi de oldukça sıkıntılı günler geçirmektedir. Ülkenin devlet hastaneleri için yeterli ilaç ve teçhizat temin edilememektedir (Aljazeera, 2018). Bir zamanlar sıtma hastalığını tamamen yenmiş bir ülke olan Venezuela'da sıtma ve difteri hastalıkları yeniden yayılmaya başlamıştır (Dünya Sağlık Örgütü, 2018). Ülke

halkının bir kısmı, krize dayanamayıp dünyanın dört bir yanına göç etmiştir. Bu durum başta Venezuela'nın komşuları olmak üzere bölge ülkelerinde mülteci sorununa yol açmaktadır (Wallace ve Mortley, 2020). Mart 2019'da yayınlanan BM raporuna göre 3,4 milyon Venezuelalı ülkesini terk etmiştir (Buxton, 2020: 1372). Buna göre Venezuelalılar en çok Brezilya, Kolombiya, Peru, Ekvador, Meksika, Arjantin, İspanya, Uruguay'a göç etmektedirler (Buxton, 2020: 1372).

Ülkedeki çapında silahlı grupların etkinliği son yıllarda artış göstermiştir (The International Crisis Group, 2020). Özellikle uzun ve dağlık alana yayılmış Kolombiya sınırından silahlı gerillaların Venezuela'ya giriş çıkışları yaygınlık kazanmıştır (ibid). Büyükşehirler ve başkent Caracas'ın fakir banliyö semtlerinde devletin sosyal kontrolünü artırmayı amaçlayan 'collectivos' adlı gruplar da şiddeti tırmandırmaktadırlar (The International Crisis Group, 2020: 7). Şiddet ve toplumsal düzensizlik son yıllarda Venezuela'da tarihi boyutlara ulaşmıştır. Maduro döneminin ilk yıllarında Venezuela'da suça bağlı ölümlerin oranı her 100.000'de 60 olacak kadar yükselmiş; başkent Caracas 2015 yılında dünyanın en tehlikeli şehri seçilmiştir (Crisis Group, 2016: 6).

Venezuela'da siyasi alanda mevcut olan kriz durumu ise ana muhalefet lideri ve meclis başkanı Juan Guaido'nun devlet başkanı Nicolas Maduro yerine kendini geçici başkan ilan etmesi olarak tanımlanabilir (Aljazeera, 2018). Ülkede iki başkanlı, belirsiz ve kutuplaşmış bir siyasi ortam bulunmaktadır. Ancak siyasi alandaki krize Venezuela, Guaido'nun bu eyleminden daha önce girmiştir. Maduro dönemindeki siyasi kriz, Maduro seçilir seçilmez başlamıştır (Maya, 2014).

Chavez, 2013'teki vefatından önce selefi olarak sağ kolu Nicolas Maduro'yu aday göstermiştir (ibid). Bu vasiyet hem Chavez'in cenaze töreninde hem de Maduro'nun seçim propagandasında etkili bir şekilde kullanılmıştır (ibid). Ancak Maduro, Chavez'in seçim desteğini devam ettirebilecek kapasitede değildi (Maya, 2014: 78). Nitekim Nisan 2013'te yapılan seçimlerde Maduro yalnızca %1,5 farkla kazanabilmiştir. Buna karşılık Mesa de la Unidad Democratica (Demokratik Birlik Koalisyonu, kısaca MUD) ve başkanlık seçimlerindeki adayı Capriles Radonski, seçimlerin geçerliliğine itirazda bulunmuştur. Seçmenlerin imza ve parmak izlerine kadar tüm seçim sürecinin revizyonu için Ulusal Seçim Konseyi (CNE)'ne başvurmuş, bu başvuru reddedilmiştir (Maya, 2014: 78). Cacerolazos (Güney Amerika'ya özgü,

tencere ve tavalara vurularak yapılan sokak protestoları) eylemleri sırasında Maduro'nun seçim zaferi CNE tarafından bir oldubittiyle tescil edilmiştir (Maya, 2014: 78). Venezuela'da siyasi krizin fitilini ateşleyen bu gelişme sonrası ülkede kutuplaşma ve politik ayrışmalar derinleşmiştir (Maya, 2014: 78).

Şubat 2014'te bir dizi protesto eylemlerinin ardından Venezuela güvenlik güçleri muhalefet liderlerinden Leopoldo Lopez'i kamu düzenini bozmak suçundan tutuklamıştır (Reuters, 2019). Enflasyonun tavan yaptığı bir ekonomik ortamda yapılan Ulusal Meclis (AN) seçimlerini MUD kazanmıştır (Reuters, 2019). Aralık 2015'teki bu zafer, 16 yıl aradan sonra Bolivaryan sosyalist iktidar dışında bir siyasi grubun kazandığı ilk seçim olmuştur (Reuters, 2019).

Ocak 2016'da Yüksek Mahkeme, biri iktidar partisinden olmak üzere seçim sürecinde usulsüzlük yaptıkları gerekçesiyle 4 milletvekili adayını seçimlere katılmaktan men etmiştir. Muhalefet bu durumu AN'deki çoğunluğu bozmaya yönelik bir hareket olarak nitelendirmiştir (Aljazeera, 2018).

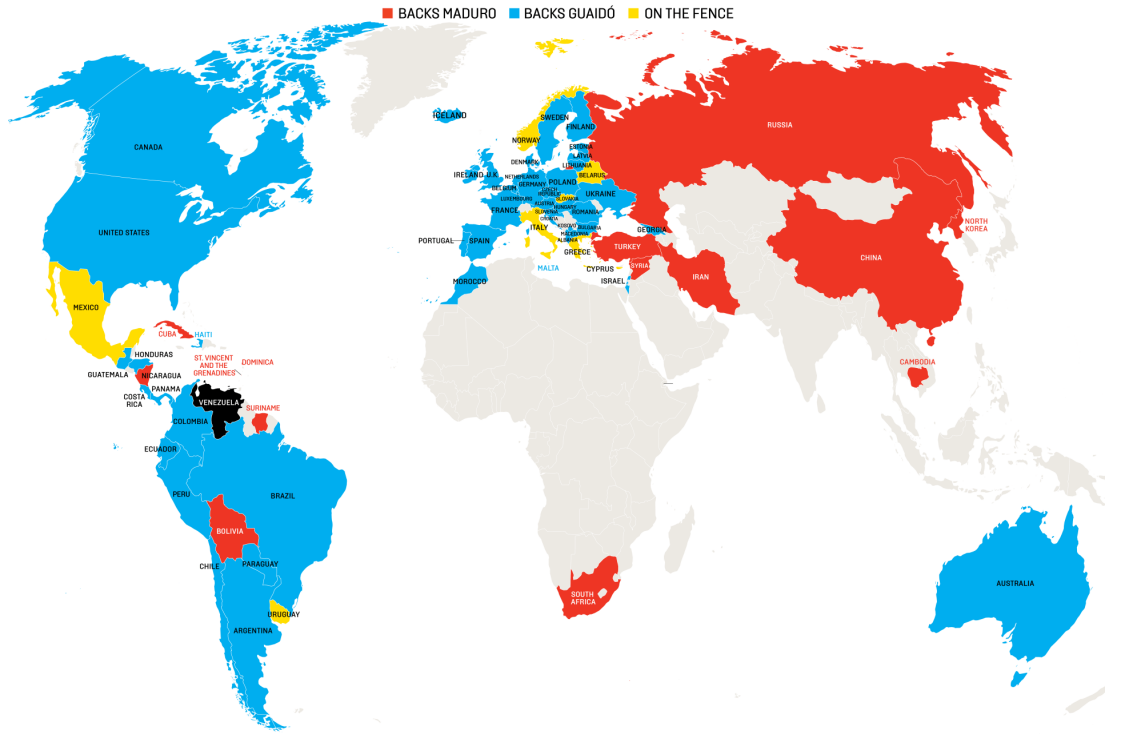
Siyasi ortamdaki krizi derinleştiren gelişmelerden biri de Mart 2017'de yaşanmıştır. Üyelerinin iktidardaki Sosyalist Parti'den yana çoğunlukta olduğu Yüksek Mahkeme, AN'in tüm fonksiyonlarını devraldığını ilan etmiştir (Reuters, 2019). Muhalefetten ve dünya kamuoyundan gelen tepkiler üzerine karar geri çekilmiştir (Reuters, 2019). Ancak kararın geri çekilmesi, aylar süren ve 100'den fazla insanın ölümüne yol açan hükümet karşıtı gösterilerin önünü alamamıştır (Reuters, 2019). Aynı yılın Temmuz ayında, muhalefetin boykot ettiği bir referanduma gidilmiştir. Bu referandumla Maduro, Kurucu Ulusal Meclis adında tam yetkiye sahip yeni bir yasama organını hayata geçirmiştir (Reuters, 2019). Yeni oluşturulan kurucu meclisle Maduro, Anayasa'yı yeniden yazma yetkisini elde etmiş ve AN'yi işlevsiz hale getirmiştir. Buna karşılık demokrasiye büyük zararlar verdiği suçlamalarıyla karşı karşıya kalmıştır (Reuters, 2019).

Şubat 2018'de, iktidar ve muhalefet arasında bir sonraki başkanlık seçimlerinin tarihi üzerinden yürütülen görüşmeler sonuçsuz kalmıştır (BBC, 2020). Seçimin 2018'in ilk yarısından gerçekleştirileceğinin açıklanmasından sonra, muhalefet partileri seçimi boykot etmek üzere kendi aralarında mutabakata varmışlardır (BBC, 2020). Böylelikle Mayıs 2018'de yapılan seçimleri Maduro, pek tanınmayan bir muhalefet liderine karşı kazanmıştır (BBC, 2020). Seçim sürecinde hükümetin oyları

‘satın aldığı’ iddiaları ve seçimlere katılımın çok düşük olması uzun süre ülke gündeminden düşmemiştir (Reuters, 2019). Ülkenin muhalefet liderlerinin yanı sıra ABD, Lima Grubu ve Latin Amerika’da sağ hükümetlerin iktidarda olduğu ülkeler; seçim sonuçlarını tanımadıklarını ilan etmişlerdir (Reuters, 2019).

Ocak 2019’da Maduro, Latin Amerika ülkelerinin kınamalarına karşın ikinci kez görev süresinin açılışını yapmıştır (Aljazeera, 2018). Bundan günler önce, neredeyse hiçbir işlevi kalmayan AN başkanı Guaido, Maduro’yu ‘gaspçı’ olarak nitelendirmiş, ardından kendini ülkenin geçici başkanı olarak ilan etmiştir (Reuters, 2019). Harita I’de görülebileceği gibi başta ABD ve birçok Latin Amerika ülkesi Venezuela devlet başkanı olarak Guaido’yu tanıdığını açıklarken, birçok devlet de Maduro’yu devlet başkanı olarak tanımaya devam etmiştir (Aljazeera, 2018).

Grafik VII: Maduro ve Guaido’yu Venezuela Devlet Başkanı Olarak Tanıyan Ülkeler

Kaynak: Foreign Policy

Sonuç olarak; Guaido’nun inisiyatif olarak etkili muhalefet etme ve güç mücadelesinde geride kalmama amaçlarıyla kendini başkan ilan etmesi, ülkede siyasi istikrarsızlığın en önemli göstergelerinden biri olmuştur. Buna karşılık Maduro cephesinin; Ulusal Meclis başkanı Guaido’nun tutuklanmasını emretmek gibi

(Euronews, 2019) otoriter pratiklere başvurması kriz durumunun çözümüne katkı sağlamamış ve siyasi istikrarsızlık durumu devam etmiştir. Öyle ki, muhaliflerin çoğunlukta olduğu Ulusal Meclis, Luis Parra'nın başkanlığa seçildiği oylamayı kabul etmeyerek parlamento dışında gerçekleştirdikleri oylamayla Guaido'yu başkanlığa seçmiştir (Euronews, 2020). Buna karşılık Aralık 2020'de muhalefetin boykot ettiği ve Ulusal Meclis'te görev yapacak milletvekillerini belirleyecek seçimi Maduro kazanmış, ancak seçime katılım oranı yüzde 31'de kalmıştır (BBC, 2020). Böylelikle demokrasi ve başkanlık krizi adına ilerleme sağlanamadığı görülmüştür. Uluslararası alanda Norveç gibi az sayıda ülkenin krizin çözümüne yönelik uzlaşma çabaları da yeterli olmamıştır (Euronews, 2019).

1.1. Tarihsel Arka Planıyla Venezuela Krizi

Venezuela'da siyasi istikrarsızlık durumunun uzun bir geçmişi bulunmaktadır (DiJohn, 2005; Buxton, 2005; Levine ve Crisp, 1999). 'Kriz' kelimesi özellikle 1990'lı yıllarda Venezuela gündemini sıklıkla meşgul etmiş, krize açıklama getirebilmek için yalnızca uygulanan siyasi modelin yıpranması değil aynı zamanda Venezuela'daki demokrasinin niteliği de tartışılmıştır (Crisp ve Levine, 1998: 27). Dolayısıyla Venezuela krizini, Venezuela'nın bugünkü durumunda geçmişte yaşanan başarısızlıkların etkisinin olup olmadığını tarihsel gelişim süreci yardımıyla anlayabiliriz. Bunlara ek olarak, kaynak laneti kavramı siyasi alanda kendini uzun dönemli siyasi istikrarsızlık şeklinde gösterebilir, bu durumun Venezuela siyasal alanındaki (özellikle 20. yüzyılın geç dönemleri) görünümü de kaynak lanetinin siyasi alandaki etkileriyle açıklanabilir. Yalnızca kısa dönemli, Bolivarcı Devrim'in yorumlanmasına dayanan bir açıklamayla Venezuela'nın çöküşünü açıklamak yetersiz kalacaktır. Venezuela'nın bugün içinde bulunduğu durum, kökleri geçmişe dayanan yapısal bir patika bağımlılığa dayanmaktadır (Buxton, 2020: 1372). Liberal demokratik sayılabilecek Dördüncü Cumhuriyet dönemi (1958-1998) ile 21. Yüzyıl Sosyalizmi olarak adlandırılabilir dönem (1998 ve sonrası) arasındaki yönetimsel ve siyasi süreklilikler, Venezuela'nın bugünkü görünümünün nedenlerini açıklığa kavuşturabilecektir (ibid). Bu nedenlerden dolayı bir sonraki alt başlıkta petrolün keşfinin Venezuela siyasi alanını değiştiren etkilerine kısaca değinilerek Dördüncü

Cumhuriyet veya diğer adıyla Puntofijo Paktı d6nemindeki i dinamikler ele alınmıştır.

1.1.1. Petrol6n Bulunmasının Etkileri ve Puntofijo Yılları

20. y6zyılın ilk yarısı Venezuela siyasi alanının değişimiyle birlikte bu d6neme kadar kahve ihracatçısı olan bir toplumun petrol6 bulmasına da tanıklık etmiştir. 1899'da Cipriano Castro, J. Vicente Gomez'in de yardımıyla iktidara geçmişti. 1908'e kadar s6ren bu iktidar, Gomez'in Castro'ya karşı y6r6tt6ę6 darbe ile son bulmuştu. Gomez'in Venezuela tarihindeki 6nemi yalnızca Chavez tarafından ulusal kahraman ilan edilmesinde değil, aynı zamanda petrol gelirlerini devlet b6tesine dahil edebilmesinde yatmaktadır (Str6nen, 2017: 31). Ellner (2008a)'e g6re tarihte Gomez'i petrol şirketlerini desteklemesi veya g6c6 merkezileştirip d6zenli ordu kurması 6zerinden farklı yorumlayan g6r6şler bulunmaktadır.

Gomez'in 1935'teki 6l6m6nden sonra, 1936-1945 d6neminde ordu desteğiyle seçilen iki başkan; Lopez Contreras ve Medina Angorita, 6lkeyi y6netmiştir (Levine ve Crisp, 1999: 128). Ancak Medina h6k6meti, Accion Democratica (AD) siyasi partisinin desteği ve ordunun y6r6tt6ę6 bir askeri darbeyle sona erdi. AD'nın bu d6nemde yalnızca siyasi alanda değil, ekonomik alanda da baskın olmaya çalıştığı g6r6lmektedir (Levine ve Crisp, 1999: 129).

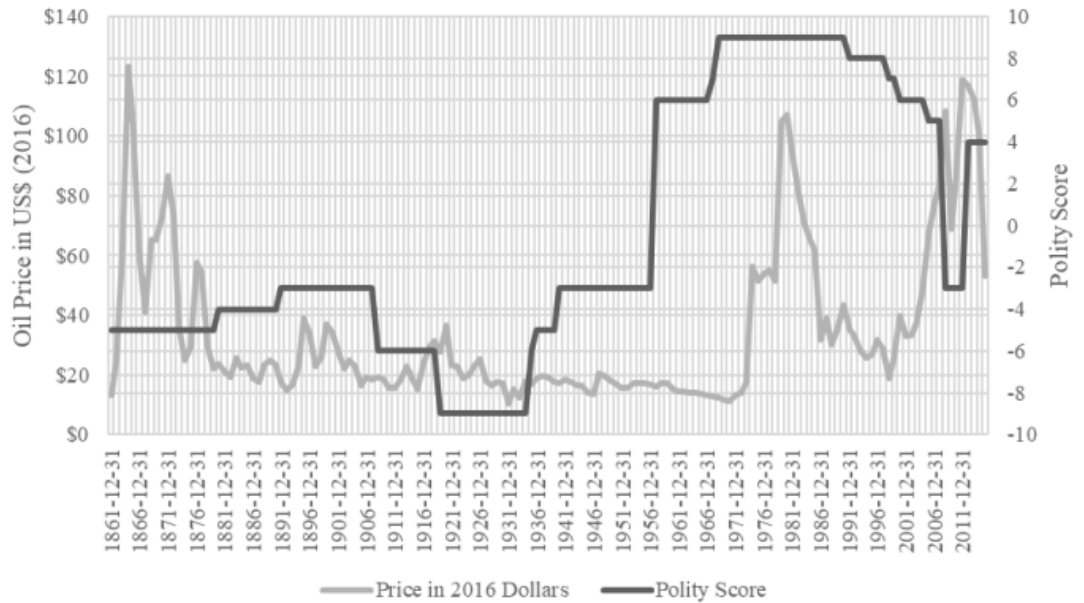
1948'de askeri darbenin ardından AD ve Venezuela Kom6nist Partisi (PCV)'nin faaliyetleri yasaklanmıştı. Darbe Carlos Delgado Chalbould tarafından y6netildi ancak Marcos Perez Jimenez, g6c6 etrafında toplayan kişi oldu. Jimenez'in rejimi, baskıcı bir rejim olmasının yanında Amerikan çıkarlarına uygun politikalar izlemekteydi (Levine ve Crisp, 1999: 129). ABD ile karşılıklı ticaret anlaşması imzalamasıyla Venezuela'nın petrol ihracatı keskin bir d6ř6ř yaşamış, bu durum GSYH'nın d6şmesine yol açmıştır (Levine ve Crisp, 1999: 129).

1958 yılı Venezuela için bir d6n6m noktası olmuştur. Jimenez'in petrol politikaları ve h6k6metin yarattığı huzursuzluk, muhalefetin tek bir çatı altında birleşmesini sağladı (Str6nen, 2017: 33). 6yle ki, Hristiyan Demokratlar (COPEI) ile kom6nistlerin işbirliği yaptığı g6r6ld6. Muhalefetin 1956'da 1958'e kadarki s6rekli baskısı ve askeri darbe sonucu Jimenez g6revden alındı. Wolfgang Larrabazal'ın

seçilmesiyle, tarihte Puntofijo Paktı olarak bilinen anlaşmaya varıldı (Strønen, 2017: 33). AD, COPEI Ve Demokratik Cumhuriyetçi Birlik (URD) arasındaki bu anlaşmaya göre, kazanan partinin seçim zaferine saygı duyulacak ve sonuçlar tüm partilerce kabul edilecekti. Venezuela demokrasisinin gelişimine uzun yıllar katkıda bulunacak bu paktın olumsuz özelliği ise yalnızca AD ve COPEI tekelinde iki partinin siyasi alana ve petrol gelirlerine hakim olduğu bir sistem getirmiş olmasıydı (Ellner, 2008a). Buna karşılık PCV'nin paktın dışında bırakılmasıyla siyasette radikalleşme eğilimleri 1960'lı yıllarda görülmeye başlandı (Ellner, 2008a). PCV'nin paktın dışında bırakılması, siyasi açıdan istikrarlı sayılabilecek bir dönemde istisna olarak görülebilir (Ellner, 2008a). Bu dönemde seçimlerin darbelerden ziyade hukuka dayanması Venezuela tarihi açısından önemlidir.

1958-1974 arası dönemde devlet müdahalesiyle siyasi istikrar dönemi yaşayan Venezuela, 1970'li yıllarda artan petrol fiyatlarıyla refah düzeyinde daha iyi bir duruma geldi. 1972 yılında 8 milyon dolar olan petrol gelirleri 1976'da kurulan ulusal petrol şirketi (PDVSA)'nın kurulmasıyla 1981 yılında 80 milyon dolara çıkarıldı (Salazar ve Carillo, 1994). Grafik VII'de petrol fiyatlarındaki değişim ayrıntılı olarak görülebilmektedir.

Grafik VIII: Petrol Fiyatları ve Venezuela'nın Demokratiklik Seviyesi, 1861- 2016

Kaynak: British Petroleum, 2018; Polity, 2016)

Bu gelirlerin birçoğu tam istihdamı da içeren sosyal programlara aktarılmıştır. Bu süreçte gücün başkanlık çevresinde merkezileştiği görülmektedir (Salazar ve Carillo, 1994). Buna örnek olarak ülkenin belli bir süre enflasyonun artmasını önlemek amacıyla başkanlık kararnameleriyle yönetilmesi gösterilebilir (ibid). Bu dönemde yüksek miktarda yabancı mali kaynağın ülkeye girişine rağmen, Venezuela önemli miktarda borçlanmıştır. Bunda Perez'in geri dönüşüyle birlikte neoliberal politikaları uygulamaya geçirmesi ve 1980'lerde petrol fiyatlarının düşmesi de etkili olmuştur. Bunun sonucunda devlet gelirleri önemli ölçüde azalmıştı. Buna paralel olarak yakıt fiyatlarının ve dolayısıyla ulaşım fiyatlarının artması, neoliberal politikaların halk üzerindeki olumsuz etkileri sonucunda tarihte Caracazo adı verilen, silahlı güçlerin yüzlerce kişinin ölümüne neden olduğu kitlesel protesto hareketleri ile yağmalama olayları meydana geldi. Bu dönemdeki istikrarsızlığın, kaynak bağımlılığı ve petrol fiyatlarına doğrudan bağımlı olduğu görülmektedir (Hammond, 2011: 364). Fiyatlardaki dalgalanma ve bu dalgalanmanın getirdiği siyasi etkiler, yolsuzluk iddialarıyla birlikte kaynak lanetinin varlığına kanıt olabilir. Ayrıca Puntofijo Paktı'ndaki petrol gelirlerinin paylaşılmasını da içeren anlaşmadan dışlanan komünistlerin giriştiği gerilla savaşları, buna karşılık hükümetin baskıcı önlemler alması da diğer örnekler olabilir.

Puntofijo Paktı döneminde Venezuela'nın durumu için şu çıkarımlarda bulunabiliriz: Kaynak bağımlılığı ve bu kaynak üzerinden verilen güç mücadelesi, ülkede siyasi hareketleri şekillendirmiştir. Bu pakt, Venezuela istisnası olarak adlandırılan demokrasi yıllarına sahne olduysa da, paktın bir tarafı olan URD dahil birçok siyasi kesimi dışlayan, AD ve COPEI tekelindeki baskıcı ve otoriter bir rejimin sağlamlaşmasına yol açmıştır (Akgemci, 2020: 2234).

Siyasi hareketleri etkileyen bir diğer unsur da asker-sivil ilişkileri olmuştur. 20. yüzyıl boyunca ordu, Venezuela'da yönetimlerin varlığını devam ettirmesinde ve aynı zamanda devrilmesinde de etkili olmuştur (Strønen, 2016: 11). Özellikle Puntofijo Paktı'nın kurulmasından bu yana Venezuela ordusu para, güç ve prestij karşılığında hükümetlere askeri destek vermektedir (Karl, 1987). Puntofijo Paktı döneminde sivil kurumların ordu üzerinde kontrol sağlayarak demokratik rejimlerin devam edebilmesinde bu ilişki etkili olmuştur (Demirel, 2019: 45). Ayrıca 1992 yılında yaşanan darbe girişiminin başarısız olmasında da Puntofijo geleneğinin etkilerini

görebiliriz (Demirel, 2019: 45). Puntofijo dönemi ürünü olan kurumlar, sivil yönetimin Rafael Caldera döneminde ordu üzerinde yeniden otorite kazanmalarına izin vermiş ve silahlı kuvvetlerin seçilmiş otoritelere tabi kılınmasını sağlamışlardır (Trinkunas, 2002).

1.1.2. Caracazo ve Sonrası

1989 Caracazo eylemleri ve sonrası, Venezuela siyasi sistemi için en kritik dönemlerden biri olmuştur. Bu dönemde krizin derinleştiği, siyasi kutuplaşmanın arttığı, daha çok grevin ve şiddet içerikli sokak protestoları görülmüştür (DiJohn, 2005). Bunlara radikal populist retoriği ve otoriter eğilimlerdeki artışı da ekleyebiliriz (DiJohn, 2005). Görece istikrarlı olan Puntofijo sürecinin bitişine sahne olan bu dönem, aynı zamanda Chavez'in yükselişine zemin hazırlamıştır.

Caracazo sonrası dönemde ekonomideki liberalleşme adımları ve bir petrol zengini ülke olarak Venezuela'nın bu süreçteki devinimi; krizin anlaşılması açısından çok önemlidir. Her şeyden önce liberalleşmenin, bir ülkede ekonomik iyileşmeye, daha verimli ve hesap verilebilirliği yüksek bir yönetime zemin hazırladığı varsayılır (DiJohn, 2005). Dünya Bankası her ne kadar ülkelerin liberalleşme adımlarını gerçekleştirebilmek için köklü değişikliklere gitmesini zorunlu tutmasa da, aşırı müdahaleci devlet modelini uygun görmemiştir (Dünya Bankası, 1997). Liberalleşmenin yönetimdeki rolü açıklanırken kullanılan kapasite yaklaşımı, devlet elinin büyük oranda hakim olduğu ülkelerde yönetimin kötüleşmesinin daha muhtemel olduğunu varsaymaktadır (Dünya Bankası, 1997).

Bu yaklaşıma göre bir ülke, idari alanda kısıtlı olan kapasitesini en temel alanlara yöneltir ve üretimi özel sektöre bırakırsa; ekonomide verim, ekonomi yönetiminde de iyileşme sağlanabilir. Venezuela söz konusu olduğunda kapasite yaklaşımı ve bu kapasitenin nasıl arttırılacağı sorunsalı, rantçı devlet modeli üzerinden işlemektedir (DiJohn, 2005). Buna göre petrol zenginliği ile güçlü merkezi yönetim; aşırı yetkilendirilmiş devlet müdahalesi ve keyfi yönetime yol açmaktadır (DiJohn, 2005). Devletin büyümeyi engelleyen yolsuzluk uygulamalarına ve rant kollayıcı pratiklere neden olan bu anlayışına karşın neoliberal politikaların temelini ekonomide liberalleşme ve siyasi adem-i merkezîyetçilik oluşturmaktadır.

Venezuela'nın liberalleşme alanındaki reformlarını 1989 yılında Carlos Andres Perez başlatmıştı (DiJohn, 2005: 109). Ticari serbestleşme, özelleştirmeler, finansal deregülasyon ve döviz kurunun yüksek oranda devalüasyonunu içeren bu paket, Caracazo eylemlerinin nedenlerinden biriydi (Ellner, 2008a). Bu yıllarda devletin problem çözen nihai güç imajından uzaklaştığı görülmektedir. Bu gelişmelerin sonucunda Perez 1993'te yolsuzluk suçlamalarıyla yargılanmış ve ertesi yıl Venezuela iki başarısız darbe girişimine sahne olmuştu (ibid).

Liberalleşme yılları Venezuela'da 'oligopolistik savaşlar'ın görüldüğü yıllar olarak tanımlanabilir (DiJohn, 2005: 114). Düzenleyici ve denetleyici mekanizmaların zayıf oluşunun da etkisiyle iş çevreleri medya kuruluşlarına sahip olmaya başladı. Bu savaşlar her bir yaygın kuruluşunun iş çevrelerinin savaşına alet olmasıyla devam etti (DiJohn, 2005: 114). Bu durum bir başka deyişle ülkenin elitlerin siyaset alanı haline geldiğini göstermekteydi (DiJohn, 2005: 114).

Bu dönemde Perez hükümetinin ve partisi AD'nin ilk zamanlarında liberalleşme eğiliminde olmadığı, bu eğilimi gizlediği görülmüştür. Çok kısa bir süre içinde tamamen zıt yönde bir tutum sergilemeleri ve reformların üzerine patlak veren protestolarda iki gün içinde 350'den fazla kişinin ölmesi, seçmen kitlesinin aldatılması şeklinde algılanmıştır (DiJohn, 2005: 114). Aynı zamanda Perez hükümetinin liberal reformları oluştururken sadece teknokratlara danışması ve partisi içindeki eleştirilere bile sert tepkiler vermesi siyasi alandaki gerilimi artırmıştır (DiJohn, 2005: 115). Puntofijo döneminde karar alma süreci siyasi partiler, sendikalar ve işadamları dernekleri çevresinde yürütülmüştü. Buna karşılık, ülkenin yönetim yapısında kökten değişiklik yaratabilecek bir reform sürecinde kamuoyunun görüşüne yer verilmemesi, Perez'in reform karşıtlarına hakaretvari bir tutum sergilemesi, siyasi odaklar arasında partizanlığa ve kutuplaşmaya yol açmıştır (DiJohn, 2005: 115).

1994'te Caldera'nın neoliberalizm karşıtı politikalarla göreve gelmesi, döviz kurunu sabitleme ve bankacılık sektöründe sıkı kontroller uygulaması sonucu bankacılık krizi meydana geldi (Bloomberg, 1994). Caracazo sonrası dönemdeki gelişmeler göstermektedir ki; toplumda meydana gelen huzursuzluğun nedeni neoliberal politikaların uygulanmasındaki başarısızlığın yanında, bu politikaların çoğunluğun iradesinin dikkate alınmadan uygulamaya konulmasında yatmaktadır (Ellner, 2008a).

Caldera'nın ikinci döneminde gerçekleştirilen özelleştirmeler petrol endüstrisini de etkilemiştir. Venezuela petrollerini yabancı yatırımcıların kullanımına açma fikri siyasi çevrelerce dile getirilse de, bu fikre uzun yıllar meclis tarafından karşı çıkmıştı (Ellner, 2008a). Bu alandaki özelleştirme, yabancı yatırımcıların uluslararası alanda hak aramalarını sınırlayacak şekilde uygulandı. Bunun sonucunda Venezuela, OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) üyeliğine bir süre ara vermek zorunda kaldı. Daha önemlisi, 1998'de petrol fiyatlarında keskin bir düşüş yaşandı. Bu durum krizin uzun yıllar devam etmesine neden oldu (Ellner, 2008a).

Bu noktada neoliberalizmin Venezuela'daki uygulamalarının belli sonuçları olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, gelir dağılımındaki dengesizliğin derinleşmesidir. 1970-1990 arası dönemde Venezuela, Latin Amerika'da gelir dağılımı düzeni açısından en iyi durumdaki ülkelerden biriyken, 1990-1997 arası dönemde bu alanda en kötü ülke durumuna düşmüştür (Inter-American Development Bank, 2000: 6). İkinci olarak, genellikle tahmin edilebilir bir ekonomiye sahip Venezuela'da reform programlarının halktan saklanması ve sonrasında ani bir şekilde politika değişikliğine gidilmesi demokrasiyi istikrarsız hale getirmiştir (DiJohn, 2005: 117). Petrol zenginliğine sahip bir ülke olarak ekonomisi üzerinde açık bir tehlike bulunmamasına rağmen reformlara girişilmesi, Perez hükümetinin başarısızlığını göstermektedir (DiJohn, 2005: 117). Perez hükümetinin başarısızlıklarından biri de orduyla sivil yönetim arasındaki dengeyi kuramamasıdır. Orduyla iyi ilişkiler kurmak adına siyasi parti sistemini yadsıması da liberalleşme döneminde yönetilebilirlik adına ülkeyi krize sokmuştur (DiJohn, 2005: 117). Çünkü siyasi parti sisteminin meşruluğu zayıflatılmıştır (DiJohn, 2005: 116). Bunun en önemli kanıtı da seçmen katılımının düşmesi ve 1958'den beri etkin olan siyasi partilerin (AD ve COPEI) 1989'dan sonra başkanlığı kazanamamasıdır.

Siyasi partiler dışından bağımsız bir adayın, Chavez'in başkanlığı kazanması; parti sisteminin çöküşüyle açıklanabilir (Seawright, 2012). Hugo Chavez, köklü ve geleneksel partilerin toplumda iz bırakabilmiş güvenilir adayları ile başkanlık yarışında olsaydı; seçmenler üzerinde stratejik oy hesaplarına girişmek durumunda kalacak ve seçmenlerin mevcut siyasi parti partilere olan sadakatine kıyasla seçimi kazanabilmek için oldukça zorlanacaktı (Seawright, 2012). Parti sisteminin işlevsiz

hale gelmesi, bağımsız bir adayın karşılaşılabileceği bu engelleri ortadan kaldırmış oldu (Seawright, 2012: 3).

Roberts'a göre parti sisteminin çöküşü sürecindeki politik bölünmeler, keskin sınıfsal ayrımları içinde barındırmamaktadır (Roberts, 2003). Chavez'in yükselişi, özellikle toplumun alt sınıflarına hitap eden retorisi sayesinde gerçekleşmiştir (Roberts, 2003). Roberts'a göre parti sisteminin etkisizliği üretim ilişkilerinin bir sonucu olmadığından, açıklaması da elitler ve 'toplumun popüler sektörleri' arasında büyüyen sosyal kutuplaşma üzerinden yapılabilir (Roberts, 2003).

Bu dönemde Chavez'in siyasi açıdan önemli bir figür haline gelmesi, Venezuela'nın hem demokratik hem de askeri darbe yollarla devrimci nitelikte bir değişime uygun siyasi ortamı sayesinde mümkün olmuştur (Eastwood, 2011). Chavez'i iktidara getiren koşulların ortaya çıkmasında petrol gelirlerine bağlılığın yarattığı sosyal bozulmalar oldukça etkilidir (Levine ve Crisp, 1999: 137-138). Önceki dönemlere göre rekor düzeyde sayılabilecek düşük petrol fiyatlarıyla, 1990'lı yıllarda kaynak laneti ve siyasi istikrarsızlık arasındaki ilişkinin var olduğu söylenebilir. Bu ilişki Venezuela'nın büyüme kapasitesini olumsuz etkileyerek Venezuela'daki IV. Cumhuriyet'in sona ermesinde önemli rol oynamıştır.

Günümüzde Venezuela'nın içinde bulunduğu durumda Chavez döneminde uygulanan politikalar ve Maduro'nun bu politikaları devam ettirme niyetinde olması etkili olmuştur (Buxton, 2020). Bu nedenle bir sonraki başlık altında Chavez dönemi ayrıntılı şekilde incelenecektir.

1.1.3. Chavez'in Bolivaryan Devrimi

Kendisi de 1992 yılındaki darbeye iktidarı ele geçirmeye çalışmış yüksek rütbeli askerlerden biri olarak Chavez, başarısızlıkla sonuçlanan girişiminin ardından amacına ulaşma yolunda çözümün askeri değil demokratik yollarda olduğunu farketmişti (Ellner, 2008). Demokratik seçimlerle göreve gelmiş Perez'e karşı darbe girişiminin içinde bulunması, siyasi çevrelerce demokratik süreçlere saygısı olmadığı ve 1998 seçimlerinin dışında tutulması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır (Buxton, 2005: 330). Bu yüzden, ordu içinde kendisi gibi sol görüşte olan subayları koordine etmek amacıyla kurduğu Movimiento Bolivariano Revolucionario-200 (Bolivarcı Devrimci

Hareket) adlı örgütün ismini halkın üzerinde kötü bir izlenim bırakabileceği düşüncesiyle Movimiento Quinta Republica (Beşinci Cumhuriyet Hareketi, MVR) olarak değiştirmiştir (ibid). Bu hareket, başlangıçta öğrenci ve işçi sendikaları olmak üzere sosyalist oluşumların desteğini almışken; sanayi ve ticaret odaları ile medyadan tepki görmüştür (Çin, 2019). Adından da anlaşılacağı üzere MVR, yeni bir kurucu meclis oluşturmak ve anayasayı baştan yazmak amacıyla kurulmuştu (Levine ve Crisp, 1999). 1998 seçimlerini kazandıktan sonra bu işe girişen Chavez, Nisan 1999'da sosyalist sistemi Venezuela'da kurmak için referanduma gitmiş ve Kurucu Meclis seçimlerini de yüksek bir oy oranıyla kazanmıştır (ibid). Yeni anayasa, Temmuz 1999'da kabul edilmiştir. Simon Bolivar, Venezuela tarihinde önemli bir isim ve Chavez'in örnek aldığı bir karakter olması nedeniyle ülkenin ismi Bolivarcı Venezuela Cumhuriyeti olarak yenilenmiştir (Çin, 2019). Ellner (2008b), bu dönemi üç dönem şeklinde ayrılabilir Chavez iktidarının ilk dönemi olarak tanımlamıştır. İlk sekiz yılında Chavez'in radikalleşme eğilimleri ve muhalefetin buna karşı girdiği mücadeleler ön plana çıkmaktadır (Ellner, 2008b).

Bolivaryanizm (veya Bolivarcılık), serbest piyasanın aksamalarına müdahale etmeyi ve sosyal adaleti sağlayabilen verimli ve etkili bir devlet oluşturmayı amaçlayan ideolojidir (Buxton, 2005: 339). Sosyoekonomik açıdan dezavantajlı konumda bulunan toplum kesimlerinin koşullarını iyileştirmeye odaklanmaktadır. Chavez'in bu ideolojiyi uygularken kendinden önce uygulanan politikaları ve yasaları kendi lehine çevirme amacıyla kullandığı görülmüştür (Buxton, 2005: 339).

Chavez'in başkanlığının ilk sekiz yılındaki ekonomi ve dış politika dahil birçok uygulamasına hakim olan ulusalcılık eğiliminin temelleri Bolivaryan öğretilere dayanmaktadır (Ellner, 2008). İlk iki yılında Chavez; siyasi reform, kurucu meclis ve dış borçların ödenmesi gibi konular üzerinden politika geliştirmiştir (Ellner, 2008b: 51). Ancak sol tarafta bulunmayan partilerin bu ılımlı dönemde bile Chavez'in uygulamalarına şiddetle karşı çıkmaları, Venezuela siyasetinde kutuplaşma ve çatışmanın devam ettiğini göstermektedir (Ellner, 2008b).

Chavez yönetimi, devlet idaresine ilişkin mekanizmaların hem demokratik hem de otokratik uygulamalarla yürütüldüğü siyasi sisteme, kısaca hibrit rejime örnek olarak gösterilmektedir (Kott, 2012). Bu tip rejimlerde devlet sivil kurumların özerkliğini zedeler, hükümete yakın kişiler önemli mevkilere getirilir, hükümet

muhalefetle nadiren görüşmeler yapar ve kuvvetler ayrılığı sistemi çalışmaz hale gelir (Kott, 2012: 77). Bu durumda Chavez'in iktidara geldiği dönemin de etkisi vardır. Kendisinden önceki yıllarda Venezuela, tam altı kez %1'in altında büyüme oranı gördüğü kötü bir dönemden geçmekteydi. Chavez, kurumların işlevsizliğine yönelik kamuoyunu ve ekonominin kötü gidişatını etkili bir şekilde kullanarak kendi lehine bir çeşit 'yüksek başkanlık anayasasını' yaratmıştır (Kott, 2012: 77).

İlk yıllarında her ne kadar sosyalist düzenin inşası için (Çin, 2019) acele etmese de Chavez, neoliberal politikalara karşı olduğunu her fırsatta göstermiştir. Buna örnek olarak sosyal güvenlik sisteminin ve alüminyum sanayisinin özelleştirilmesi için yapılan baskılara karşı direnmesi gösterilebilir (Ellner, 2008b: 52). Ancak göreve gelmesinden iki yıl sonra, 'Ley Habilitante' olarak bilinen halkçı-milliyetçi duyguları ön plana çıkaran yasaları yürürlüğe koyması ülkede radikal değişikliklerin başlangıcına işaret etmektedir (Ellner, 2008b: 52). Bu yasaların en önemlilerinden biri de Organik Hidrokarbon Yasası'dır. Bu yasa ile birlikte hükümet, petrol endüstrisinde kamu-özel sektör işbirliği içinde yürütülen şirket ortaklıklarını kamulaştırmış, bu endüstride yabancı şirketlerin varlığına kısıtlamalar getirmiştir (Çin, 2019: 17). Ayrıca bu yasayla gelir vergisi düşürülüp mülkiyet sahipliği ödemeleri yükseltilerek 'devlet içinde devlet' gibi davranan PDVSA'nın etkinliği azaltılmak istenmişti (Ellner, 2008b: 53). Bu durum PDVSA ile hükümet arasında gerilimin yaşanmasına, Nisan 2002'deki darbeye ve Aralık 2002'deki genel greve yol açmıştır (Ellner, 2008b: 53). Bu gelişmeleri 2003 başındaki lokavt izlemiştir. Ancak halk desteği ve ordu içindeki Chavez yanlısı askerler sayesinde Chavez kısa sürede görevine geri dönmüştür. Bu gelişmelerden sonra PDVSA, Misyonlar adı verilen sosyal programları gerçekleştirmek üzere yapısı değiştirilmiş ve Chavez yanlısı yöneticiler tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Bu süreç muhalefetin sertleşmesine ve gerilimin artmasına neden olmuştur (Ellner, 2008b: 53).

Misyonlar, sosyal politikada meydana gelen değişimlerin göstergesidir. Bu programlar eğitim, sağlık, barınma, ve tarımsal üretim alanında devletten bağımsız oluşturulmuş birimlerce yönetilmekteydi (Buxton, 2005: 337). Çünkü Chavez'in sosyal alandaki en önemli öncelikleri dışlanma ve yoksulluk sorunları olmuştur (Maya, 2014: 75). Misyonlar aynı zamanda Venezuela'nın devlet kapasitesi sorununa karşı düşünülmüş bir çözümdü ve bazıları ordu eliyle yürütülmekteydi (Maya, 2014: 75).

Plan Bolivar 2000 adlı programla da ordunun atıl durumdan çıkarılıp daha verimli bir biçime sokulması hedeflenmiştir (Ağdemir, 2012).

Bu tarz sosyal programlarla Chavez, popülaritesini ve oy oranlarını da artırmaya çalışmıştır (Maya, 2014). Ancak önceki sosyal politika programlarından farklı olarak Misyonlar, doğrudan devlet başkanı Chavez'le bağlantılı hale getirilmiştir. Bu programların fon sağlayıcısı veya bir başka deyişle petrol endüstrisinden elde edilen gelirleri bu programlara aktaran kişi Chavez olmuştur (Maya, 2014). 2012 yılında başlattığı 'Büyük Misyonlar' ile açlık, evsizlik, yoksulluk gibi sorunları sonsuza dek ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Chavez'in sosyal politikaları sayesinde Venezuela, Latin Amerika'da yoksul ve zengin arasındaki uçurumun en az olduğu ülke haline gelmiştir. Buna ek olarak kamudaki istihdam oranlarının artması, çalışma saatlerinin düşürülmesi ve toplum içindeki birçok kesimin sosyal yardımlarla hayat koşullarını iyileştirmesi örnek verilebilir (Maya, 2014).

Bütün bu gelişmelere rağmen enflasyon artışının gelir düzeylerini etkilemesi engellenemedi (Maya, 2014: 76). Başta PDVSA olmak üzere kamudaki istihdamın artması, hala nüfusun %40'ına iş sağlayan özel sektörün zayıflamasına ve zayıflayan özel sektörün kamu yardımlarıyla ikame edilmesine neden oldu (Maya, 2014: 76). Hükümetin izin vermemesinden dolayı ayrıntılı analiz edilemeyen eğitim sisteminde kutuplaşma ve önyargıların arttığı halk arasında bilinmekteydi. Bu durumun diğer yansıması diğer sosyal sorunlarla birlikte sokak protestolarının artışıdır (Maya, 2014: 76).

Sokak protestoları haricinde şiddet, başlı başına Venezuela'nın bir sorunu olmuştur. Yalnızca Chavez döneminde değil, Chavez öncesi dönemde de sosyal anlamda şiddet sorunu çözülebilmemiş değildi. Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi'ne (UNODC) göre Venezuela'daki cinayet oranı 100 bin kişide 20'yken üç kattan fazla artış göstererek 2011 yılında 66'yı bulmuştur (Akgemci, 2014: 217). Sadece 2011 yılında ise 20 bin kişinin ve 2014 yılında da 24 binden fazla kişinin öldürülmesi, Venezuela'nın sosyal alanda çözülemeyen bir kriz yaşadığını göstermektedir (Akgemci, 2014: 218). Buna neden olarak başta CNN ve Batı kaynaklı medya ve düşünce kuruluşları, Chavez iktidarını göstermektedir. Bu iktidarın bir diktatörlüğe dönüştüğünü ve bu diktatörlüğün yarattığı baskı ortamında düşünce ve ifade özgürlüğü ile insan haklarının kısıtlanarak siyasi kutuplaşmaya yol açtığı, bu

durumun da toplum içinde şiddeti artırdığı öne sürülmektedir (Akgemci, 2014: 218). Diğer tarafta ise Maduro, 'faşist gruplar' ve bu grupları desteklediğini savunduğu ABD'yi şiddetin ve kriz ortamının nedeni olarak göstermektedir (Akgemci, 2014: 218).

Ancak bugün Venezuela'da kriminal anlamda görülen şiddet ile siyasal alandaki şiddeti birbirinden ayırmak neredeyse imkansız hale gelmiştir (Akgemci, 2014: 218). Özellikle seçim zamanlarında sokaktaki şiddet inanılmaz şekilde artmaktadır (Akgemci, 2014: 218). Venezuela'daki şiddet olaylarının esas nedenleri, Bolivaryan Devrim'e yönelik iç ve dış baskıların sürekli hale gelmesi ve muhalefetin iktidarın seçim zaferlerine karşı izlediği riskli stratejilerdir (Akgemci, 2014: 218).

Venezuela'daki siyasi kutuplaşma yalnızca Chavez döneminin sorunu değildir, Chavez öncesi dönemlerde de görülmüş yaygın bir sorundur. Şiddet olayları ve bunun neden olduğu toplumsal kutuplaşma, yoksulluk ve yaşam koşulları çevresinde gelişmiştir (Akgemci, 2014: 220). Venezuela toplumundaki ırk ve sınıfsal ayrımlar çok eskiye dayansa bile, ilk kez Chavez zamanında siyasi anlamda da ayrışma görülmüştür (Akgemci, 2014: 220). Bu dönemde yoksul ve zengin arasındaki fark önemli oranda azalsa da (%71'den %21'e) sınıfsal karşıtlıklar azaltılamamıştır (Akgemci, 2014: 220). Alt ve üst sınıflar arasında toplumda görülen kutuplaşma, siyasi alana Chavista (Chavez yanlısı) ve anti-Chavista gerilimi olarak yansımaktadır (Akgemci, 2014: 220). Chavez, toplumda sosyal ve siyasal alanda dönüşümlere imza atsa da, var olan karşıtlıklardan beslenerek geliştirdiği popülist politikalarla seçmen kitlesini kemikleştirmiş, ancak seçmen kitlesiyle olan bu ilişkisi orta ve üst sınıflar tarafından kendi yaşam alanlarına yönelik bir tehdit olarak algılanmıştır (Akgemci, 2014: 220).

Maya (2014)'ya göre Chavez iktidarı özellikle 2007-2013 arasındaki döneme bakıldığında otoriteryen popülizm özellikleri göstermektedir. Bu dönemde anayasadaki liberal demokrasiye ait kurumların tasfiyesi ve komünal devletin (communal state) oluşumu tepeden inme dönüşümlerle gerçekleştirilmiş, siyasal alandaki krizin gelişmesine sebep olmuştur (Maya, 2014). 2006 yılında kazandığı başkanlık seçimiyle ulusal meclisin %100'ünü ele geçirmesinin ardından anayasadaki gücünü sınırsız hale getirmek isteyen Chavez, 2007 yılında referanduma gitmiş ancak uzunca bir süre sonra ilk seçim yenilgisini almıştır. Aynı yasama döneminde aynı

taleplerle referandum yapılamayacağından, Şubat 2009'daki yeni bir referandumla yeni 'sosyalist' yasalar yürürlüğe girmiştir. Bu yasalarla 21. yüzyılın sosyalizmini inşa etmeyi amaçlayan Chavez, devlet ve toplum arasındaki yeni bir ilişki biçimini kurumsallaştırarak komünal devlete geçişi hızlandırmıştır. Bununla birlikte Chavez, devlet başkanlığı dahil sonucu üzerinde uzlaşılabilen, 'belirsiz' tüm seçim pozisyonlarını tekrar seçime götürme yetkisini elde etmiştir (Maya, 2014: 72). Bu yasaların, daha önce 2007 referandumunda reddedilmiş olması halkın şüphelerini göstermektedir (Maya, 2014: 72).

Otoriterleşme ve demokrasinin zedelenmesine yol açan pratiklere Yüksek Mahkeme'nin 1999'da kurucu meclise uluslararası güç atfetmesi ve ulusal meclisi dağıtma yetkisi vermesi bir başka örnek olarak verilebilir (Buxton, 2005: 330). Bu oluşum başta muhalefet partileri olmak üzere birçok kesim tarafından anayasaya aykırı bulunmuştur (Buxton, 2005: 330). MVR'nin tüm gücünü toplumun muhalif kesimlerine danışmaksızın yasama sürecine harcaması antidemokratik eğilimde olduğunu göstermiştir (Buxton, 2005: 331). Bunlara ek olarak Chavez hükümeti ifade özgürlüğü, insan hakları ihlalleri gibi özellikle hükümet karşıtı gösterilerde uyguladığı şiddetle uluslararası alanda da antidemokratik olmakla suçlanmıştır (Uluslararası Af Örgütü, 2003).

Her ne kadar demokratik seçimle iktidara gelmesine karşın Chavez, gücü ele geçirdikten sonraki antidemokratik uygulamaları nedeniyle muhalefete göre meşruiyet sağlayabilmiş bir lider değildir (Buxton, 2005: 330). Muhalefet, Bolivaryan Devrim'in ülkede getireceği köklü değişikliklere karşı halkı sıklıkla sivil itaatsizliğe çağırması; rejim değişikliği isteklerini yinelemişlerdir (Buxton, 2005: 330). Chavez hükümetinin otoriterleştiğini ve bunun hükümetin derinleştiği 'dışlama siyaseti' sonucunda meydana geldiğini savunmuştur (Buxton, 2005: 330). Ancak dışlama siyaseti Chavez'in getirdiği değil, Puntufijo Paketi'nden beri süregelen, o dönemde AD ve COPEI'nin diğer parti ve sosyal gruplara uyguladığı bir gelişmedir (Buxton, 2005: 329). Bu durum Puntufijo Paketi zamanında uygulanan dışlama siyasetine karşı Chavismo'nun (Chavez hareketi) bir tepki mekanizması olarak görülebileceği gibi, aynı şekilde geçmişte solcu siyasi organizasyonların dışlanarak görünürliğünün azaltılmasıyla halkın gözünde popülaritesini kaybetmesine karşı bir önlem olarak da

algılanabilir (Buxton, 2005: 335). Bu yönüyle Chavizmo, Puntofijo dönemine karşı bir intikam dönemi olarak adlandırılabilir.

Chavez döneminde sivil-asker ilişkilerinin geçirdiği dönüşüm de ülkede kaygı verici değişikliklere sebep olmuştur (Demirel, 2019: 45). Ordu mensupları yönetimde önemli mevkilere getirilmiş, bu durum ordunun siyasallaşmasına neden olmuştur (Trinkunas, 2002: 64). Bunlara ek olarak Chavez o dönemde albay olarak katkıda bulunduğu 1992'deki darbe girişiminden hiçbir zaman pişmanlık duymamış, sivil kontrol mekanizmalarının etkisini ortadan kaldırarak orduyu daha güçlü bir hale getirmiştir (ibid). Silahlı kuvvetler günümüzde petrol, tuvalet kağıdı, pirinç, kahve gibi temel ihtiyaç maddelerinin dağıtımından sorumlu olmanın yanında (BBC, 2019); 576 kamu şirketinin 60'ını da elinde bulundurmaktadır (Transperancia Venezuela, 2018).

Maduro döneminde de ordu, Venezuela'nın geleceğini şekillendirmede kritik bir öneme sahiptir. Son yıllarda derin ekonomik kriz içinde bile üst düzey ordu mensuplarının maaşları yüksek miktarda olmuştur (Colgan, 2011). Çünkü ülkede son 30 yılda 3 darbe girişimi olduğunu bilen Maduro hükümeti bu derece güçlü bir faktörü kendi elinde bulundurmamak istemiştir. Bu amaçla yaklaşık 17 bin asker terfi ettirilmiştir ve bu askerler krizde kritik bir öneme sahiptir (BBC, 2019). Muhalefet yaratılan bu ilişkiyi otoriteriyenizmle bağdaştırmış ve kutuplaştırıcı siyasete yol açtığını savunarak ulusal birliğe zarar verdiği şeklinde hükümeti eleştirmiştir (Demirel, 2019: 45). Hükümet ve taraftarları ise bu ilişkiyi emperyalizme karşı verilen mücadelede ordu ve halk arasındaki engellerin kaldırılarak daha güçlü bir ulusal bütünlüğün ve egemenliğin inşa edildiği şeklinde yorumlamıştır (Demirel, 2019: 45).

Chavez'in komünal devletindeki ekonomik model ise 'rantçı sosyalizm' olarak adlandırılabilir (Maya, 2014). Chavez hareketinin kapitalizmle mücadele edecek yeni bir ekonomik model çıkarma hedefine karşın, ortaya çıkan ekonomik yapı 1920'lerden beri Venezuela'ya hakim olan 'rantçı petrol model'inden üstün veya daha farklı olamamıştır (Maya, 2014). Rantçı sosyalizm, 1970'lerde petrol fiyatlarının tavan yaptığı ve sihirli bir şekilde refah seviyesinin bir anda arttığı zamanlardaki devlet kapitalizmine çok benzemektedir (Maya, 2014: 74). 1999 yılında yeni bir rejim biçimini tanımlayan anayasal reformların yürürlüğe girmesinden itibaren, petrol endüstrisinin yönetimi ve daha spesifik anlamda petrol rantı üzerinde devletin rolü ön plana çıkmıştır (Fontaine ve Caviedes, 2016). Buna göre, başta petrol olmak üzere

kaynakların yeniden dağıtımı üzerinde işbirlikçi yönetim modelinden; karar alma sürecini merkezileştiren ve petrol gelirlerinin yönetimini ihtiyari hale getiren hiyerarşik bir modele geçilmiştir (Fontaine ve Caviedes, 2016).

Bu modelin hayata geçmesi rant kollayıcı pratiklere imkan veren, kamu harcamalarının karar mekanizması olarak doğrudan devlet başkanını belirleyen ve gücü merkezde toplayan yeni finansal yapıyla mümkün olmuştur (ibid). Buradaki amaç, petrol rantının yönetimini tamamen ele geçirmek ve bunları kamu harcamaları ile Misyonlar için kullanma yetkisine sahip olmaktır. Organik Hidrokarbon Yasası'yla sadece petrol rantına değil, aynı zamanda kullanılmayan topraklara el koyma hakkına da sahip olan hükümet, darbeye sonuçlanan bu sürecin ardından 2003 yılında daha radikal değişikliklere gitmiştir (Fontaine ve Caviedes, 2016: 687). Doğrudan Maliye Bakanlığı'na bağlı bir Döviz Kurları İdari Komisyonu (CADIVI, Comision de Administracion de Divisas) aracılığıyla katı bir kur sistemi uygulanmaya başlanmıştır (ibid). Yürütme erkine, geleneksel bütçe aktörlerinin herhangi biriyle harcama modellerini veya tahsis kararlarını müzakere etmek zorunda kalmadan, petrol gelirlerini doğrudan yönetme yetkisi verilmiştir (Fontaine ve Caviedes, 2016: 687). Venezuela'da bugün görülen ekonomik krizde kurumsal faktör bağımsız değişken olarak görülebilir (Fontaine ve Caviedes, 2016). Bu faktör yeni siyasi rejimin kurulması için iktidar tarafından manipüle edilmiştir. Dolayısıyla ülkedeki mali yapının ve en önemli sektör olan petrol endüstrisinin dönüşümü, hükümetin bu alanlardaki karar alma süreçlerinin ve tercihlerinin bir yansıması olmuştur (Fontaine ve Caviedes, 2016: 689).

Ancak ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumu Chavez, (ve aynı şekilde Maduro) krizden ziyade ilerlemenin önünde dışarıdan dayatılmış bir bariyere karşı verilen savaş olarak tanımlamıştır (El Universo, 2010). Venezuela'da ekonomik yapı uluslararası rekabete dayanan ve doğal kaynakları yüksek verimlilikle işleten bir sektörle; bu sektörden gelecek transferlere ihtiyaç duyan, düşük bir verimlilikle işleyen iç piyasa arasındaki bir düzen üzerinden açıklanabilir (Dachevsky ve Kornblihtt, 2017). Chavez'in hedefi bu düzenle elde edilen petrol sahası rantları ve yatırımlarıyla sosyal politikaları finanse etmektir (Dachevsky ve Kornblihtt, 2017).

Venezuela'da sosyal harcamalar, özellikle Chavez'in ikinci döneminde 1990'ların düzeylerine göre beş kat artış göstermiştir (Dachevsky ve Kornblihtt, 2017:

84). Mevcut ekonomik sistem sosyal harcamaların genişlemesini finanse etmeye izin verirken, doğru orantılı olarak Chavismo'ya sosyal tabanını genişletme imkanı vermiştir (Dachevsky ve Kornblihtt, 2017: 88). Ancak iç piyasada görülen düşük üretkenlik, sermayenin ortalama olarak küresel rekabette kendini yeniden üretmeyi başaramadığını göstermektedir (Dachevsky ve Kornblihtt, 2017: 90).

Chavez iktidarında petrol sahası rantlarındaki artış devletin elini güçlendirmiş ve güçlü bir tüketici artışı ile sermaye birikimi üretmişti. Ancak görünüşe rağmen, petrol sahası rant ödeneği mekanizmalarında bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Bu süreç, Venezuela para birimi Bolivarın aşırı değerlenmesine yol açtı. Bu durumdan istifade edenler ise ithalat sektörleri ve çoğunlukla yabancı sermaye olmak üzere ülke dışına para gönderenler olmuştur (Dachevsky ve Kornblihtt, 2017: 80). Bu nedenle, petrol sahası rantındaki sürekli artışa rağmen Venezuela, petrol ekonomisinin getirdiği sınırlamaların üstesinden gelebilecek güçlü bir petrol dışı sektör yaratmayı (diversification) başaramamıştır (Dachevsky ve Kornblihtt, 2017: 80). Örneğin ülkeye giren her 100 doların 95.50 doları hidrokarbon satışından elde edilirken, imalat sektöründe üretimde Chavez'den önceki seviyelere göre yüzde 50 azalma olmuştur (Maya, 2014: 74). Benzer şekilde tarım ve tarımsal ticarete de bir düşüş olmuştur. Bu durum ekonomik durgunluğa yol açmıştır (Maya, 2014: 74).

Venezuela tarihinde GSYH'nın en büyük payını oluşturan petrol rantı gelirlerindeki artış, bu dönemde aynı oranda sermaye birikimine dönüşmemiştir (Kornblihtt, 2015). Kamu harcamaları büyüme gösterirken, GSYH önceki yıllarla aynı seviyede kalmıştır (ibid). Sermaye birikiminin özel sektörde ve kamu sektöründe durgun seviyede kalması, Venezuela ekonomisinde petrol rantını kritik hale getirmiştir. Petrol rantından yapılan transferler olmadan, iflas etme eğiliminde olan petrol dışı sektörün hayatta kalabilmesi mümkün gözükmemektedir (Kornblihtt, 2015: 71). Chavismo'nun ekonomik yapısındaki bir diğer önemli nokta ise rejimin sosyalist ideolojisine rağmen, petrol rantının önemli bir kısmının özel sektöre gitmesidir (Kornblihtt, 2015: 71).

Chavez dönemi uygulamalarla ulusal petrol şirketi PDVSA'nın da istikrarsız bir hale geldiği söylenebilir. Örneğin PDVSA; eğitim amaçlı sosyal görevler ve gıda dağıtımını, altyapı ve konut inşaatı görevleri yerine getirmekten sorumluydu. Aynı zamanda cumhurbaşkanının siyasi propagandasını finanse etmiş ve uluslararası

müttefikleri desteklemiştir (Maya, 2014: 75). Bu derece görev fazlalığı bulunan PDVSA'nın üretim ve yönetim kapasitesi zarar görmüştür. Rafinerilerde sık sık meydana gelen kazalar gaz ihracatını da etkilemiştir. Bu nedenlerden dolayı Venezuela petrol üretimi Chavez döneminde kapasite olarak artış gösterememiştir. Bu ekonomik gerçekler, zaten uçurumun kenarında olan siyasi durumu daha gerilimli hale getirmiştir (Maya, 2014: 75).

Rantçı sosyalizmin özelliklerinden biri de 2007-2014 Sosyalist Geçiş Planı'nda ortaya konduğu gibi, özel mülkiyeti zayıflatması ve sosyal mülkiyeti desteklemesidir (Maya, 2014: 74). Bu plana göre komünler, 'yeni insanın' kendi kendini yöneten ve idame ettiren yeni bir ekonomiyle doğacağı sosyalist mekanlar olarak tasarlanmıştı (Maya, 2014: 74). Fakat bu projenin elle tutulur sonuçlar getiremediği ve petro devletin sürekli mali desteği olmadığı sürece devam ettirilemediği görülmüştür (Maya, 2014: 74). Sonuç olarak, Chavez'in ikinci döneminin son yıllarında ekonomik dengesizlikler büyümüş ve mali harcamalardaki büyüme artmıştır (Maya, 2014: 74).

Bu gelişmelerin yanında Chavizmo'nun gücü elinde bulundurmamak pahasına seçimlere yönelik manipülasyonlar, muhalefet üyelerinin hapse atılması ve sansür gibi siyasi krizi devam ettiren uygulamalarına rağmen iktidarda kalmasının nedenlerinden biri de ülkedeki muhalefet olabilir (Buxton, 2017). Örneğin Aralık 2005'teki AN seçimlerini şeffaf olmadığı gerekçesiyle muhalefetin boykot etmesi, Chavez hükümetinin elini güçlendirmiştir (Ellner, 2008b: 54). Muhalefetin boykot politikası iktidarın seçimleri kolaylıkla kazanmasına yol açmış, bunun son örneği Aralık 2020 seçimlerinde görülmüştür. Muhalefetin sahtekarlık olarak nitelendirdiği ve boykot ettiği seçimlerle Maduro yasama organının tam kontrolünü sağlamıştır (Deutsche Welle, 2020). Ancak seçime katılım oranının %31'de kalması iktidarın meşruiyet sorununu aşamadığını ve siyasi krizin devam ettiğini göstermektedir.

Daha ayrıntılı olarak bakıldığında, Venezuela'da muhalefeti karmaşık bir ilişkiler ağının oluşturduğu görülmektedir. Bu ağ siyasi partiler haricinde sendikalar, öğrenci örgütleri, Katolik kilisesinin kıdemli üyeleri, iş dünyası, medya ve akademisyenler çerçevesinde işlemektedir. 2002 yılındaki darbe ve 2003 yılında muhalefetin öncülük ettiği lokavta kadar PDVSA ve ordu da muhalefetin temel bileşenleri içindeydi (Buxton, 2017).

Muhalefet her ne kadar geniş bir kitle gibi görünse de kendi içinde gücün dağıtımını konusundaki anlaşmazlıklar, farklı grupların farklı çıkar ve stratejilere sahip olmaları nedenleriyle dağınık ve zayıf bir görüntü vermektedir (Buxton, 2017: 5). Bu bölünmeler iktidara karşı güçlü bir siyasete imkan vermemektedir. Örneğin Voluntad Popular (Halkın İradesi) partisi sokak protestoları ve şiddet eylemleri gibi hükümeti düşürecek geniş çapta eylemleri desteklerken, Primero Justicia (Önce Adalet) imza toplama kampanyalarını önermektedir (Buxton, 2017: 5). Ayrıca anti-demokratik girişimlerle hükümeti devirme çabaları Chávez'in seçmen tabanından aldığı desteği güçlendirmeye yaramıştır (Buxton, 2017: 5). Muhalefet Venezuela'yı hukukun üstünlüğü ve yargı süreciyle çerçevelenen yeni bir dengeye yönlendirmek yerine iktidarla basit bir güç mücadelesi içine girmiştir. Bu süreçte muhalefetin, oyunun yeni ve demokratik kurallarını ifade etmede ve uzlaşmayı kucaklamadaki başarısızlığı iktidarın işini kolaylaştırmıştır (Buxton, 2017: 5).

2. Uluslararası Faktörler

2.1. Venezuela Dış Politikasının Dönüşümü

Venezuela, uluslararası sistemdeki yeri ve kendi içi politikasındaki değişimler sayesinde, 1960'larda kıtaya hakim olan bürokratik otoriteryanizm ve askeri yönetim döngülerinden istisna olarak sıyrılmayı başarmıştı (Levine ve Crisp, 1999: 154). Bu yıllarda iç politikada Puntofijo Paketi ile birlikte iki partili güçlü bir sistemin oluşturulması, dış politikaya anti komünist, diktatörlük karşıtı bir dış söylem olarak yansımıştır (Levine ve Crisp, 1999: 154). Tersten bakacak olursak; Venezuela'nın uluslararası ekonomik sisteme eklenmesi iç politikada demokrasinin güçlü şekilde pekişmesi, iş dünyasıyla işbirliğinin yaygınlaşması ve petrol gelirlerinin kamu harcaması yoluyla hükümetin elini güçlendirmesi anlamına geliyordu.

Puntofijo Paketi'nden sonra Chavez dönemi Venezuela dış politikasındaki değişimi anlamak için ülkedeki toplumsal ve siyasal dönüşüm sürecine bakmak gereklidir (McCarthy-Jones ve Turner, 2011:563). Puntofijo döneminde dış politika statükonun devamını savunan, ABD ile iyi ilişkiler geliştirme amacıyla olan siyasi elitler tarafından yürütülmüştü. Chavez döneminde ise çoğulculuk esasıyla hareket eden mekanizmalar, dış politikadaki karar alma süreçlerini siyasi elitlerden değil

toplumsal adaletten yana şekillendirmeye başlamıştır (Akgemci, 2020: 2247). Bu amaçla Venezuela dış politikası, Bolivarcı dönüşüme ve 21. yüzyıl sosyalizmini inşa etme amacına uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Bu politikanın oluşturulmasındaki diğer amaç da bir karşı-hegemonya modeli oluşturabilmektir (Akgemci, 2020: 2237).

Bolivarcı dönüşümün en önemli örneği, ABD'nin tüm Amerika kıtası için ticari bir organizasyon (FTAA, Free Trade Area of the Americas) oluşturma girişimine karşın Latin Amerika için Bolivarcı İttifak'ın (ALBA) kurulmasıdır (ibid). Neoliberal politikalar temelinde kurulmuş FTAA'nın aksine ALBA, bölge ülkeleri arasındaki eşitsizlikleri gidermeyi amaçlıyordu (Akgemci, 2020: 2238). Bir diğer amaç ise ülkeler arasında gereksinim duyulan mal ve hizmetlerin takas edilerek, ortak bir sorumluluk bilincinin yaratılmasıydı. Örneğin Küba ve Venezuela arasında ALBA kapsamında varılan anlaşma gereği Küba Venezuela'ya doktorlar göndererek Venezuela'nın sağlık sistemine destekte bulunurken; Venezuela da bu hizmetin karşılığında Küba'ya günde 98 bin varil petrol sevk etmiştir (Kirk, 2011: 24). Bu yönüyle birliğin ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal alanlarda bütünleşme hedefi olduğu ve Güney-Güney işbirliğini öncelediği açıktır (Kirk, 2011: 24).

ABD'nin girişiminin sonuçsuz kalmasına karşın Chavez'in bölge ülkeleriyle bir ittifak kurabilmesi, Chavez adına karşı-hegemonik bölgeselleşme projesi için önemli bir başarı sayılabilir (Akgemci, 2020: 2237). Başka bir ABD odaklı organizasyon olan NAFTA'yı (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) dengelemek için de MERCOSUR (Güney Ortak Pazarı) aracılığıyla ABD'nin bölgedeki etkinliği sınırlandırılmaya çalışılmıştır (Keskin, 2016: 79). Buradan yola çıkarak Bolivaryanizmin uluslararası boyutunun da bulunduğunu ve bu projeyi başarıya ulaştırmak için başka ülkelerle işbirliğine ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz (Buxton, 2005: 339).

Simon Bolivar'ın fikirlerinden yola çıkarak şekillendirilen Venezuela dış politikasında dünya üzerindeki ülkelerin egemenlik haklarına saygı önemli yer tutmaktadır (Buxton, 2005: 340). ABD'nin Küba, Afganistan, Kolombiya ve Irak müdahalelerine karşı yapılan eleştirilerin temelinde yer alan bu ilke aynı zamanda Chavez dönemi dış politikasının çok kutupluluk özelliğini taşıdığını göstermektedir (Buxton, 2005: 340). Bu politikayla Chavez'in, Amerikan yayılcılığını dünya ve Venezuela üzerinden kaldırma amacı vardı. Ayrıca Frank Andre Gunder'in merkez ve

çevre ülkeler arası sömürü düzeninin çevre ülkelerdeki sanayileşmeyi engellediği savı göz önüne alındığında, Chavez'in düşüncesinin kapitalist dünya ekonomisinden uzaklaşmak olduğu anlaşılmaktadır (Kaya, 2014). Chavez'e göre Venezuela'nın geri kalmışlığı, ülkesinin ABD ile kurduğu eşitsiz ilişkiye dayanmaktaydı (Kaya, 2014: 194). Buradan yola çıkarak Venezuela dış politikasının Chavez dönemindeki bir diğer özelliğinin anti-Amerikancılık olduğunu söyleyebiliriz.

Bu dönemde Venezuela'nın çok kutupluluk ve anti-Amerikancılık ilkelerinin uygulamadaki yansımaları; Rusya ve Çin ile yakınlaşmak, petrol ticaretinde ABD'ye olan bağımlılığını azaltmak, ABD'nin petrol endüstrisindeki etkinliğini kırmak amacıyla petrol ihraç eden diğer ülkeleri ABD'ye karşı ekonomik olarak örgütlemek olmuştur (Buxton, 2005: 339). Bunlara ek olarak dış politikada, liberal olmayan ve ekonomide devlet müdahaleciliğini benimseyen ülkelerle ilişki kurulmaya çalışılmıştır (Demirel, 2019: 49).

Chavez'in uluslararası alandaki bu pratiklerini anlamlandırmak adına yumuşak dengeleme (soft balancing) kavramı kullanılabilir. Yumuşak dengeleme kısaca; klasik güç dengesi kavramından farklı olarak, gelişmekte olan ülkelerin kültür, diplomasi, uluslararası organizasyonlar gibi yumuşak güç unsurları aracılığıyla hegemon güçleri dengelemeye çalışması olarak tanımlanabilir (Pape, 2005; Paul, 2005; He ve Feng, 2008). Bu kavramın ortaya çıkış nedeni, ülkelerin birbirleriyle kurdukları işbirliğini açıklamaktan ziyade, uluslararası sistemde ABD'nin gücü tekeline almasına karşı geliştirilen bir strateji olmasında yatar (Brooks ve Wohlforth, 2005, s.73).

Ancak yumuşak dengeleme kavramı, özellikle Maduro dönemi dış politikasını açıklamak açısından yetersiz kalmaktadır (Akgemci, 2020: 2247). Bu dönemde Venezuela; askeri harcamalarını artırmış, Rusya ile askeri işbirliğine girmiş, Kolombiya ile savaşın eşiğine gelmiştir. ABD'yi doğrudan karşısına almış, yumuşak dengelemeden ziyade sert dengeleme unsurlarını ön plana çıkarmıştır (Akgemci, 2020: 2247). Çünkü Venezuela açısından bakıldığında amaç hegemon güç olan ABD'ni dengelemek değil, doğrudan ona meydan okumaktır (Akgemci, 2020: 2233).

Her şeye rağmen, hangi liderin veya parti rejiminin iktidarda olduğuna bakılmaksızın, Venezuela'nın petrol ihracatına bağımlı ekonomik yapısı, büyük oranda uluslararası ekonomik sistemdeki dalgalanmalardan ve gerilemelerden etkilendiği anlamına gelmektedir (Levine ve Crisp, 1999: 155). Başka bir deyişle

Venezuela, uluslararası petrol piyasasındaki dalgalanmalara karşı savunmasız bir durumdadır. 2017 yılı itibariyle ülkenin toplam ihracatının içinde en büyük pay, %98 ile petrol ihracatına aittir (U.S. Energy Information Administration, 2018). Chavez'in ilk yılında ABD'ye ihraç edilen ham petrol miktarı 544 bin 798 iken, iki ülkenin karşılıklı politikalarının da etkisiyle 2017 yılında 245 bin 906 varil seviyesine kadar düşmüştür (OPEC 2017). Bu veriler Venezuela için petrol ihracatında ABD'nin rolünün ne derece önemli olduğunu göstermektedir.

Bu durumun farkında olan Chavez, petrolü yeni müttefikler kazanabilmek için etkili bir şekilde kullanmıştır (Akgemci, 2020). Öncelikle uluslararası alanda yeni bir petrol politikası oluşturabilmeyi amaçlayan Chavez, petrol ihraç eden ülkeleri ziyaret ederek petrol diplomasisi başlatmıştır (Kaya, 2014: 197). Petrol ihraç eden ülkeleri üretimi kasıtlı olarak azaltarak fiyatları yükseltmeye ikna etmiştir. Bu konuda anlaşan OPEC ülkeleri, petrol fiyatını yaklaşık üç katına çıkararak ekonomik anlamda hızlı bir gelişme kaydetmiştir. Bu durum ABD'nin maliyetlerini artırmış ve çıkarlarına darbe vurmuştur (Çin, 2019: 16). Bu açıdan petrol; Bolivaryanizmin uluslararası alanda da başarıya ulaşabilmesi için gerekli bir finans kaynağı olduğunu göstermiştir.

Chavez petrolü aynı zamanda stratejik bir koz haline getirmiştir. Krizde olan ekonomisini biraz olsun iyileştirmek için petrol alanında Rusya'nın yatırımlarını ülkesine çekmiş ve askeri alanda da işbirliğine gitmiştir. Chavez döneminde Rusya ile geliştirilen stratejik ilişkiler, Maduro'nun Moskova ziyareti ve ardından Rusya'nın Venezuela topraklarına iki adet nükleer bombardıman uçağı göndermesi gibi örneklerle devam ettirilmiştir (BBC, 2018). Bölgede etkinliğini artıran bir diğer güç ise Çin'dir. Aynı şekilde Maduro ile ilişkilerini ilerleten Çin, 5 milyar dolarlık krediyle Venezuela'ya destek olmuştur (Bloomberg, 2018). Bolivaryan uygulamalara devam eden Maduro, takas usulü ile ülkesinin temel ihtiyaç malzemelerini temin edebilmek için Türkiye ile yakınlaşmıştır. Bu hedefle elinde bulunan işlenmemiş altınları Türkiye'ye gönderen Venezuela, karşılığında makarna ve süt tozu gibi maddeler almıştır (BBC, 2019). Venezuela bu uygulamayla, milyonlarca dolar değerindeki altını özel sektör aracılığıyla ülke dışına çıkararak Amerikan yaptırımlarından bunalan ekonomisine nefes aldirmiştir (Bloomberg, 2019).

2.2. ABD'nin Etkisi

Chavez dönemi boyunca dış politikanın dönüşümü haricinde dikkat edilmesi gereken diğer önemli unsur ise ABD'nin hem askeri, hem ekonomik hem de siyasi anlamda Venezuela'nın siyasi istikrarında ve dış politikasındaki etkisidir (Levine ve Crisp, 1999). Temel olarak Puntofijo dönemi rejimlerinin amacı ve aynı zamanda dayanak noktası petrol gelirlerinin ulusal kontrolünü sağlamaktır (Akgemci, 2020). Buna karşılık Venezuela petrolünün dünya pazarındaki önemini bilen ABD, Lago Petroleum ve Gulf Oil şirketleriyle Venezuela petrol endüstrisinde etkin hale geldi (Akgemci, 2020: 2235). Bu nedenle ABD'nin bölgedeki müttefiki olan Venezuela'da yönetici sınıf arasındaki eğilim de ABD ile yakın ilişkilerde bulunmaktan yanaydı (Akgemci, 2020: 2235). Bu durum petrol ekonomisine sahip olmanın doğal bir sonucu olarak görülmüştür.

ABD Puntofijo sonrası dönemde de stratejik ve ekonomik çıkarlarını korumaya dikkat etmiştir. Çıkarlarını koruduğu gerekçesiyle Washington yönetimi, Venezuela'da Perez Jimenez'in askeri nitelikteki rejimini demokrasiyle bağdaşmasa bile desteklemeye devam etmiştir (Levine ve Crisp, 1999: 154). AD partisine alternatif olabilecek ordu, etkisini yitirdiği zaman Küba'daki Castro rejimine yakın bir yönetimin başa gelmesinden, AD'yı desteklemenin tercih edilmesi de aynı politikanın izlerini taşımaktadır. Daha sonraki süreçte ABD'nin Venezuela dış politikası yolsuzluk ve ekonomideki devlet müdahaleliliğine eleştiri ekseninde olsa da, askeri müdahalelere karşı muhalefetin desteklenmesine devam edilmiştir. 1992 yılındaki darbe girişiminde de ABD'nin bu pozisyonda olduğu açıkça görülmektedir (Levine ve Crisp, 1999: 154). Kısacası ABD, Venezuela'da batı tarzı bir demokratik rejimin devamlılığını sağlamak ve Küba Devrimi'nin bu dönemdeki stratejik ortağı Venezuela'ya yayılmasını amaçlamaktaydı (Levine ve Crisp, 1999: 154).

Peki ABD'nin Venezuela'ya karşı müdahaleci politikalar yürütmesinin nedenleri nelerdir? Bunlardan biri, tarihsel olarak Monroe Doktrini'ne dayanmaktadır. Zira ABD başkanı Donald Trump'ın güvenlik başdanışmanı John Bolton'ın, Venezuela'ya müdahale sözkonusu olduğunda sarfettiği "Bu yönetimde Monroe Doktrini ifadesini kullanmaktan korkmuyoruz." sözleri (Reuters, 2019) bunu doğrular niteliktedir. Monroe Doktrini beşinci ABD başkanı James Monroe tarafından ortaya

atılmıştır. ABD ile Avrupa devletleri arasında, dünya üzerindeki çıkar alanlarının ayrılmasını ve iki tarafın da bu çıkar alanlarına karışmamasını öngören bir plan olan doktrin, ABD'nin güvenlik yaklaşımının somut bir örneğidir (Akçay ve Akbal, 2013: 9). ABD'nin izolasyonu anlamına gelen bu doktrin, dünyayı Doğu ve Batı Yarıküre şeklinde ikiye ayırarak batıda kalan Güney Amerika, Atlas ve Pasifik Okyanusu'ndaki adalar gibi coğrafyaları ABD'nin egemenlik alanı olarak ilan etmiştir (ibid). Bu doktrinin içeriğindeki Açık Kader (Manifest Destiny) kavramına göre, ABD'nin ekonomik ve politik alanda diğer uluslar üzerindeki üstünlüğü bir 'yazgı' olarak kabul edilmelidir (Akçay ve Akbal, 2013: 10). Böylelikle ABD, diğer ulusları yönlendirmeyi kendine reva görmektedir (Akçay ve Akbal, 2013: 10).

Monroe Doktrini'yle birlikte tüm Amerika kıtasını egemenlik alanı olarak tanımlayan ABD, ekonomik anlamda kıta üzerindeki çıkarlarını koruyabilmek adına Latin Amerika'da serbest piyasa ekonomisinin devamlılığını kendi ulusal güvenliğiyle birlikte ele almıştır (Çin, 2019: 28). 20. yüzyılda Latin Amerika'da darbeler sonucunda başa gelen iktidarların ABD yanlısı olmaları da bu tutumun yansımasıdır (Çin, 2019: 28).

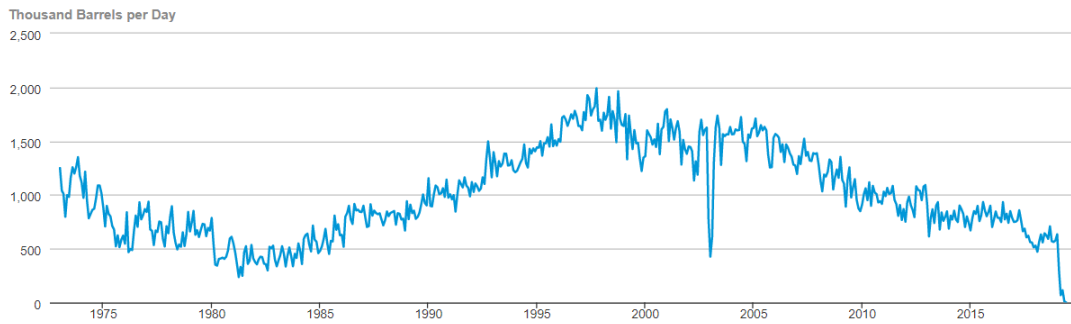
Monroe Doktrini dışında ABD'nin Venezuela üzerindeki uygulamalarının siyasi ve ekonomik birtakım nedenleri bulunmaktadır. Ekonomik olarak Chavez'in petrol fiyatlarını yükseltme politikası sebebiyle Amerikan çıkarlarının zedelenmesi, Venezuela'daki ABD şirketlerinin ve bankalarının bloke edilmesi gibi nedenleri sayabiliriz (Kaya, 2014: 203). Örneğin Chavez hayattayken fiyat yükseltme politikası sayesinde petrolün varilinin 100 dolara çıkması, ABD'nin ekonomik maliyetlerini artırmasının yanında en önemli rakiplerinden İran'a da fayda sağlamaktaydı. Buna karşılık; Chavez'in ölümünden bir yıl sonra ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki Suudi Arabistan'ın fiyat yükseltme politikasından vazgeçmesi ve uluslararası piyasaya bol miktarda petrol sürerek fiyatları düşürmesi sonucunda Chavez'in sosyal programları uygulanamaz hale gelmiştir (Antonopoulos ve Cattle, 2018: 55). İç politikadaki bu etkisinin yanında petrol fiyatlarındaki düşüş, kurumsal açıdan en büyük maddi kaynağı petrol olan ve Chavez'in karşı hegemonik projesinin ürünü ALBA'nın etkinliğini yitirmesine neden olmuştur (Akgemci, 2020: 2240). Çünkü Suudi Arabistan'ın bu hamlesi bölgedeki rakibi İran'a karşı olsa da Venezuela'nın petrole dayalı ekonomisinin petrol fiyatındaki bu dalgalanmadan etkilenmesi

kaçınılmazdı (Akgemci, 2020: 2240). Böylelikle ALBA'nın en büyük finansal dayanağı olan petrolün aynı zamanda en büyük zayıflığı olduğu ortaya çıkmıştır.

Siyasi nedenler arasında ise; Chavez'in sosyalist devriminin bölge ülkelerinde domino etkisi yaratma olasılığı, ABD'nin bölge üzerindeki hakimiyetinin azalması ve Rusya ile Çin'in bölgedeki hakimiyet kurma çabaları sayılabilir (Akgemci, 2020: 2240). Örneğin Çin, Venezuela'ya 2014 yılından bu yana 60 milyar dolar civarında kredi sağlayarak yumuşak gücünü kullanmaktadır (Corr, 2017). Bu nedenlerle ABD, Venezuela'ya karşı müdahaleci eğilimler göstermektedir. Bu eğilimle ABD, Venezuela'daki sürecin 1962 Küba Krizi'ne benzer bir duruma dönüşmesini engellemeye çalışmaktadır (Kaya, 2014: 203).

ABD'nin Venezuela üzerindeki müdahaleci politikasının en somut örnekleri uygulanan yaptırımlardır. Bu yaptırımlar uygulandıkları alanlara göre farklılıklar göstermektedir. Ancak en önemlileri, Venezuela altını ve petrolü üzerinedir. Çünkü Venezuela ekonomisi büyük oranda bu kaynaklara dayanmaktadır (Realuyo, 2019). Ocak 2019'daki yaptırımlarla PDVSA'nın ABD yargı alanı içindeki tüm mal varlığı bloke edilmiş ve tüm Amerikan vatandaşlarının bu şirketle herhangi bir işlem yapması yasaklanmıştır. Ocak 2019 yaptırımlarının en önemli özelliği, bir dönem %35.6 gibi ciddi bir oranla Venezuela petrol ihracatının zirvesinde bulunan ABD'nin Venezuela'dan petrol alımını hayati ölçülerde azaltması olmuştur. Bu durum Grafik VIII'de ayrıntılı olarak gösterilmektedir.

Grafik VIII: ABD'nin Venezuela'dan Petrol İthalatının Değişimi

Kaynak: US. Energy Information Administration

Grafik VIII'de görüldüğü üzere, neoliberal politikaların hakim olduğu 1980'li yıllarda ABD'nin Venezuela'dan petrol ithalatı Chavez'in seçildiği 1998 yılına kadar

artarak devam etmiştir. Bu tarihten sonra sürekli bir düşüş eğiliminde olmuş, 2002 darbe girişimi sırasında gerginleşen ilişkiler sonrasında rekor seviyede azalmıştır. 2019 Haziran'ında da günlük 7 bin varile kadar düştüğü görülmektedir.

Ocak 2019 yaptırımlarıyla birlikte, Venezuela'nın uluslararası bankalarda yer alan milyarlarca dolarlık altın rezervleri, ticari kredileri ve net varlıkları da dondurulmuştur. Maduro hükümetinin uluslararası bankalarda yeni fonlar sağlayabilmesi de engellenmiştir (Weisbrot & Sachs, 2019:3). Bu durum ABD'nin uluslararası alanda diğer ülkeleri ve finans kuruluşlarını doğrudan etkileyebilme gücünü göstermektedir (Weisbrot & Sachs, 2019:3). Bu gücü Venezuela'nın ilaç, temel ihtiyaç maddeleri ve gıda gibi malzemeleri edinebilmesini sağlayacak kredilerin önünü kesmiştir.

Mart 2019'da bu şirkete nakit akışı sağladığı gerekçesiyle Rus-Venezuela ortak kuruluşu olan Evrofinance Mosnarbank ve Venezuela ulusal altın şirketi Minerven de yaptırımlara maruz kalmıştır (Realuyo, 2019). Bu listeye Nisan 2019'da Küba'ya petrol taşıdığı gerekçesiyle 44 tanker ve 5 şirket daha eklenmiştir. Bu uygulamalar göstermektedir ki Trump dönemi yaptırımlarının amacı doğrudan Maduro'yu sıkıştırmak ve iktidardan inmesini sağlamaktır (Realuyo, 2019: 4). Örneğin Maduro idaresinden istifa ederek ABD destekli Guaido yönetimine destek veren istihbarat başkanı General Figuera'nın üzerindeki yaptırımlar kaldırılmıştır (Realuyo, 2019: 4).

ABD'nin yaptırımları bunlarla sınırlı değildir. Mart 2015'te demokrasiyi baltaladığı, ifade özgürlüğünü kısıtladığı ve insan hakları ihlallerine yol açtığı gerekçeleriyle üst düzey Venezuelalı bürokratlara vize kısıtlamaları ve hesap dondurma şeklinde yaptırımlar uygulanmıştır (Realuyo, 2019: 4). 2006 yılından bu yana "ABD'nin terörle mücadele çabalarıyla tam işbirliğinde bulunmadığı" gerekçesiyle ABD'den Venezuela'ya her türlü silah satışı durdurulmuştur (CRS Reports, 2020). Uyuşturucu ticareti ve yolsuzluk gibi başka gerekçelerle bazı Venezuela vatandaşları ve şirketlerine de ayrıca yaptırımlar uygulanmıştır (CRS Reports, 2020).

ABD haricinde Guaido'yu Başkan olarak tanıyan başka ülkeler de Venezuela ile 2019 itibarıyla bağlarını kesmeye başlamıştır. AB'nin 11 Venezuelalı siyasetçiye uyguladığı yaptırıma karşılık Maduro da Venezuela'daki AB temsilcisine ülkeyi terk etmesi için 72 saat süre vermiştir (Deutsche Welle, 2020). ALBA kapsamında önemli

bir müttefik olan Bolivya'nın (Deutsche Welle, 2019), sınır komşusu Kolombiya'nın (Reuters, 2020) ve Guatemala'nın yeni hükümetinin (Reuters, 2020) Venezuela'yla diplomatik ilişkilerini bitirmesi, Venezuela'nın ABD güdümlü Amerikan Devletleri Örgütü'nden (OAS) ayrılması (Deutsche Welle, 2017) gibi gelişmeler, işbirliğine dayanan Chavez hükümetinin tersine Maduro hükümetinin uluslararası alanda yalnızlaştığını göstermektedir.

ABD'nin müdahaleci politikasının bir diğer unsuru kendi çıkarlarını koruyacak şekilde Venezuela'daki muhalefetin desteklenmesidir. Bilgi Edinme Özgürlüğü Yasası kapsamında elde edilen bilgilere göre ABD'nin Venezuela'daki demokratik sürecin altüst edilmesinde aktif rol oynadığı görülmüştür (Golinger, 2006). Chavez'e karşı çeşitli muhalif gruplar Birleşik Devletler Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve Ulusal Demokrasi Fonu (NED) eliyle desteklenmiştir. Maddi yardımlara ek olarak Uluslararası Cumhuriyetçiler Enstitüsü (IRI), Venezuela'da sivil toplumun siyasi gelişimi ve partilerin güçlendirmesi adı altında teşvikler vermiştir (Golinger, 2006). Örneğin bu destekler sayesinde en güçlü muhalefet partisi Önce Adalet (Primero Justicia) kurulmuştur (Golinger, 2006). ABD'nin etkisinden kaynaklı olarak MUD'nın petrolün tekrar ABD'ne akacağını ve Küba, Bolivya, Çin gibi diğer anti-Amerikan ülkelerle ilişkilerin azaltılacağını vadetmesi de bir başka örnektir (Antonopoulos ve Cottle, 2018: 64).

ABD yalnızca Venezuela'da değil Chavez devrimini örnek alan diğer ülkelerde de 'demokrasi teşvikleri' dağıtmaktadır. Bu fonlar 2019'da Evo Morales'in devrilmesine katkıda bulunduğu gibi (Akgemci, 2020: 2251), 1980'li yıllarda NED aracılığıyla ABD'nin Nikaragua'daki müdahalesinde de önemli rol oynamıştır (Golinger, 2006).

2002'de Chavez'e karşı gerçekleştirilen ancak başarılı olmayan darbeden yaklaşık bir ay önce üst düzey bir Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) yöneticisi 'muhalefet liderlerinin Chavez'i yerinden edebilmek için gereken bütünlükten uzak ve tek bir güçlü stratejiye sahip olmadığını' rapor etmiştir (Golinger, 2006). Bunlara ek olarak gizliliği kaldırılmış CIA belgeleri göstermiştir ki, Bush yönetimi Venezuela'daki darbecilerin planlarından önceden haberdar olmuş ancak bu bilgiyi Chavez hükümetiyle paylaşmamıştır (Time, 2019). Aynı şekilde bugün kendisini ülkenin geçici başkanı ilan etmiş bulunan Guaido, 2002'deki darbe girişimini

destekleyen Leopoldo Lopez'le aynı partideydi. ABD'nin desteğine güvenen Guaido, Nisan 2019'da Maduro hükümetine karşı darbe girişiminde bulunmuştur (The Guardian, 2019). Bu süreçte darbe girişimini özgürlük ve demokrasi adına, Venezuela halkının iyiliği için desteklediklerini açıklayarak Trump yönetimi, açıkça darbecilere destek vermiştir (Akgemci, 2020: 2250).

Sonuç itibariyle petrol fiyatlarının düşmesi ve Chavez'in ölümü sonrası Chavizmo'nun biteceğini düşünen muhalefetin artan baskısıyla ülkede yaşanan ekonomik ve siyasi kriz büyümüştür (Akgemci, 2020: 2249). Ayrıca 'pembe dalga' olarak adlandırılacak Latin Amerika'daki toplumların siyasi sola dönüşlerinin etkisini kaybetmesiyle bölgesel dinamikler de Venezuela hükümetinin aleyhine dönmüştür (Reuters, 2019). Sol dalga etkisini yitirince dünya genelinde de kendisini gösteren sağ popülist bir dalga etkisini göstermeye başlamıştır (Akgemci, 2020). Bu olguların etkisiyle Maduro hükümeti öncelikle yerini korumaya çalışmış, ABD'nin desteklediği Lopez'in sokak protestoları neticesinde Bolivaryan Devrim'in kazanımları tehlikeye girmiştir. Bu süreçte karşı hegemonya temelli ALBA'ya dayalı Venezuela dış politikası da sürdürülemez hale gelmiştir (Akgemci, 2020).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VENEZUELA'NIN KAYNAK LANETİYLE İMTİHANI

Bir önceki bölümde tarihsel arka planı anlatılan Venezuela Krizi'nin bu bölümde nedenleri üzerinde durulacaktır. Bu kısımda petrol dışındaki ögeler incelenirken bir sonraki kısımda ise kaynak lanetinin Venezuela için geçerli olup olmadığı; geçerliyse yansımalarının nasıl olduğu incelenecektir.

Venezuela'nın yaşadığı kriz durumunun nedenleri üzerine literatürde çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı, ülkenin içinde bulunduğu duruma neden olarak ülkede yaşanan kutuplaşmayı göstermektedir (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019; Transnational Institute, 2015; Ellner, 2019; Corrales, 2005). Bazı çalışmalar yaşanan çatışma ve gerilimlerin sosyoekonomik nedenlere dayandığını, sosyal açıdan yaşanan ayrışmanın ülkenin siyasi açıdan da kutuplaşmasına yol açtığını savunmaktadır (Calderon, 2013; Anselmi, 2017; Lalander, 2006; Lander, 2005; Akgemci, 2014).

1.PETROL DIŞINDAKİ ETMENLER

Basitçe ifade etmek gerekirse kutuplaşma; sosyal sınıf, politik görüş vb. nedenlerden dolayı bir grubu dışlama veya karşıt grupla yine bu nedenlerden dolayı çatışma içinde olma durumu olarak tanımlanabilir (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019: 63). Böyle bir durumda karşıt gruplar arasında ortak değerler bulunmadığından, akılcı bir zeminde uzlaşma olasılığı oldukça düşüktür (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019: 63). Demokrasi açısından bakıldığında bu olasılığın düşüklüğü, gruplar arasındaki farkların gerilim çıkmasına zemin hazırlayacak seviyeye gelmesiyle önemli bir sorun teşkil etmektedir (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019: 63).

Venezuela'daki kutuplaşma ise 'Hugo Chavez'in başkanlığı sırasında görülen, yurttaşların siyasi açıdan bağlı hissettikleri odaklara fazlasıyla içselleştirilmiş bir

özellikle bağlanmalarının yarattığı gerilim durumu' olarak tanımlanabilir (Mallen ve Garcia-Guadilla, 2017: 4). 2001 yılından itibaren toplumun gündemindeki hemen her sosyal meselenin düşmanca bir tutumla gündeme getirildiği ve tarafların bu motivasyonla siyaset yürüttüğü görülmektedir (Mallen ve Garcia-Guadilla, 2017: 5). Ülkede siyasi kimliklerin birer sosyal kimliğe dönüştüğü; her grubun kendi taraftarlarına sonsuz güven, karşıt gruplara ise nefret duyduğu bir ortam oluşmuştur (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019: 5).

Kutuplaşma ülkede Chavez yanlıları ve Chavez karşıtları arasında süregelmektedir (Ellner, 2019). Her iki taraf da kitle mobilizasyonunu strateji olarak kullanıp sayıca üstün olduğunu ve dolayısıyla kendi tarafının haklı olduğunu göstermeye çalışmaktadır (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019: 66). Hatırlamak gerekir ki 2002 yılında Chavez'e karşı yürütülen darbe girişiminde, işçi eylemlerinin Chavez yanlısı ve Chavez karşıtı şeklinde iki farklı sendikalar nezdinde düzenlendiği görülmüştü (Ellner, 2019). Venezuela İşçi Konfederasyonu (CTV) ve Venezuela İşveren Konfederasyonu (FEDECAMARAS) iki günlük grev düzenlemiş, hemen ardından darbe girişimi gerçekleşmişti (Ağdemir, 2017: 223).

Venezuela'nın sosyal açıdan kutuplaşmış bir toplum olarak yansıtan çalışmalar, kutuplaşmanın Bolivaryan Devrim'den çok daha önce Puntofijo Paketi dönemindeki uygulamalara dayandığına işaret etmektedirler (Calderon, 2013). Bu çalışmaların gösterdiği üzere, 1970'li yıllarda petrolün kamulaştırılması ve yükselen petrol fiyatları neticesinde ülkenin refah seviyesi büyük oranda artmıştı. Ancak 1980'li yıllarda kötü ekonomi politikaları ve yaşanan borç krizi sebebiyle (McCoy, 1986) ülkede istihdam seviyesi düşmüş; halkın fakirlik seviyesi ve suç oranları yüksek oranda artış göstermişti. Neoliberal politikaların beraberinde getirdiği gelir dağılımındaki eşitsizlik, başkent Caracas'ı batıda suç çeteleriyle yoğunluklu gecekondu sakinleriyle; doğuda ise orta ve üst sınıfları barındıran yüksek güvenlikli sitelerle olacak şekilde ikiye bölmüştü (Akgemci, 2014: 219). Caracazo isyanı çıktığında, halk var olan rejimin değişmesini talep etmişti. Bu açıdan bakıldığında Chavismo'nun toplumda belirginleşen kutuplaşmanın sonucu iktidara geldiği söylenebilir (Pareja, 2013: 33). Bir başka deyişle Chavez popülizmi, sosyal kutuplaşmanın politik yansıması olarak ortaya çıkmıştır (Anselmi, 2017: 418).

Ayrıca Puntofijo Paketi ile elitlerin kurduğu demokratik dzen, parti demokrasisi olarak adlandırılmış, elitler bylelikle petrol gelirlerinin kendi aralarında blşleceğinden emin olmuşlardır (Lander, 2005: 28). Chavez ise popülist bir lider olarak alt sınıfların desteğini almış ve orta ile st sınıflara karşı bir seçim zaferi kazanmıştır. ıkarları zedelenen eski elitlerle Chavistaların yani alt sınıfların mücadelesi günümüze kadar bir sınıf savaşı olarak yansımıştır (Lalander, 2006).

Ancak Venezuela demokrasisinin yaşadığı kutuplaşmanın yapısal olarak Carlos Andres Perez ve Rafael Caldera başbakanlıklarında uygulamaya konulan neoliberal politikaların yarattığı sosyal eşitsizlikten kaynaklandığını savunmak yetersiz kalabilir. Bu konuda Alvarez (2006), Venezuela'daki parti merkezli demokrasinin kşnde sistem yanlısı olan ve sistem karşıtı olan partiler arasındaki siyasi çatışmanın etkili olduğunu savunur. Ona göre Bolivaryan Devrim'i hayata geçiren 1998 seçimlerinde ve öncesinde sınıf atışması, ekonomik kriz gibi konular; siyaset alanında değişim yönündeki talep ve siyasi kutuplaşma konularından daha önemli olamamıştı (Alvarez, 2006: 19). Chavez popülist söylemleriyle iktidara gelmeden önce her ne kadar Venezuela'da yoksulluk ve sınıflar arasındaki sosyal eşitsizlikler önemli sorunlar olsa da, Perez Jimenez'in diktatörlüğü sırasında bile kutuplaşma görülmemişti (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019: 64). Dolayısıyla Bolivaryan Anayasa'nın Venezuela demokrasisi üzerindeki değişimini, söz konusu kutuplaşma ve çatışmaların siyasi nedeni olarak görmek mümkündür (Polga-Hecimovich, 2017; (Marsteintredet ve Orre, 2016; Bull ve Rosales, 2020; Garcia- Guadilla ve Mallen, 2019).

Chavez bu anayasayı başkanlık seçimlerini kazandıktan hemen sonra hazırlamıştı. Esas itibariyle bu anayasa; yerlileri ayrı birer ulus olarak tanımlayan Ekvador ve Bolivya anayasalarından farklı olarak, egemenlik kaynağını Rousseau'nun genel irade kavramında olduğu gibi daha bütüncül bir unsura dayandırmaktaydı: El Pueblo (Halk). Devletin; otorite kaynağını liberal demokrasilerin çoğulculuk ilkesinden farklı bir biçimde halkın iradesi şeklinde tanımlaması, toplumsal gerilimi ve nihayetinde kutuplaşmayı körüklemiştir (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019: 66). Çünkü bu haliyle Bolivaryan Anayasa, sadece alt sınıfların 'iradesini' egemenlik haklarının merkezine koyuyor; diğer sınıfları ve etnik grupları vs. dışlamış oluyordu. (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019: 66). Aslında 1999 Bolivaryan Anayasası, katılımcı ve temsili demokrasi özelliklerinin her ikisini bünyesinde barındırmakta, bu haliyle

pakt dönemindeki elit uzlaşısı ve temsili demokrasinin önemli unsurlarından biri olan siyasi parti temsiliyetinin yerini almaktadır (Bull ve Rosales, 2020: 4). Ancak bu iki demokrasi biçiminin birbiriyle olan uyumunun ve siyasi alandaki uygulamasının nasıl olacağını açıkça ortaya koyamamıştır (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019).

Uygulamadaki bu anlam belirsizliği, karşılıklı olarak birbirini dışlama eğiliminde olan iki farklı demokrasi modelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan biri, Puntofijo Paktı'na dayanan ve muhalefet tarafından savunulan liberal demokratik model; diğeri ise Chavistaların savunduğu komünal veya daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse radikal modeldir (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019). Liberal model temsiliyet ve kişi haklarını ön planda tutarken; radikal model ise doğrudan yurttaş katılımını ve sosyoekonomik boyutları da bulunan kollektif haklara vurgu yapmaktadır (Garcia-Guadilla ve Mallen, 2019). Her iki grup da kendileri gibi düşünen kaynaklardan bilgi edindiğinden, birbirinden ayrışan yorumlar ortaya çıkmış ve bu durum da toplumun ikiye bölünmesine yol açmıştır (Transnational Institute, 2015). Bu ayrım Venezuela siyasetinde olduğu kadar, Chavez hareketini yorumlayan akademisyenler arasında da (liberal veya radikal demokrasi üzerinden) kutuplaşmaya yol açmıştır (Hawkins, 2016).

Venezuela demokrasisini kriz durumuna sürükleyen bir diğeri yapısal unsur da askeri yönetim geleneğidir (Polga-Hecimovich, 2017). Venezuela silahlı kuvvetlerinin hemen her zaman ülke siyasetinde ve devlet inşası sürecinde etkin rol oynadığı, hatta bağımsızlık sonrası süreçte başa gelen devlet başkanlarının üst düzey askerler olduğu görülmektedir. Örneğin 1899'dan 1945'e kadar gelen süreçte ülkeyi peşi sıra asker kökenli beş diktatör yönetmiştir. Siyasette ordunun etkin bir şekilde yer alması da demokrasinin ülkeye çok geç yerleşmesine, olgunlaşmasının zaman almasına yol açmıştır. İstikrarlı bir demokratik sistemin 1958 yılına kadar var olmayışı bu durumun en büyük kanıtıdır (Polga-Hecimovich, 2017). Chavez'in de eski bir asker olması ve ülke yönetiminde ordunun elini güçlendirmesi bu geleneğin 21. yüzyıl Venezuela demokrasisinin kriz durumuna gelmesinde önemli rol oynamıştır.

Krizin bir diğeri siyasi nedeni olarak liderlik kapasitesi ve yanlış politikalar gösterilebilir. Örneğin ülke ekonomisinin belkemiği olan ve kalifiye teknik eleman gerektiren petrol üretiminde, PDVSA'dan 18 bin çalışanın kovulması ve bu çalışanların yerine Chavez yanlılarının yerleştirilmesi muhalefet tarafından ülkede

liyakatten çok kayırmacılık ilişkilerine dikkat edildiği eleştirilerinin yükselmesine neden olmuştur (Polga-Hecimovich, 2017). Bu durum ileriki yıllarda ülkenin petrol üretimini azalmasını doğrudan etkilemiştir. Ayrıca devletin elektrik üretiminden sorumlu şirketinin teknik elemanlarının birçoğu yaptırımlar sonucu ülkeden göç etmek zorunda kalmıştır (Ellner, 2019). Bu gelişmeler sonucu 2019 yılında başlayan ve ülke çapında günler süren elektrik kesintileri başlamıştır. Buna karşın başkan Maduro'nun tek yapabildiği, tüm bu aksaklıkların sabotaj sonucu meydana geldiğini savunmak olmuştur (The Guardian, 2019). Bir diğer örnek olarak Maduro'nun karar alma süreçlerinde atıl kalması gösterilebilir. Chavez 2009 ekonomik krizi sırasında krizden sorumlu olduğunu düşündüğü kişileri hapse yollamakta gecikmemiştir. Buna karşılık Maduro'nun ülkedeki yolsuzluk iddialarına ilişkin bir savcı ataması ve bazı PDVSA çalışanlarını tutuklatması uzun bir süre almıştır (Ellner, 2019).

Şüphesiz liderlik kapasitesi bakımından Maduro'nun Chavez'le aynı seviyede olmadığı açıktır. Maduro, muhalefet üzerinde baskı uygulayarak, politika üretme yollarını tıkayarak, kamu güvenliği mekanizmasının önemli bir kısmını askerileştirerek ve 2016 geri çağırma referandumuna destek veren memurları görevinden uzaklaştırarak iktidarda kalabilmiştir (Polga-Hecimovich, 2017). Bunlara ek olarak, Chavez ve Maduro dönemlerinde yüzlerce muhalif Venezuelalı siyasi tutuklu olarak hapse atılmıştır (The Global Americans, 2017).

Venezuela krizine siyasi açıdan baktığımızda; Maduro'nun diktatörlük getireceği inancı, yiyecek ve enerji kesintileri, kötü yaşam koşulları (NBC News, 2016), Maduro'nun sosyalist mirası devam ettirememesi, (PennToday, 2019) özel mülkiyet hakkının zedelenmesi (The Harvard Gazette, 2019) gibi nedenlerin Batılı ülkelerdeki haber kaynaklarında yer aldığı görülebilir. Ancak bu nedenlerden bazılarının aynı zamanda birer sonuç olduğu ve kriz durumuna yeterli açıklama getiremediği açıktır. Ayrıca Venezuela krizinin göz ardı edilemeyecek küresel ve bölgesel nedenlerine odaklanmadan bu çalışma yarım kalacaktır. Bu yüzden; küresel ve bölgesel nedenler aşağıda açıklanmıştır.

21. yüzyılın ilk yirmi yılında küresel anlamda güç odağının batı dünyasından başka eksenlere kaydığı ve otoriteriyenizmin yükselişte olduğu görülmüştür. Bu dönüşüm Venezuela'yı etkilemiş ve aynı zamanda Venezuela'nın içinde bulunduğu süreç de bu dönüşümü etkilemiştir (Bull ve Rosales, 2020: 9). Bunun en önemli örneği

The Pink Tide (Pembe Dalga) olarak adlandırılan, solcu hükümetlerin etkin olduğu sürecin düşüşe geçmesiyle görülmüştür. Latin Amerika ülkeleri arasında solcu devrimle başa gelen ancak sosyalizmi daha radikal bir biçimde bölgesel organizasyonlar ölçeğinde kıtaya yayma niyetinde olan Hugo Chavez'di (PennToday, 2019). Ancak 2014 yılından itibaren petrol gibi hammadde fiyatlarının düşüşü Pembe Dalga'nın da düşüşünü beraberinde getirdi (PennToday, 2019).

Ayrıca 2002 ve 2003 yıllarıyla karşılaştıracak olursak, günümüzde Venezuela'ya içinde bulunduğu duruma karşı çözüm olabilecek bir bölgesel diplomasiinin olmadığını görmekteyiz (Stuenkel, 2019). Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) ve Güney Amerika Uluslar Birliği (UNASUR)'nin, Venezuela'da anayasal demokrasiye dönüşü sağlayacak demokratik normlar üzerinde fikir birliğine varamadığını görmekteyiz (Bull ve Rosales, 2020: 10). Bunun yanında bölgesel güç olarak özellikle Brezilya'nın Venezuela'daki krizi modere edemeyişinin birkaç nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, 2002'den farklı olarak günümüzde Venezuela iç siyaseti bir arabuluculuk faaliyetine yapıcı bir reaksiyon göstermeyecek kadar kötü durumdadır (Stuenkel, 2019: 57). Aynı sebepten dolayı Norveç, Vatikan ve AB tarafından kurulan International Contact Group'un girişimleri de sonuçsuz kalmıştır (Bull ve Rosales, 2020: 10). İkincisi, 2014 yılında düşen hammadde fiyatları Brezilya'yı da etkilemiş, bunun yanında Dilma Rouseff'in yargılanması Brezilya halkını kutuplaştırmış, Temer hükümetinin yolsuzluk skandalına karışmasıyla Brezilya tabiri caizse kendi derdine düşmüştür (Stuenkel, 2019: 58). Son olarak, Brezilya'nın yanı sıra diğer Latin Amerika ülkelerinin; ekonomilerinin kötüleşmesi ve küresel güç aktörlerinin bölgede etkinliğini artırmasıyla Venezuela üzerindeki etkileri önemli ölçüde azalmıştır. Bugün Venezuela üzerinde etkinliği bulunan güçler siyasi etkisi bulunan Küba'nın yanında ABD, Çin ve Rusya'dır. Bu ülkelerin ortak bir paydada çözüm üretemeyişi bölgesel diplomasiyi de etkilemektedir. Örneğin İspanya'nın eski başbakanı Zapatero'nun Venezuela'da muhalefet ve iktidar arası diyalogu başlatma girişimi; Maduro hükümetinin en büyük finansal destekçisi olan Çin'i, politikalarına dahil etmeyişi ve çözümün parçası olarak görmeyişinden dolayı sonuçsuz kalmıştır (Stuenkel, 2019: 59).

Elbette ki küresel ve bölgesel nedenler arasında (temel dinamikleri önceki bölümde anlatıldığı üzere) ABD'nin rolü çok önemlidir. ABD'nin Latin Amerika'ya

eklemlenmesi her zaman emperyalist eğilimler ile demokrasinin temel ilkeleri arasındaki çizgide olmuştur (Long, 2018). Venezuela, yanı başındaki bu süper güce karşı siyasi anlamda mücadele etmek zorunda kalmıştır. ABD, Chavez yönetiminin başa gelmesinden bu yana Venezuela'yı kendi ulusal güvenliğine tehdit olarak görmüştür. Trump yönetiminin diğer yönetimlerden farkı, daha açık bir düşman pozisyonunda olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yönetimde Amerikan iç siyasetinde puan kazanabilme endişesinin, uzun vadeli stratejik vizyonlara kıyasla öncelik kazandığını söyleyebiliriz (Bull ve Rosales, 2020: 10).

2. PETROLÜN ETKİLERİ

Bu kısımda, Venezuela'nın kaynak lanetine ilişkin verileri Venezuela devletinin siyasi yapısında yaşanan bozulmaları açıklamak için kullanılacaktır. Bunun için öncelikle; Venezuela'da kaynak lanetinin olumsuz etkilerinin veya rantçı devlet özelliklerinin bulunup bulunmadığını, varsa bu özelliklerin Venezuela iç siyasetine ve uluslararası alanda Venezuela'nın yerine nasıl etki ettiğini incelememiz gereklidir.

Venezuela'da petrol, 20. yüzyılın başından beri kullanılan önemli bir kaynaktır. Venezuela'da bazı liderlerin, ülkelerinin ekonomik kalkınma açısından önemli sayılabilecek bir kaynağa sahip olması hakkında yaptıkları açıklamalar dikkate değerdir. Örneğin Venezuela'nın eski devlet başkanlarından Romelo Betancourt (1945-1948, 1959-1964) petrol hakkında şu ifadeleri kullanmıştır:

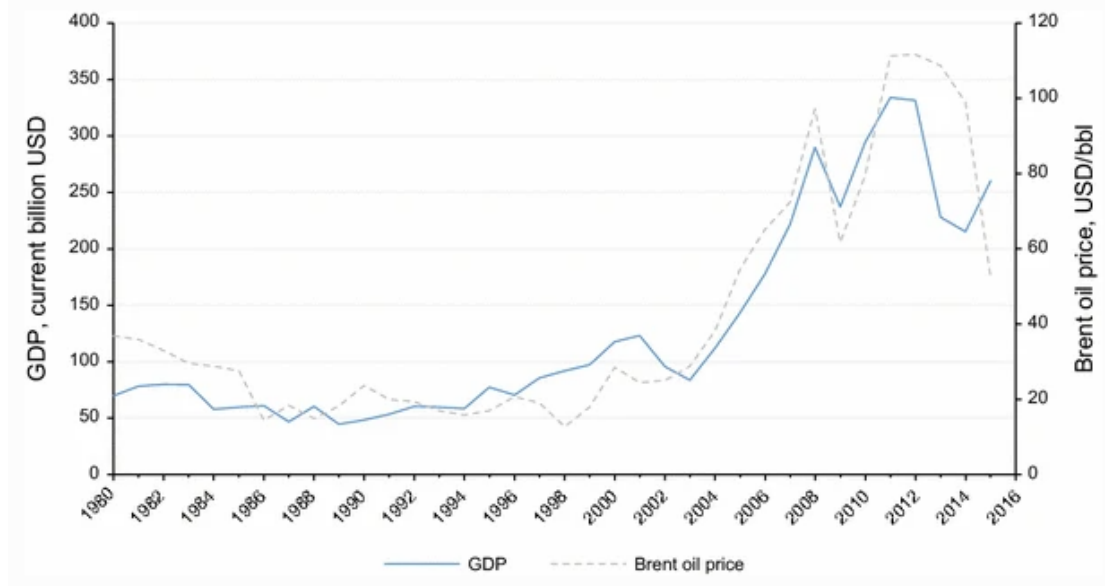
Ülkemizde olağanüstü miktarlarda petrolün bulunması, dolaylı yoldan da olsa ekonomik ve sosyal hayatı kötü etkiledi. Nüfusun imtiyazlı kesimleri, hızla zenginleşen madenci kesimin harcamacı zihniyetini edinmeye başladı. Kesintisiz dolar akışı, ithalatı teşvik etti ve ticareti o kadar genişletti ki, halkımız yabancı ürünlerin öncelikli tüketicisi haline geldi. Altına hücum günlerinde, maceracıların ve hırsızların cenneti olan kaotik Kaliforniya'ya çok benzemeye başladık. (Rossi, 2011: 11)

Venezuelalı eski diplomat ve aynı zamanda OPEC'in kurucu üyelerinden Juan Pablo Pérez Alfonzo'nun, petrol gelirlerinde patlamanın yaşandığı (oil boom) 1970'li

yıllarda yaptığı açıklaması ilginçtir: “Bundan on yıl sonra, yirmi yıl sonra göreceksiniz ki; petrol bizi mahvedecek ... Petrol şeytanın dışkısıdır.”

Venezuela’da petrole yönelik algıların dışında, kaynak laneti semptomlarının ve rantçı devlet uygulamalarının olası varlığına en isabetli şekilde ülkenin ekonomik göstergeleri işaret edebilir. Bunun için de ülkedeki petrol endüstrisinin üretimdeki ve ihracattaki yerine bakmak gerekir.

Grafik IX: Ham Petrol Fiyatı ve Venezuela GSYH’sı arasındaki İlişki

Kaynak: Mu ve Hu (2018).

Grafik IX’den anlaşılacağı gibi Venezuela ekonomisinin gidişatı petrol fiyatlarıyla yakın bir ilişki içindedir. Petrol fiyatları ve Venezuela’nın GSYH’sı arasında doğru orantıdan bahsedilebilir. Petrol aynı zamanda Venezuela ihracatının %95’ini, hükümetin elde ettiği gelirlerin yarısını (Rossi, 2011) ve toplam GSYH’sının %25’ini oluşturmaktadır (Investopedia, 2019). Yapılan birçok çalışmayla da Venezuela ekonomisinin petrol kaynaklı olduğu ortaya konmuştur (Agnani ve Iza, 2011; Mu ve Hu, 2018; Strønen, 2017; Britannica, 2021).

Venezuela’nın petrole dayalı bir ekonomiye sahip olmasının belli başlı etkileri olmuştur. Chavez iktidarında petrol sahası rantlarındaki artış devletin elini güçlendirmiş ve güçlü bir tüketici artışı ile sermaye birikimi üretmişti. Ancak görünüşe rağmen, petrol sahası rant ödeneği mekanizmalarında bir değişiklik gerçekleşmemiştir. Bu süreç, Venezuela bolivarının (yerel para biriminin) aşırı

değerlenmesine ve bir zamanlar üretimi yapılan ürünlerin ithal edilmesine yol açmıştır (Rossi, 2011). Petrol endüstrisi daha kazançlı olduğundan, ülkedeki birçok girişimci kendi alanlarını terk ederek petrol pastasından bir dilim kapabilmenin peşine düşmüşlerdir. Bu durum da petrol dışı sektörlerin zayıflamasını beraberinde getirmiştir (Rossi, 2011: 13). Bundan istifade edenler ise ithalat sektörleri ve çoğunlukla yabancı sermaye olmak üzere ülke dışına para gönderenler olmuştur (Dachevsky ve Kornbliht, 2017: 80). Bu nedenle, petrol sahası rantındaki sürekli artışa rağmen Venezuela, petrol ekonomisinin getirdiği sınırlamaların üstesinden gelebilecek güçlü bir petrol dışı sektör yaratmayı (diversification) başaramamıştır (Dachevsky ve Kornbliht, 2017: 80). Örneğin ülkeye giren her 100 doların 95.50 doları hidrokarbon satışından elde edilirken, imalat sektöründe üretimde Chavez'den önceki seviyelere göre yüzde 50 azalma olmuştur (Maya, 2014: 74). Benzer şekilde tarım ve tarımsal ticarete de bir düşüş olmuştur. Bu durum ekonomik durgunluğa yol açmıştır (Maya, 2014: 74).

Bu özelliklere ek olarak ithalatın denetlenmesi için döviz kurlarının kontrol altında tutulmasıyla, ülkede hem özel hem de kamu sektörü, tek bir metaya ve hükümetin faaliyetlerine bağımlı hale gelmiştir (Maya, 2014: 74). Bu durumun 2003-2010 yılları arasında (maksimum devalüasyon kaçınılmaz hale geldiğinden) döviz kurunun sabitlenmesiyle daha görünür bir hal aldığı söylenebilir. Böylelikle bolivar yeniden değerlendirilmiş, ithalat büyük ölçüde artmış, imalat sektörü ve petrol dışı sektörlerle yönelik teşvikler önemli ölçüde azalmıştır (Petkoff, 2010). Bütün bu gelişmeler beraberinde sanayi, tarım ve hayvancılık dahil olmak üzere petrol dışı sektörlerde daralmaya sebep olmuştur (Petkoff, 2010). Kötü yönetilen endüstriyel projeler, 1944'te İtalya ve Japonya'dan daha iyi bir GSYH'ya sahip olan Venezuela'nın günümüzde ekonomik açıdan çok kötü bir hale gelmesinde etkili olmuştur. Örneğin; 2018 verilerine göre Venezuela'da en çok ithal edilen ürünlere baktığımızda rafine edilmiş petrolün (\$ 4.48 milyar) yanı sıra; mısır (\$311 milyon), pirinç (\$289 milyon) ve buğday (\$279 milyon) gibi Venezuela'nın kendi üretebileceği temel gıda ürünlerini görmekteyiz (OEC, 2021).

Ekonomide tek bir kaynağa bağımlı olmanın bir diğer etkisi de boom-bust cycle (şişme-patlama devresi) yaşanmasıdır (Kott, 2012: 70). Venezuela gibi ekonomik monokültüre sahip bir ülke, kaynağın fiyatı düştüğünde büyük zorluklar yaşayabilmektedir. Örneğin 2008 ve 2009 yıllarında petrol fiyatı varil başına \$140'dan

\$40'a düşmüş ve bu durum Venezuela GSYH'sını -%3.2'ye düşecek kadar olumsuz etkilemiştir (Kott, 2012: 70).

Zincirleme etki olarak sosyal alanda da belli başlı etkiler görülmüştür. Şehir nüfuslarının ülke içinden ve dışından gelen göçlerle artması sonucunda suç oranları artış göstermiş, sosyal hizmetler çökme noktasına gelmiş ve yoksulluk aşırı derecede artmıştır (Maya, 2014). Sonuç itibariyle Venezuela'nın, Hollanda Hastalığı ve daha genel tabirle kaynak lanetinden büyük ölçüde etkilenmiş bir ülke olduğunu söylemek mümkündür.

Petrolün ekonomideki etkileri dışında Venezuela siyasi alanı üzerindeki yansımalarını anlayabilmek adına bağlamsal koşulların analizine ihtiyaç vardır. Sosyal, kültürel, siyasi koşullar; petrolün ülkenin istikrarına doğrudan etki edip etmeyeceğini belirleyebilir. Aynı zamanda, eğer varsa etkisinin derecesini de değiştirebilir.

Bu koşullardan ilkinin, siyasi kurumların rolü olduğunu söyleyebiliriz. Bir ülkede siyasi kurumlar, kaynaklar çıkarılmadan önce bile ülkenin siyasi alanına etkide bulunabilmektedir (Mähler, 2009: 15). Petrolün bulunmasından önce yerleşmiş kurumları bulunmayan ancak bir hayli adem-i merkeziyetçi yapıda olan Venezuela, dolaylı yoldan da olsa petrol endüstrisinin gelişimiyle ulus devlet inşasına başlamıştı (ibid). Her ne kadar anayasada federal bir yapıda olduğu belirtilse de Venezuela devleti, finansal kaynaklar söz konusu olduğunda merkezi hükümetin kontrolünün güçlü olduğu bir sisteme sahiptir (Rangel Guerrero, 2008: 366). Güçlü bir merkezi hükümetin varlığı demokrasinin katılımcı yapısını sınırlayıp siyasi sistemin modernleşmesini de geciktirmişti. Fakat Puntofijo Paketi'nin getirdiği kurumsal yapı ile 1970'lerdeki petrol gelirlerindeki artış (oil boom), merkezi ve yerel güçler arasında olası bir çatışma ihtimalini de ortadan kaldırarak siyasi istikrarı sağlamış bulunmaktaydı (Le Billon, 2001; Ross, 2004). Bu ihtimalin ortadan kalkmasında, petrol rezervlerinin ülkenin tek bir bölgesinde toplanmamış olması ve gelişmiş bir dağıtım sistemiyle bu kaynağın diğer bölgelere ulaştırılabiliyor olması da etkilidir (ibid). Aynı zamanda bu yapı sınıfsal uzlaş ve konsensüs sağlayarak, Venezuela'yı o dönemde diğer Latin Amerika ülkelerinden daha istikrarlı bir hale getirmiştir.

Şüphesiz bu paktın amacı, siyasi elitler arasındaki çatışma olasılığını ortadan kaldırmaktı. Çünkü tarihten alınan dersler, özellikle de 1945-1948 yılları arasında yaşanan dönem, daha önce kurulmuş demokrasinin işe yaramadığını, diktatörlüğe ve çatışmaya meydan verdiğini göstermişti (Karl 1987: 75). Bu pakta bakarak, kurumsal yönlerinin yanında elitlerin davranışlarını da içeren bir *partidocracia system* (patriarşiye benzer bir yapının) kurulduğu söylenebilir (Mähler, 2009: 16). Diğer yandan ülkenin seçkin kesimleri arasında imzalanan bu pakt, demokrasi alanındaki rekabeti engellemiş, yolsuzluğu ve israfı artırarak hesap verilebilirliği azaltmıştır (Karl, 1997). Örnek bir dönem olarak, bu sorunların petrol gelirlerinde şişmenin yaşandığı 1973-1978 yılları arasında devlet başkanlığını yürüten Carlos Andres Perez'in karizmatik liderliği süresince açıkça görüldüğü söylenebilir (Marsteintredet ve Orre, 2016: 19).

Başka bir kurumsal unsur olarak sayılabilecek Bolivaryan Anayasa ile birlikte finansal kaynakların kontrolü merkezileştirilmiş, petrol rantı gelirlerinin doğrudan devlet başkanına aktarılmasının önü açılmıştır (Guillame ve Medrano-Caviedes, 2016). 1999 ve 2012 yılları arasında devletin mali kurumları ve ülke ekonomisinin en önemli sektörü olan petrol sektörü dönüştürülmüştür. Yeni siyasi rejimin ideolojisine uygun olarak kurumsal unsurların hükümet tarafından kullanılması ve dönüştürülmesi, günümüzdeki ekonomik kriz açısından bakıldığında kurumların bir bağımsız değişken olduğunu göstermektedir. Buna bir diğer örnek olarak Venezuela tarihindeki en büyük şiddet olaylarından biri olan Caracazo olaylarının uygulanan neoliberalleşme paketi nedeniyle çıkması gösterilebilir. Bu süreçler Mehlum ve diğerleri (2016)'nin çalışmasını destekler niteliktedir.

Bu noktada kaynak yönetimi faktörünün ve dolaylı olarak siyasi kurumları etkileyen, ülkenin UPŞ olan PDVSA'nın önemini vurgulamak gereklidir. Öncelikle 1976 yılında petrolün 'oil boom' yılları esnasında millileştirilmesi, devlete inanılmaz bir güç ve dolayısıyla muhalefete de güç kaybı olarak dönüyordu. Çünkü paktın dışında kalanlar, petrol gelirlerinden istifade edemiyordu. Şunu özellikle belirtmek gerekir ki, petrol sayesinde yüksek bir GSYH'nin olması, her ne kadar 1970'li ve 1980'li yıllardaki sosyal harcamaları finanse etse de toplumun her kesimine bu zenginliğin eşit dağıtıldığı anlamına gelmiyordu. Elitler olarak adlandırabileceğimiz kesimler petrol rantının geniş imkanlarından faydalanıyorlardı (Mähler, 2009: 13). Bu

'nimetten' faydalanamayan kesimlerse 1960'lı yıllarda gerilla hareketlerine başvurmuştu (Azzellini, 2009).

Bu nedenlerden dolayı PDVSA'yı güçlü bir şekilde elinde bulundurmak, Venezuela'da her iktidarın uyguladığı bir politika olmuştur. 2002'de yaşanan grevden sonra Chavez'in yaklaşık 18 bin PDVSA personelini kovması ve kendine yakın isimleri bu kuruma yerleştirmesi; hem Hollanda Hastalığı semptomlarından biri olan beyin göçüne, hem de patronaj ilişkileri ve siyasi kayırmacılığa sebebiyet verecek şekilde bu kurumun dönüştürülmesine yol açmıştır (Marsteintredet ve Orre, 2016: 20).

Ross (2001) ve Ross (2008)'in çalışmaları petrol gelirlerinin hesap verilebilirliği düşürdüğünü göstermişti. Venezuela vakasına baktığımızda; Chavez döneminde oluşturulan sivil toplum kuruluşlarındaki özerklik eksikliği ve PSUV yandaşlarının bu kuruluşlarda yoğunlaşması, sivil toplumun petrol gelirlerine yapılan harcamalar üzerindeki denetimini zayıflattığını görürüz. PDVSA'nın patronaj ilişkileri ve başkanlık yetkilerini artırmak için kullanılması yolsuzluğu da beraberinde getirmiştir (Marsteintredet ve Orre, 2016; Kott, 2012; Bull ve Rosales, 2020). Uluslararası Şeffaflık Örgütü'nün dünya çapında ülkelerin yolsuzluk seviyesine ilişkin veriler sunmaya başladığı 1995 yılı verilerinde 41 ülke arasında 38. sırada bulunan Venezuela, 2020 yılında da 180 ülke arasında 176. sırada kalarak yolsuzluk seviyesi en yüksek ülkelerden biri olmuştur (Transparency International, 2021). Bu durum demokrasi ve ekonominin kötü bir hale gelmesine yol açmıştır (Marsteintredet ve Orre, 2016: 20). Bu bilgiler Dunning (2005)'in rejimin devamlılığı söz konusu olduğunda yönetici elitlerin kaynak bağımlılığını tercih etmeleri yönündeki çalışmasıyla da paraleldir. Bir başka deyişle Venezuela'da petrol otoriteryen pratiklere mahal vermişken, bu etkinin sınırını ve mahiyetini de kurumlar ile liderlerin davranışları belirlemiştir.

Bir diğer bağlamsal koşul olarak liderlerin davranış biçimleri kabul edilebilir. Bolivaryan Devrim'le birlikte yaşanan siyasi elitlerin dönüşümü, petrol endüstrisi üzerinde söz sahibi olan kesimlerin değişmesine yol açmıştır (Maihold 2008: 195). Pakt dönemindeki elitlerin bürokrasiden uzaklaştırılarak yeni elitlerin ülkedeki önemli mevkilere yerleştirilmesi, Chavistalar dışındaki grupların petrol üzerindeki egemenliklerine bir darbe anlamına gelmektedir (Mähler, 2009: 27). Ülkede var olan gerilimin nedeni sadece petrole indirgenemeyeceği gibi, bu gerilimin eski ve yeni

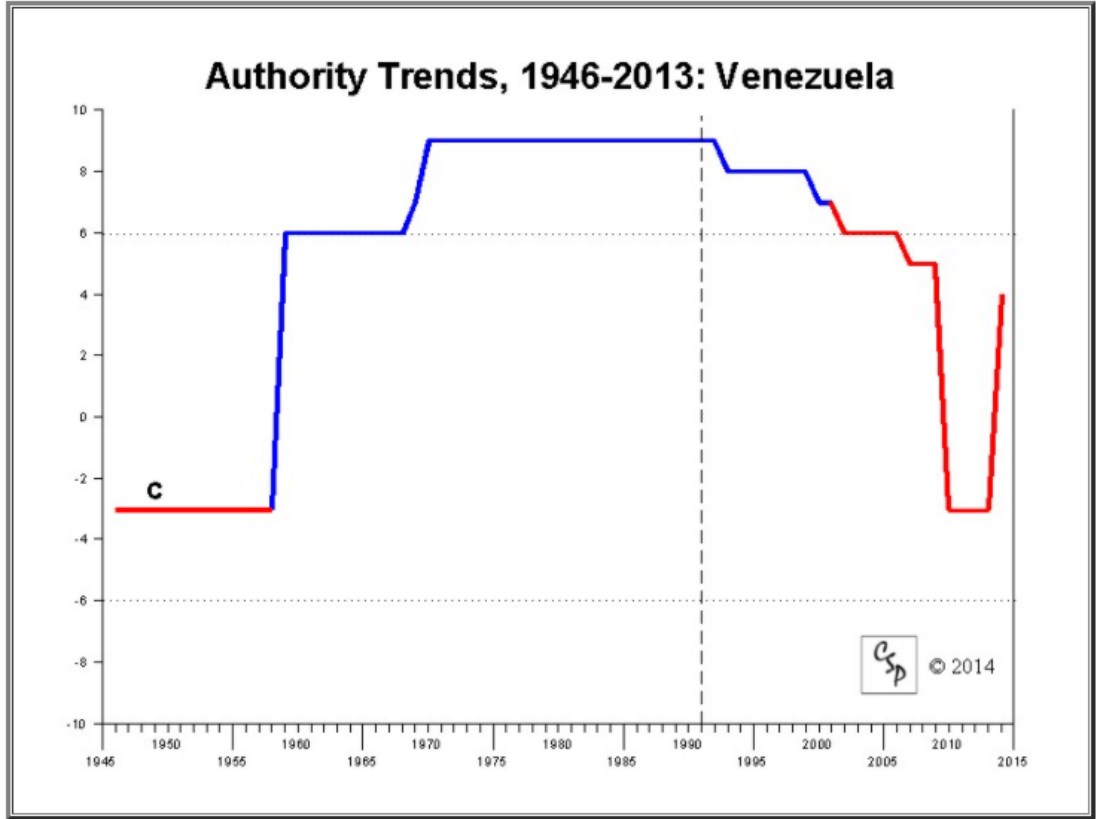
elitler arası bir güç mücadelesi olduğu da unutulmamalıdır (ibid). 2002 darbe girişiminden sonraki yıllar bu kuruluşun kayırmacılık ilişkileri için bir araç haline getirilmesine, başkanlık merkezinde toplanan güçler nedeniyle bu kuruluşun yeterince denetlenememesine ve hükümetin hesap verilebilirliğinin düşmesine sahne olmuştur (Marsteintredet ve Orre, 2016: 20). PDVSA'nın patronaj ilişkileri için kullanılması, rejimin devamlılığını sağlamış olsa da uzun vadede demokrasi ve ekonominin altını oymuştur (Marsteintredet ve Orre, 2016: 20). Özetle Ross (2012)'un savunduğu; düşük hesap verilebilirlik ve kendi elit çevresini güçlendiren başkanlık sisteminin fırsat verdiği yolsuzluk ile yolsuzluğa bağlı bozulmaların Venezuela örneğinde mevcut olduğunu görmekteyiz.

SONUÇ

Bu çalışma, kaynak laneti ve siyasi kriz arasındaki ilişkiyi güncel bir vaka üzerinden incelemiştir. Bu incelemeyle bir ülkede doğal kaynak zenginliğine sahip olmanın, ülkenin siyasi istikrarına ve siyasi kriz durumuna nasıl bir etkisi olduğu sorusuna yanıt aranmıştır. Literatürde siyasi kriz ve kaynak laneti arasındaki ilişkiye odaklanan, spesifik anlamda Venezuela krizine ilişkin kaynak laneti ekseninde çok az çalışma bulunmaktadır. Özellikle Türkiye'deki uluslararası ilişkiler literatüründe kaynak laneti alanındaki çalışmaların azlığı düşünüldüğünde bu çalışma bu alandaki eksikliği kapatmayı amaçlamıştır. Çalışmanın literatüre ikinci katkısı kaynak lanetinin bir ülkedeki yansımaları incelenirken dış faktörlerin en az bahsi geçen ülkenin iç faktörleri kadar etkili olduğunu ortaya koymasıdır. Bu doğrultuda, krize etkisi olduğu düşünülen üç unsur incelenmiş ve şu sonuçlara varılmıştır:

Kaynak lanetinin rejim istikrarı ve demokratiklik seviyesine ilişkin çalışmaları hatırlandığında petrolün etkisinin tartışmalı olduğu görülmektedir. Buna en büyük kanıt, Puntofijo Paketi dönemi içinde 1970'li yıllardaki petrol krizinin görülmesine karşın Venezuela'da oldukça istikrarlı bir dönemin yaşanmış olmasıdır. Bu dönemin ekonomiden bağımsız olarak demokrasi düzeyi bakımından da istikrarlı olduğunu aşağıdaki tabloya bakarak anlayabiliriz.

Grafik X: 1946-2013 Yılları Arasında Venezuela'da Otorite Eğilimleri

Kaynak: Center for Systemic Peace

Grafik X'ten anlaşılacağı gibi pakt dönemi boyunca Venezuela'nın yönetim puanı 9 seviyelerinde iken Bolivaryan idare altında hiçbir zaman 6 puanın üzerine çıkamamıştır.

Rantçı devlet ve rantkiye etkisi kavramlarının ise Venezuela için geçerli olduğu görülmektedir. Chavez döneminde uygulamaya konulan 'rantçı sosyalizm' modeli bunun bir örneğidir. Chavez dönemi öncesinde de petrol gelirlerinden sosyal programlara önemli miktarda kaynak aktarıldığı görülmüştür. Ekonomi alanının yanı sıra, siyasi alanda da rantçı devlet uygulamalarının Chavez döneminde mevcut olduğu tespit edilmiştir. Petrol gelirleri Chavez'e otoriterleşme fırsatı vermiş ve bu durum Chavez dönemi Venezuela'sını bir hibrit rejime dönüştürmüştür.

Kaynak lanetinin demokrasi tezine ilişkin bu çalışmalarına karşılık çatışma tezinin Venezuela krizini açıklamada çok sınırlı kaldığı anlaşılmıştır. Etnik farklılıkların Afrika'daki doğal kaynak zengini ülkelerden daha az olması ve

kaynakların ülkenin farklı yerlerine dağıldığı tespit edilmiştir. Böylece Humpreys (2005) ile Collier ve Hoeffler (2004)'in savunduğu mekanizmaların Venezuela krizini açıklamadaki yetersizliği anlaşılmaktadır. Çatışma tezinde daha çok, petro saldırganlık ve kitle mobilizasyonları üzerine yapılan petrol eksenli çalışmaların Venezuela krizini açıklamada daha uygun olduğu gözlemlenmektedir.

Venezuela krizine etki eden iç ve dış faktörler bu çalışmada incelenmiş ve bazı sonuçlara varılmıştır. Neden-sonuç ilişkisi bakımından Venezuela krizinin ve Venezuela'da daha önce yaşanmış siyasi istikrarsızlık durumlarının ortaya çıkmasında lider davranışlarının ve kurumların rolü büyüktür. 1989'daki Caracazo olaylarının patlak vermesinde, neoliberal politikaların uygulamaya konulmasının; 2002 darbe girişiminde Bolivaryan Anayasa'nın getirdiği uygulamaların; günümüzdeki krizin meydana gelmesinde ise Chavez'in ölümünün ardından ülkedeki kutuplaşmanın eyleme geçecek fırsatı bulmasının etkisi olduğu saptanmıştır. Ancak Venezuela Krizi'nin ve diğer siyasi kaos dönemlerinin şiddetini tamamen kaynak laneti belirlemiştir. Bir başka deyişle Venezuela'da sıklıkla karışıklık yaşanmış ancak bu karışıklıklarda kaç kişinin öleceğini veya ekonomik kaybın ne kadar olacağını protesto ateşine dökülen 'petrolün' miktarı belirlemiştir. Kaynak bağımlılığının derin ve kaynak laneti semptomlarının yüksek seviyede kendini gösterdiği dönemlerde siyasi istikrarsızlık da daha şiddetli bir hal almıştır. Başta ekonomik ve sosyal alanları etkileyen kaynak lanetinin yanında dışsal faktörlerin her zamankinden daha etkili olması (örn. Amerikan ambargoları), günümüzdeki siyasi istikrarsızlık döneminin bir kriz olarak adlandırılmasına olanak vermiştir. Bu yönüyle kaynak lanetinin Venezuela krizi söz konusu olduğunda bir hızlandırıcı etken olduğu söylenebilir.

Venezuela siyasetinin sıfır toplamlı bir oyun halini aldığı teziyle ilgili iki sonuç elde edilmiştir: Var olan kriz durumunun bir uzlaşmaya varılmadan devam etmesi, Chavista ve anti-Chavista blokları dışında üçüncü bir tarafın Venezuela siyasetinde kendini var edemeyişi bu teoriyi ve var olan kutuplaşma durumunu destekler niteliktedir. Dolayısıyla Venezuela krizinin sıfır toplamlı bir oyun şeklinde açıklanması mümkündür. Buna karşılık bu teorinin Chavez öncesi dönemi açıklamada yetersiz kaldığı ve gerçekleştirilecek yapısal bir reformla etkisini tamamen yitireceği göz önünde bulundurulduğunda sınırlarının dar olduğu fark edilebilir.

Her daim Venezuela dış siyasetinde önemli bir yeri olan ABD'nin Venezuela krizinin en önemli nedenlerinden biri olduğuna çalışmadaki inceleme sonucu varılan iki olgu kanıt gösterilebilir. Bunlardan birincisi; Bolivaryan yönetimin yumuşak dengeleme siyasetinden vazgeçerek ABD'ye doğrudan meydan okumasının getirdiği, uluslararası alanda daha önce hiç olmadığı kadar zor durumda kalmasına yol açan yaptırımlardır. İkincisi ise diğer süper güçlerin bölgedeki etkinliğini sınırlamak amacıyla ABD'nin Monroe Doktrini çerçevesindeki dış politika anlayışına geri dönmesidir. Bu durumu Colgan (2011, 2014, 2020)'ın ve diğer petro-saldırganlık konulu çalışmaların desteklediği görülmüştür.

Bu şekilde sıralanabilecek iç ve dış faktörlerin kaynak lanetinin çatışma ve demokrasi tezlerinden daha çok demokrasi tezine dahil olduğu gözlemlenmektedir. Venezuela iç siyasetinin sıfır toplamlı oyun haline gelmesini ve 'Kazanan her şeyi alır.' senaryosunu var eden olgu petrol gelirleri için yapılan mücadeledir. Bu durum kutuplaşmanın derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Ancak bu kutuplaşmanın çıkış noktası iki farklı anayasa döneminin farklı sosyal çevreleri koruması olmuştur. Buna karşılık dış faktörler olarak nitelendirebileceğimiz Venezuela dış politikasının dönüşümü ve ABD etkisi sınırlı da olsa çatışma tezine dahil olmaktadır. Bunu temel nedeni, çatışma tezinin ülkedeki iç faktörlerin sonucu olarak nitelendirilebilecek unsurların sonucu değerlendirmeye dahil olabilmesidir. Her iki anayasa dönemine baktığımızda, ülkenin iç siyasetinde var olan güç kazanımının veya güç mücadelelerinin meydana getirdiği dış politika dönüşüm süreçlerini gözlemlemekteyiz. Bu da bizi demokrasi tezinin daha öncelikli olduğu fikrine yaklaştırmaktadır.

Bu çalışma meydana getirilirken karşılaşılan bazı sınırlılıklar bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Venezuela ile ilgili bazı kaynakların İspanyolca yazılmış bulunmasına rağmen yazarın bu konudaki eksikliğidir. Ayrıca çalışmayı zenginleştirmek amacıyla yazarın yurtiçi ve yurtdışında bulunduğu süre zarfında Venezuela büyükelçiliklerine gönderdiği yüz yüze görüşme isteklerinden bir yanıt alınamamıştır.

Bu çalışma günümüzde dünyanın yaşadığı iklim krizi düşünüldüğünde fosil yakıtların tüm dünya üzerindeki olumsuz etkilerini gözler önüne sererek neden çevreci bir dönüşüm yaşanması gerektiğine dair güncel bir vaka çerçevesinde örnek gösterilebilir. Bundan sonra dünya üzerinde 21. yüzyılda görülen antidemokratik dalga

hakkında ekonomi temelli yürütülebilecek çalışmalar için ön ayak olabilir. Ayrıca Venezuela krizinin gösterdiği üzere, kaynak lanetinin sosyolojik yönüne ilişkin araştırmalara da katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, D., Johnson, S. ve Robinson, J. A. (2002). ‘An African success: Botswana’, *Analytic Development Narratives*, Princeton: Princeton University Press.
- Acemoglu, D., Verdier, T., & Robinson, J. A. (2004). ‘Kleptocracy and divide-and-rule: A model of personal rule’. *Journal of the European Economic Association*, 2(2-3), 162-192.
- Agnani, B., Iza, A., (2011). ‘Growth in an Oil Abundant Economy: The Case of Venezuela’, *Journal of Applied Economics*, 14:1, 61-79, [https://doi.org/10.1016/S1514-0326\(11\)60005-6](https://doi.org/10.1016/S1514-0326(11)60005-6) (Erişim Tarihi: 28.02.2021).
- Ağdemir, Z. (2012). ‘2012 Seçimlerine Giderken Chávez’in 13 Yıllık İktidarı’. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 67(03), 265-278.
- Ağdemir, Z. (2017). ‘Venezuela Ekonomisine ve Kamu Maliyesine Genel Bir Bakış’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 72, No. 1, s. 221 – 250.
- Akçay, A., Akbal, Ö., (2013). ‘ABD Güvenlik Politikasında Söylem ve Pratik’, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 22, ss. 7-29.
- Akgemci, E. (2020). ‘Yumuşak Dengeleme Kavramının Sınırlılıkları Üzerine Yeniden Düşünmek: Venezuela Dış Politikası Örneği’. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), 1-1.
- Aljazeera (2018). Venezuela Crisis Explained From the Beginning. (Erişim Tarihi: 13.11.2020) <https://www.aljazeera.com/features/2018/3/23/venezuelas-crisis-explained-from-the-beginning>
- Andersen, J. J., Aslaksen, S. (2012). ‘Oil and political survival’, *Journal of Development Economics*, 100 (2013), ss. 89–106.

- Andersen, J. J., Ross, M. L. (2014). 'The Big Oil Change: A Closer Look at the Haber–Menaldo Analysis'. *Comparative Political Studies*, 47(7), 993–1021.
- Anselmi, M. (2017). 'Post-populism in Latin America: On Venezuela after Chávez'. *Chinese Political Science Review*, 2(3), 410-426.
- Antonopoulos, P., & Cottle, D. (2018). 'Venezuela's 2017 Crisis: A Failed Bolivarian Experiment or a Legitimate Claim of US Imperialism?'. *Critique*, 46(1), 49-64.
- Applebaum, A., (2021). 'The Bad Guys are Winning', *The Atlantic*, <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2021/12/the-autocrats-are-winning/620526/>
- Arce, M., Miller, R. E., Patane, C. F., & Polizzi, M. S. (2018). 'Resource wealth, democracy and mobilisation'. *The Journal of Development Studies*, 54(6), 949-967.
- Arce, M., & Miller, R. E. (2016). 'Mineral wealth and protest in Sub-Saharan Africa'. *African Studies Review*, 59(3), 83-105.
- Åsedotter Strønen, I. (2017). *Grassroots politics and oil culture in Venezuela: The revolutionary petro-state*. Springer Nature.
- Aslaksen, S. (2010). 'Oil and democracy: More than a cross-country correlation?'. *Journal of Peace Research*, 47(4), 421–431.
- Auty, R. M. (1993). *Sustaining development in mineral economies: The resource curse thesis*. Routledge.
- Azzellini, D. (2009). 'Venezuela, Guerilla Movements, 1960s–1980s'. *The International Encyclopedia of Revolution and Protest*, 1-5.
<https://www.researchgate.net/deref/http%3A%2F%2Fdx.doi.org%2F10.1002%2F9781405198073.wbierp1523> (Erişim Tarihi: 07.03.2021)
- Bates, R. H., & Donald Lien, D.-H. (1985). 'A Note on Taxation, Development, and Representative Government', *Politics & Society*, 14(1), 53–70.

BBC (2019). 'Reuters: Venezuela'nın Türkiye'ye giden altınları, makarna ve süt tozu olarak dönüyor' <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-47196776> (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

BBC (2020). 'Venezuela seçimleri: Maduro'nun kazandığı, muhalefetin boykot ettiği seçimler ülkeye ne getirecek?' <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55213624> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)

BBC (2020). 'Türkiye ile Venezuela arasındaki ticaret anlaşması onaylandı' <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53294763> (Erişim Tarihi: 27.12.2020)

BBC. (2019). (Erişim Tarihi: 13.11.2020) <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-36319877>

BBC. (2019). (Erişim Tarihi: 13.11.2020) <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47026234>

Beblawi, H and Luciani, G. 1987. *The Rentier State*. London: Croom Helm.

Beblawi, H. (1987). The rentier state in the Arab world. *Arab Studies Quarterly*, 383-398.

Bell, C., & Wolford, S. (2015). 'Oil discoveries, shifting power, and civil conflict'. *International Studies Quarterly*, 59(3), 517-530.

Bellin, E. (2002). 'The Robustness of Authoritarianism in the Middle East: A comparative Perspective'. *Amerikan Siyaset Bilimi Derneği Yıllık Toplantısı*.

Berwick, A., (2019). 'Resignation of Morales, last of 'pink tide,' polarizes Latin America' <https://www.reuters.com/article/us-bolivia-election-latam/resignation-of-morales-last-of-pink-tide-polarizes-latin-america-idUSKBN1XK0NW> (Erişim Tarihi: 02.01.2021)

Bloomberg (2018). 'China to give Venezuela 5 billion loan as Maduro visits Beijing' <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-09-13/china-to-give-venezuela-5-billion-loan-as-maduro-visits-beijing> (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

Bloomberg (2019). ‘Mysterious Turkish firm helped Maduro move 900 million in gold’ <https://www.bloomberg.com/news/articles/2019-02-08/mysterious-turkish-firm-helped-maduro-move-900-million-in-gold> (Erişim Tarihi: 27.12.2020).

Britannica (2021). Venezuela <https://www.britannica.com/place/Venezuela/The-economy> (Erişim Tarihi: 28.02.2021).

British Petroleum (Haziran 2019). BP Statistical Review of World Energy 2019 <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2019-full-report.pdf>. (Erişim Tarihi: 22.01.2021)

British Petroleum, (2018). Crude Oil prices from 1861, https://www.quandl.com/data/BP/CRUDE_OIL_PRICES-Crude-Oil-Prices-from-1861 (Erişim Tarihi: 28.11.2020).

Brooks, G. S., ve Wohlforth, W. C. (2005). ‘Hard times for soft balancing’. *International security*, 30(1), 72-108.

Brooks, S. M., Kurtz, M. J. (2016). ‘Oil and Democracy: Endogenous Natural Resources and the Political "Resource Curse"’, *International Organization*, Vol. 70, No. 2 (Spring 2016), pp. 279-311.

Bull, B., Rosales, A. (2020). ‘The crisis in Venezuela’. *European Review of Latin American and Caribbean Studies/Revista Europea de Estudios Latinoamericanos y del Caribe*, (109), 1-20.

Busse, M., & Gröning, S. (2011). ‘The resource curse revisited: governance and natural resources’. *PublicChoice*, 154(1-2), 1–20.

Busse, M., & Gröning, S. (2013). ‘The resource curse revisited: governance and natural resources’. *Public Choice* (154), 1-18.

Buxton, J. (2017). ‘Situation Normal in Venezuela: All Fouled Up: Amid an historic crisis, Venezuelan president Nicolás Maduro hangs on with the help of a stalwart ally: the country’s long dysfunctional opposition’. *NACLA Report on the Americas*, 49(1), 3-6.

- Buxton, J., (2005). 'Venezuela's Contemporary Political Crisis in Historical Context', *Bulletin of Latin American Research*, Sayı 24 (3), ss. 328-347.
- Buxton, J., (2020). 'Continuity and Change in Venezuela's Bolivarian Revolution', *Third World Quarterly*, 41:8, ss. 1371-1387.
- Bye, V. (1979). 'Nationalization of Oil in Venezuela: Re-Defined Dependence and Legitimization of Imperialism'. *Journal of Peace Research*, 16(1), 57-78.
- Bloomberg (1994). Caldera Pulls A Minicoup In Venezuela,
<https://www.bloomberg.com/news/articles/1994-07-10/caldera-pulls-a-minicoup-in-venezuela> (Erişim Tarihi: 08.01.2021)
- Calderón, F. (2013). "Understanding Social Conflict in Latin America", *La Paz: UNDP, Fundación UNIR Bolivia*.
- Caselli, F., Andrea, T., (2016). 'Resource Windfalls, Political Regimes and Political Stability', *Review of Economics and Statistics*, 98 (3), 573-590.
- Center for Systemic Peace (2014). 'Authority Trends, 1946-2013:Venezuela'
<https://www.systemicpeace.org/polity/ven2.htm>
- Chacon, G. A., Carey, J., (2017). Counting political prisoners in Venezuela,
<https://theglobalamericans.org/2017/03/political-imprisonment-venezuela/> (Erişim Tarihi: 01.05.2021)
- Coatsworth, J.H., (2005). 'United State Interventions', *Revista*, Spring/Summer 2005, ss. 6-8. URL:
https://revista.drclas.harvard.edu/files/revista/files/foreign_policy.pdf?m=1410443672 (Erişim Tarihi: 06.10.2020)
- Cohen, L. (2020). 'How Venezuela got here: a timeline of the political crisis'.
<https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-timeline-idUSKCN1PN05S> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- Colgan, J. D. (2011). 'Venezuela and military expenditure data'. *Journal of peace research*, 48(4), 547-556.

- Colgan, J. D. (2013). 'Fueling the Fire: Pathways from Oil to War' *International Security*, 38 (2): 147-80.
- Colgan, J. D., (2011). 'Oil and Resource Backed Agression', *Energy Policy*, 39 (3), 1669-1676.
- Colgan, J. D., (2014). 'Oil, Domestic Politics and International Conflict', *Energy Research & Social Science*, 1, 198-205.
- Colgan, J. D. (2020). 'Oil and Security: The Necessity of Political Economy'. *Journal of Global Security Studies*, 0(0), 2020, 1-8.
- Collier, P., Hoeffler A. (2004). 'Greed and grievance in civil war', *Oxford Economic Papers*, Sayı 56 (4), s. 563–595
- Collier, P., Hoeffler, A. (2005). 'Resource Rents, Governance and Conflict', *Journal of Conflict Resolution*, Sayı 49 (4), 625- 633.
- Congressional Research Service (22.01.2021). Venezuela: Overview of U.S. Sanctions <https://fas.org/sgp/crs/row/IF10715.pdf> (Erişim Tarihi: 30.12.2020)
- Corporate Finance Institute (2020). Dutch Disease. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/economics/dutch-disease/> (Erişim Tarihi: 29.02.2020)
- Corr, A., (2017). 'Remove Maduro, and China, Send \$80 Billion in Emergency Aid to Venezuela', *Forbes*, 21 April 2017 <https://www.forbes.com/sites/anderscorr/2017/04/21/remove-maduro-and-china-send-80-billion-in-emergency-aid-to-venezuela/#1d6d993c2a2f> (Erişim Tarihi: 02.01.2021)
- Corrales, (2005). 'In Search of a Theory of Polarization: Lessons from Venezuela, 1999-2005', *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, October 2005, No. 79 (October 2005), pp. 105-118.
- Council on Foreign Relations, (2021). 'Venezuela: The Rise and Fall of a Petrostate', <https://www.cfr.org/backgroundunder/venezuela-crisis> (Erişim Tarihi: 14.03.2021).

Crisp, B.F., Levine, D. H. (1998). 'Democratizing the Democracy? Crisis and Reform in Venezuela', *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, Summer, 1998, Vol. 40, No. 2 (Summer, 1998), pp. 27-61.

Davis, G. A. (1995). 'Learning to love the Dutch disease: Evidence from the mineral economies'. *World Development*, 23(10), 1765–1779.

Depersia, G., (2019). 'How does the price of oil affect Venezuela's economy?' (<https://www.investopedia.com/ask/answers/032515/how-does-price-oil-affect-venezuelas-economy.asp>) (Erişim Tarihi: 06.03.2021)

Deutsche Welle (2020). 'Venezuela: Maduro wins total control of legislature after vote' <https://www.dw.com/en/venezuela-maduro-wins-total-control-of-legislature-after-vote/a-55836514> (Erişim Tarihi: 12.12.2020)

Deutsche Welle (2017). 'Venezuela Amerikan Devletleri Örgütü'nden çekiliyor' <https://www.dw.com/tr/venezuela-amerikan-devletleri-%C3%B6rg%C3%BCt%C3%BCnden-%C3%A7ekiliyor/a-38606269> (Erişim Tarihi: 02.01.2021)

Deutsche Welle (2019). 'Bolivia cuts ties with Venezuela, orders Cuban doctors to leave' <https://www.dw.com/en/bolivia-cuts-ties-with-venezuela-orders-cuban-doctors-to-leave/a-51273518> (Erişim Tarihi: 31.12.2020)

Deutsche Welle (2020). 'Venezuela ve AB arasındaki yaptırım krizi tırmanıyor' <https://www.dw.com/tr/venezuela-ve-ab-aras%C4%B1ndaki-yapt%C4%B1r%C4%B1m-krizi-t%C4%B1rman%C4%B1yor/a-53992746> (Erişim Tarihi: 31.12.2020)

Dunning, T. (2005). 'Resource Dependence, Economic Performance, and Political Stability'. *Journal of Conflict Resolution*, 49(4), 451–482.

Dünya Bankası. (2007). *Natural Resources: Neither curse nor destiny*. (D. Lederman, & W. F. Maloney) Washington: World Bank.

Eastwood, J. (2011). 'Introduction: The Revolution in Venezuela'. Ponniah, Thomas/Eastwood, Jonathan (Hg.): The Revolution in Venezuela. *Social and Political Change under Chávez*. Harvard University Press, 1-34.

EIA (2021). Petroleum & Other Liquids
<https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=PET&s=MTTIMUSVE2&f=M> (Erişim Tarihi: 27.02.2021)

El Universo (2010). "Chávez declara "guerra económica" a burguesía en Venezuela".
<https://www.eluniverso.com/2010/06/02/1/1361/chavez-declara-guerra-economica-burguesia-venezuela.html> (Erişim Tarihi: 10.12.2020)

Ellner, S., (2008a). *Rethinking Venezuelan Politics: Class, Conflict and the Chavez Phenomenon*. Lynne Rienner Publishers, Londra.

Ellner, S., (2008b). 'Hugo Chavez' in Devrim Sürecinin Evrelerinin Çözümlemesi', Latin Amerika'yı Anlamak: *Neoliberalizm, Direniş Ve Sol* içinde, Yordam Kitap, 2007, İstanbul
https://books.google.com.tr/books?id=fVp2DwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (Erişim Tarihi: 12.12.2020)

Ellner, S., (2019) 'Explanations for the Current Crisis in Venezuela: A Clash of Paradigms and Narratives' <https://orinocotribune.com/explanations-for-the-current-crisis-in-venezuela-a-clash-of-paradigms-and-narratives/> (steve ellner) (Erişim Tarihi: 31.03.2021)

Euronews (2020). 'Venezuela: Parlamentodaki seçimleri meşru bulmayan muhalefet, Guaido'yu başkan seçti' <https://tr.euronews.com/2020/01/06/venezuela-parlamentodaki-secimleri-mesru-bulmayan-muhalefet-guaido-yu-baskan-secti> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)

Fails, M.D. (2019). 'Fuel Subsidies Limit Democratization: Evidence from a Global Sample' 1990–2014, *International Studies Quarterly*, Volume 63, Issue 2, 354–363.

Fish, M. S. (2002). 'Islam and Authoritarianism', *World Politics*, 55 (1), 4-37.

Fontaine, G., Medrano-Caviedes, C. (2016). 'How resource nationalism hinders development: the institutional roots of the economic recession in Venezuela'. *Revista do Serviço Público*, 67, pp. 671-696. DOI: 10.21874/rsp.v67i4.

Garcia-Guadilla, M. P., Mallen, A., (2019). 'Polarization, Participatory Democracy, and Democratic Erosion in Venezuela's Twenty-First Century Socialism', *The Annals of the American Academy*, No. 681, pp. 62-77.

Ginsburg, N.S. (1957). 'Natural resources and economic development', *Annals of the Association of American Geographers*, 47, 197–212.

Girod, D. M., Stewart, M. A., & Walters, M. R. (2018). 'Mass protests and the resource curse: The politics of demobilization in rentier autocracies'. *Conflict Management and Peace Science*, 35(5), 503-522.

Golinger, E. (2006). *The Chavez code: Cracking US Intervention in Venezuela*. Northampton: Olive Branch Press.

Hammond, J. L., (2011). 'The Resource Curse and Oil Revenues in Angola and Venezuela', *Science & Society*, Vol. 75, No. 3 (July 2011), pp. 348-378.

Hansler, J., de Vries, K., (2019). 'Pompeo says military action in Venezuela 'possible' ' <https://edition.cnn.com/2019/05/01/politics/mike-pompeo-venezuela-military-action/index.html> (Erişim Tarihi: 29.12.2020)

Hawkins, K. A. (2016). 'Chavismo, liberal democracy, and radical democracy'. *Annual Review of Political Science*, 19, 311-329.

Hayes, A., (2021). 'Net Exporter' <https://www.investopedia.com/terms/n/netexporter.asp> (Erişim Tarihi: 23.10.2021)

He, K., ve Feng, H. (2008). 'If not soft balancing, then what? Reconsidering soft balancing and US policy toward China'. *Security Studies*, 17(2), 363-395.

Hendrix, C. S., (2018). 'Cold War Geopolitics and the Making of the Oil Curse', *Journal of Global Security Studies*, 3 (1), 2-22.

- Herb, M. (2005). 'No representation without taxation? Rents, development, and democracy'. *Comparative Politics*, 297-316.
- Holland, S., Rampton, R., (2019). 'Exclusive: Trump eyeing stepped-up Venezuela sanctions for foreign companies – Bolton' <https://uk.reuters.com/article/us-venezuela-politics-bolton-exclusive-idUKKCN1RA2F0> (Erişim Tarihi: 28.12.2020)
- Humphreys, M., 2005. 'Natural Resources, Conflict and Conflict Resolution: Uncovering the Mechanisms', *Journal of Conflict Resolution*, 49(4), 508-537.
- Hürriyet (2021). 'Rusya, Venezuela'ya iki nükleer bombardıman uçağı gönderdi' <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-venezuelaya-iki-nukleer-bombardiman-ucagi-gonderdi-41048011> (Erişim Tarihi: 27.12.2020)
- Inter-American Development Bank (2000). *Development Beyond Economics*. Inter-American Development Bank, Washington DC.
- International Crisis Group (24.06.2016). 'Venezuela: Edge of the Precipice' <https://www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/venezuela/venezuela-edge-precipice> (Erişim Tarihi: 08.01.2021)
- Jones, S. (2019). 'Venezuela blackout: what caused it and what happens next?' <https://www.theguardian.com/world/2019/mar/13/venezuela-blackout-what-caused-it-and-what-happens-next> (Erişim Tarihi: 01.05.2021)
- Karl, T. L. (1987). 'Petroleum and political pacts: the transition to democracy in Venezuela'. *Latin American Research Review*, 22(1), 63-94.
- Karl, T. L. (2005). *Understanding the Resource Curse. Covering oil: A Guide to Energy and Development*, 23. Open Society Institute, New York.
- Kaya, E. (2014). 'Hugo Chávez'in petrol politikası ve ABD'. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014(31), 193-208.
- Kelanic, Rosemary A. (2016). 'The Petroleum Paradox: Oil, Coercive Vulnerability and Great Power Behaviour.' *Security Studies*, 25 (2): 181- 213.

- Keohane, R. O., Joseph S. N., (1977). *Power and Independence*, Boston, MA: Little Brown.
- Keskin, M. (2016). ‘ABD’nin müdahaleci dış politikası: Latin Amerika örneği’. *Bariş Araştırmaları ve atışma özümleri Dergisi*, 4(1), 70-88.
- Kim, I., Woods, J., (2016). ‘Gas on the Fire: Great Power Alliances and Petrostate Agressions’. *International Studies Perspectives*, (2016) 17, 231-249.
- Kirk, J. M. (2011). ‘Cuban medical cooperation within ALBA: The case of Venezuela’. *International Journal of Cuban Studies*, 221-234.
- Kornblihtt, J., (2015). ‘Oil Rent Appropriation, Capital Accumulation, and Social Expenditure in Venezuela during Chavism’, *World Review of Political Economy*, Vol. 6, No. 1 (Spring 2015), pp. 58-74.
- Kott, A. (2012). ‘Assessing Whether Oil Dependency in Venezuela Contributes to National Instability’, *Journal of Strategic Security* , Vol. 5, No. 3 (Fall 2012), pp. 69-86.
- Koyuncu, H., (2020). ‘Venezuela 2019 yılını yüzde 9 bin 585’lik enflasyon rakamıyla tamamladı’ (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
<https://tr.euronews.com/2020/02/05/venezuela-2019-yilin-yuzde-9-bin-585-lik-enflasyon-rakamiyla-tamamladi-ekonomik-kriz>
- Kuru, A. (2002). ‘The rentier state model and Central Asian studies: The Turkmen case’. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 1(1), 51-71.
- Lalander, R. (2006). ‘Política y sociedad en la Venezuela del Chavismo’. *Stockholm Review of Latin American Studies*, (1).
- Lander, E. (2005). Venezuelan Social Conflict in a Global Context, *Latin American Perspectives*, C: 32, No: 2, ss. 20-38.
- Le Billon, P.(2001) ‘The Political Ecology of War. Natural Resources and Armed Conflict’, *Political Geography*, 20(5): 561–584.

Long, T. (2018) 'Latin America and the liberal international order: An agenda for research'. *International Affairs*, 94 (6):1371–1390. <https://doi.org/10.1093/ia/iyy188> (Erişim Tarihi: 01.07.2021).

Mackinnon, A., (2019). 'Maduro vs Guaido: A Global Scorecard'. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2019/02/06/maduro-vs-guaido-a-global-scorecard-map-infographic/> (Erişim Tarihi:13.11.2020)

Mahdavy, H. (1970). 'The patterns and problems of economic development in rentier states: the case of Iran'. *Studies in the economic history of the Middle East*, 428-67.

Mähler, A. (2009). 'Oil in Venezuela: Triggering violence or ensuring stability? A context-sensitive analysis of the ambivalent impact of resource abundance'. *German Institute of Global and Area Studies*, no: 112. WORKING PAPER BU

Maihold, G. (2008). 'Schwerpunktsetzung, Kohärenz und politische Initiative: Elemente eines neuen Profils deutscher Lateinamerika-Politik'. *Lateinamerika-Analysen*, 19, 189-216.

Mallén, A. L., & Guadilla, M. P. G. (2017). *Venezuela's polarized politics: the paradox of direct democracy under Chavez* (p. 171). Boulder, CO: FirstForumPress.

Marco, D. G., Ontiveros, E., (2019) 'Venezuela: Krizin çözümünde anahtar orduda' <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46989651> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)

Marin, I., (22 Mart 2019). (Erişim Tarihi: 13.11.2020) Venezuela's revolution of hunger: a photo essay <https://www.theguardian.com/world/2019/mar/22/venezuelas-revolution-of-hunger-a-photo-essay>

Marsteintredet, L., Orre, A. (2016). 'Always choosing the oil rents: How leaders in Angola and Venezuela brought their countries to ruin' *CMI working paper*.

Maya, M. L., (2014). 'Venezuela: The Political Crisis of Post Chavismo', *Social Justice*, Vol. 40, No:4, ss. 68-87.

- McCoy, J. (1986). 'The Politics of Adjustment: Labor and the Venezuelan Debt Crisis'. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 28(4), 103-138.
doi:10.2307/165748
- Mehlum, H., Moene, K., & Torvik, R. (2006). 'Institutions and the resource curse'. *The economic journal*, 116(508), 1-20.
- Menchu, S., (2020). 'Guatemala's new president cuts ties with Venezuela, as promised' <https://www.reuters.com/article/us-guatemala-politics-venezuela-idUSKBN1ZF2SB> (Erişim Tarihi: 31.12.2020)
- Monaldi, F. (2015). 'The Impact of The Decline in Oil Prices on the Economics'. *Politics and Oil Industry of Venezuela, The Center on Global Energy Policy, Columbia, SIPA*.
- Mu, XZ., Hu, G.W. (2018) 'Analysis of Venezuela's oil-oriented economy: from the perspective of entropy'. *Petroleum Science*, 15, 200–209.
<https://doi.org/10.1007/s12182-018-0215-4> (Erişim Tarihi: 27.02.2021).
- Mulligan, C. B., & Tsui, K. K. (2006). Political competitiveness.
https://www.researchgate.net/publication/5187506_Political_Competitiveness
(Erişim Tarihi: 31.01.2022)
- NBC News, (2016). 'Venezuela in Crisis: 5 Reasons Why This Oil-Rich Nation Is on the Brink of Collapse' <https://www.nbcnews.com/news/world/venezuela-crisis-5-reasons-why-oil-rich-nation-brink-collapse-n674051> (Erişim Tarihi: 08.04.2021)
- Norris, P. (2011). 'Mecca or Oil? Why Arab states Lag in Gender Equality?', Harvard Kennedy School and the University of Sydney, *Paper for the Global Changes Conference*, University of California-Irvine.
- Nugent, C., (2019). 'Why the Threat of U.S. Intervention in Venezuela Revives Historical Tensions in the Region' <https://time.com/5512005/venezuela-us-intervention-history-latin-america/> (Erişim Tarihi: 02.01.2021)

- OECD (2021). Venezuela,
(<https://oec.world/en/profile/country/ven?yearSelector1=exportGrowthYear6> (Erişim Tarihi: 01.03.2021)).
- OECD (2008). OECD Glossary of Statistical Terms, OECD Publishing, Paris.
- OPEC. (2017). OPEC share of world crude oil reserves,
https://www.opec.org/opec_web/en/data_graphs/330.htm (Erişim Tarihi: 27.12.2020)
- Ortahamamcılar, B., (2019). ‘Maduro, ABD ile saldırı planladığını iddia ettiği Guaido için tutuklama emri verdi’ <https://tr.euronews.com/2019/12/16/maduro-abd-ile-saldiri-planladigini-iddia-ettigi-guaido-icin-tutuklama-emri-verdi> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- Paine, J. (2019). ‘Economic Grievances and Civil War: An Application to the Resource Curse’, *International Studies Quarterly*, 2019 (63), 244-258.
- Pape, R. A. (2005). ‘Soft Balancing against the United States’. *International Security*, 30(1), 7–45.
- Paul, T. V. (2005). ‘Soft Balancing in the Age of U.S. Primacy’. *International Security*, 30(1), 46–71. DOI:10.1162/0162288054894652
- PennToday, (2019). The Venezuelan crisis, explained, A Q&A with Tulia Falletti
<https://penntoday.upenn.edu/news/venezuelan-crisis-explained> (Erişim Tarihi: 08.04.2021)
- Petkoff, T. (2010). El chavismo como problema. Editorial Libros Marcados.
- Polga-Hecimovich, J. (2017). ‘The Roots of Venezuela's Failing State’. *Origins*, 10(9).
- Polity IV, (2016). Polity IV: Regime Authority Characteristics and Transitions Datasets. <https://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm> (Erişim Tarihi: 28.11.2020).
- Rangel Guerrero, C. „A veinte anos del inicio del proceso de descentralización“, *SIC* 708 içinde; Septiembre-October 2008.

Realuyo, C. B., (2019). 'The Intent and Impact of U.S. Sanctions on Cuba and Venezuela', *Regional Insights*, William J. Perry Center For Hemispheric Defence Studies, Sayı 3, 1-8.

Reuters (2019). 'Venezuela breaks diplomatic relations with Colombia over aid, Maduro says' <https://www.reuters.com/article/us-venezuela-politics-colombia-idUSKCN1QC0SR> (erişim Tarihi: 31.12.2020)

Roberts, K. M., (2003). Why Not Parties? The Logic of Independent and Anti-Party Political Entrepreneurship'. *Annual Meeting of the American Political Science Association*, Philadelphia.

Robinson, J. A., Torvik, R., & Verdier, T. (2006). Political foundations of the resource curse. *Journal of development Economics*, 79(2), 447-468.

Ross, M. (2003). 'Oil, drugs, and diamonds: How do natural resources vary in their impact on civil war'. *The political economy of armed conflict: Beyond greed and grievance*, 47-67.

Ross, M. L. (2004). 'What Do We Know about Natural Resources and Civil War?', *Journal of Peace Research*, Nr. 41(3), pp. 337-356.

Ross, M. L. (2012). *The oil curse*. Princeton University Press..

Ross, M. L. (2015). 'What have we learned about the resource curse?'. *Annual Review of Political Science*, 18, 239-259.

Ross, M. L., 2001. 'Does Oil Hinder Democracy?', *World Politics*, 53(3), 325–361.

Ross, M. L. (2008). But seriously: Does oil really hinder democracy? UCLA Department of Political Science. *Unpublished paper*, available at: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download> (Eriim Tarihi: 27.12.2021)

Ross, M. L., Voeten E., (2015). 'Oil and International Cooperation' *International Studies Quarterly*, 60 (1): 85-97.

Rosser, A., 2006. 'The political economy of the resource curse: A literature survey', IDS Working Paper 268.

- Rudra, R., Jensen, N. M., (2011). 'Globalization and the Politics of Natural Resources', *Comparative Political Studies*, 44 (6), 639-661.
- Sachs J.D., Warner, M., 1997. 'Natural Resource Abundance and Economic Growth', CID and Harvard Institute for International Development, Mimeo.
- Sade, G., (2019). 'Venezuela'da siyasi krize çözüm arayan Norveç delegasyonu Karakas'ta' <https://tr.euronews.com/2019/08/14/venezuela-da-siyasi-krize-cozum-arayan-norvec-delegasyonu-karakas-ta> (Erişim Tarihi: 16.11.2020)
- Salazar-Carillo, J., (1994). Oil and Development in Venezuela Durind the Twentieth Century, Praeger Publishers, Westport.
- Seawright, j. (2012). *Party System Collapse: The Roots of Crisis in Peru and Venezuela*, Standford University Press, Standford, California.
- Strønen, I. A. (2016). 'A civil-military alliance: The Venezuelan armed forces before and during the Chávez era', *CMI Working Paper*, 4, 1-30.
<https://www.cmi.no/publications/file/5808-a-civil-military-alliance.pdf> (Erişim Tarihi: 21.12.2020).
- Strüver, G., & Wegenast, T. (2018). 'The hard power of natural resources: oil and the outbreak of militarized interstate disputes'. *Foreign Policy Analysis*, 14(1), 86-106.
- Stuenkel, O. (2017). 'How South America let Venezuela down'. *Insight Turkey*, 19(4), 55-67.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2021). Venezuela'nın Siyasi Görünümü.
<https://www.mfa.gov.tr/venezuela-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 24.12.2021)
- The Guardian (2019). 'Venezuela crisis: Maduro claims coup has been 'defeated' – as it happened' <https://www.theguardian.com/world/live/2019/apr/30/venezuela-opposition-leader-juan-guaido-claims-coup-underway-live-news> (Erişim Tarihi: 02.01.2021)

The Guardian (2021). 'An urgent matter: Biden warns democracy is under threat at summit' <https://www.theguardian.com/us-news/2021/dec/09/joe-biden-summit-for-democracy> (Erişim Tarihi: 23.12.2021)

The Harvard Gazette, (2019). A q&a with ricardo hausmann, <https://news.harvard.edu/gazette/story/2019/02/harvard-expert-tries-to-make-sense-of-venezuelas-collapse/> (Erişim Tarihi: 08.04.2021).

Transnational Institute, (2015). Venezuela's crisis: Exploring some root causes <https://www.tni.org/es/node/14749> (Erişim Tarihi: 08.04.2021)

Transparencia Venezuela (2018). 'El Poder Militar Tambien Alcanzo a las Empresas Estatales' <https://transparencia.org.ve/el-poder-militar-tambien-alcanzo-a-las-empresas-estatales/> (Erişim Tarihi: 04.01.2021)

Transparency International (2020). Corruption Perceptions Index, <https://www.transparency.org/en/cpi/2020/index/ven> (Erişim Tarihi: 07.03.2021)

Transparency International (2020). Corruption Perceptions Index, <https://www.transparency.org/en/cpi/1995> (Erişim Tarihi: 07.03.2021)

Trinkunas, H. A. (2002). 'The crisis in Venezuelan civil-military relations: From punto fijo to the fifth republic', *Latin American Research Review*, 37(1), 41-76.

Tompson, W. (2006). 'A Frozen Venezuela? The 'Resource Curse' and Russian Politics'. In: Ellman, M. (ed.) *Russia's oil and natural gas: bonanza or curse?* London: Anthem, s. 189-212

U.S. Energy Information Administration. (2018). U.S. imports from Venezuela of crude oil and Petroleum Products. <https://www.eia.gov/dnav/pet/hist/LeafHandler.ashx?n=pet&s=mttimusvel&f=a> (Erişim Tarihi: 23.12.2020).

Van der Putten, F. P., Rood, J., & Meijnders, M. (2016). Great Powers and Global Stability. *Clingendael Monitor*. URL: https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/clingendael_monitor2016great_powers_and_global_stability-eng_0.pdf. (Erişim Tarihi: 05.10.2020)

Wallace, W. C., & Mortley, N. K. (2021). '(De) constructing our migrant neighbours: regional and international impacts of the Venezuelan crisis in the Caribbean'. *Migration and Development*, 10(2), 173-180. DOI: 10.1080/21632324.2020.1809276

Wegenast, T. (2016). 'Oil, Natural Gas, and Intrastate Conflict: Does Ownership Matter?'. *International Interactions*, 42(1), 31-55.

Weisbrot, M. & Sachs, J. (2019). 'Economic sanctions as collective Punishment: The case of Venezuela', Center for Economic and Policy Research, 1-25.
<http://cepr.net/images/stories/reports/venezuela-sanctions-2019-04.pdf> (Erişim Tarihi: 24.01.2021)

Venezuela, A. F., & Politics, R. (2006). William Tompson1. Russia's Oil and Natural Gas: Bonanza Or Curse?, 189.
https://books.google.com.tr/books?hl=en&lr=&id=xgTIdR7ttsAC&oi=fnd&pg=PA189&dq=venezuelanization&ots=YXXakZ68zv&sig=cVyBUImep0uH6G9NqdvCos8SyqM&redir_esc=y#v=onepage&q=venezuelanization&f=false (Erişim Tarihi: 31.01.2022)

Werger, C. (2009). 'The effect of oil and diamonds on democracy; is there really a resource curse?'. *OxCarre Research Paper*, 30, 2-29.

World Bank. (1997). World Development Report 1997 : The State in a Changing World. New York: Oxford University Press.
<https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/5980> License: CC BY 3.0 IGO.”

World Health Organization (2018). World Malaria Report 2018.
<http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/275867/9789241565653-eng.pdf> (Erişim Tarihi: 22.12.2021)